

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ELMALILI'NIN HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
ÖNDER MISIR

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUNUS ABDURAHİMOĞLU

BARTIN-2020

T.C.
BARTIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ELMALILI'NIN HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

Önder Mısır

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi: Yunus Abdurahimoğlu

“Bu tez 09.12.2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Abdurahimoğlu	
Doç. Dr. Tuğrul Tezcan	
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Abdulmecit Karaaslan	

BEYANNAME

Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Dr. Öğr. Üyesi: YUNUS ABDURAHİMOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum **“Elmalılı'nın Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Nüzul Sebepleri”** adlı Yüksek lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

...../...../2020

Önder MISIR

KABUL VE ONAY

Öğrenci Önder MISIR tarafından hazırlanan “Elmalı'nın Hak Dini Kur'an Dili Tefsirinde Nüzul Sebepleri” başlıklı bu çalışma, 09.12.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Dr. Öğr. Üyesi Yunus Abdurahimoğlu (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Tuğrul Tezcan

Üye : Dr. Öğr. Üyesi: Muhammet Abdulmecit Karaslan

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../..... tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Metin SABAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

ELMALILI'NIN HAK DİNİ KUR'AN DİLİ TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ

Önder MISIR

Bartın Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın-2020, Sayfa: XI+149

Allah tarafından okunmak, anlaşılacak ve hükümlerini hayata uygulamak maksadı ile gönderilen Kur'an'ı Kerim, içerisinde nüzul ortamını anlatan ayetleri ile ilk andan günümüze kadar geçmiş insanlarla günümüz insanı arasında bağlantı kurmaktadır. Kur'an'ı Kerim'de, okuduğunda anlaşılması açık ve kolay olan ayetler olduğu gibi kapalı ve zor olan ayetler de mevcuttur. Anlaşılması kapalı ve zor olan ayetlerin izahı hususunda biz Kur'an ilimlerinin alt dallarından biri olan sebebi nüzul (esbab-ı nüzul) ilminden faydalanmaktayız. Bu ilim sayesinde Kur'an'ın anlaşılması ve nüzul ortamına dair bilgi birikimi azımsanmayacak derecede artış göstermiştir.

Çalışmamız, son dönem âlimleri arasında yer alan Elmalılı Hamdi Yazır'ın öz Türkçe ile kaleme aldığı "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsirinde nüzul sebeplerinin tespiti, tahlili ve değerlendirilmesi olmuştur.

Eser üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, Elmalılı Hamdi Yazır'ın hayatı ve 9 ciltten oluşan "Hak Dini Kur'an Dili" tefsiri ile birlikte sebebi nüzul ilminin tanımı ve önemi hakkındadır.

İkinci bölüm, Elmalılı Hamdi Yazır tarafından eserinde yer verilen nüzul rivayetlerinin ayet merkezli, sure merkezli, kaynak ve ravi merkezli örneklerinin tespiti ve değerlendirmesi ile nüzul rivayetlerinin neveleri bakımından tasnife ayrılmasıdır.

Üçüncü bölüm, Elmalılı Hamdi Yazır'ın nüzul sebeplerine karşı yaptığı değerlendirmelerden oluşmuştur.

Çalışmanın sonunda, hakkında nüzul sebebi olan ayet ve sureler tablo halinde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayet; Nüzul Sebebi; Elmalılı Hamdi Yazır; Hak Dini Kur'an Dili

ABSTRACT

M.Sc.Thesis

ELMALILI’NIN HAK DİNİ KUR’AN DİLİ TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ

Önder MISIR

Bartın University

Institute of Social Sciences
Basic Islamic Sciences Department

Thesis Adviser: Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU

Bartın-2020, Page: XI+149

Allah wants us to read and understand the Qur’an was sent by him. At the point of understanding the verses, Asbâb al-nuzûl which is one of science of the Qur’an enlightens subject.

Our study identifies determining, analyze and evaluate the causes of nuzûl on the Elmalılı Hamdi Yazır , who was among the last scholarys , wrote in his Tafsir titled “ Hak Dini Kur ’an Dili ” written in pure Turkish .

The work consists of three parts . The first part is about the life of Elmalılı Hamdi Yazır and the information about the definition an importance of ashab al-nuzul together with the 9-volume commentary of “Hak Dini Kur’an Dili”.

The second part is the determination and evaluation of verse-centered, sura-centered, source and ravi-centered examples of the rumors of nüzul included in his work by Elmalılı Hamdi Yazır and the seperation of the rumors of nüzul in terms of their types..

The third section consist of the assessments againts the reasons of nüzul made by Elmalılı Hamdi Yazır.

At the end, the verses and surah which are the reasons of nüzul are presented in a table.

Key Words: Verse; Asbab al nüzul; Elmalılı Hamdi Yazır; Hak Dini Kur ’an Dili

ÖN SÖZ

Kur'an'ın anlaşılmasında önemli görevler üstlenen ilimlerin başında esbab-ı nüzul ilmi gelmektedir. Esbab-ı nüzul, Hz. Peygamber döneminde yaşanmış olay ve hadiselerin ayetlerin inmesindeki rolünü ortaya koymaya çalışmaktadır. Esbâb-ı Nüzul ilmi, Kur'an'ın doğru anlaşılmasına, doğru bir şekilde tefsir edilmesine öncülük etmektedir. Bu sayede bizler de sebepleri olan ayet ve sureleri daha iyi anlamakta, ayetler arası münasebeti daha doğru kavramaktayız. Bu ilim vesilesiyle inen ayet ile ilgili olarak Allah'ın ne kastettiğini, hükmün delaletinin ne olduğunu daha yakından öğrenmiş oluruz.

Kur'an'da, iniş sebebi sahih nakillerle bilinen ayet ve ayetler olduğu gibi, amacı insanları eğitmek, bilgilendirmek, yönlendirmek ve uyarmak olan ve nüzul sebebi hakkında bilgimiz olmayan çok sayıda ayet de mevcuttur. Bu tarz ayetlerin de aslında iniş sebebi insanları uyarmak, eğitmek ve yönlendirmektir. Kur'an'ın geneline baktığımızda çoğunluğun bu ayetlerden oluştuğunu da görmekteyiz. Haklarında bilinen bir nüzul sebebi olmayan ayetler, nüzul sebebi bilinen ayetlere göre daha fazladır. Çalışmamızda ise Kur'an'da iniş sebebi belli olan ayetler ve bu ayetlerin rivayetleri üzerinde durduk.

Kur'an tefsiri konusunda müellifler tarafından birçok eser ortaya koyulmuştur. Biz Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş, Cumhuriyet tarihi içerisinde birçok eser bırakmış son dönem âlimlerinden Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsir eseri üzerinde nüzul sebeplerinin nasıl ele alındığını ortaya koyduk.

Günümüz için önemli tefsir eserlerinden biri olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eseri üzerinde çalışma yapmama vesile olan Bartın Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Başkanı Dr. Öğr. Üyesi Yunus ABDURAHİMOĞLU hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Önder MISIR

Bartın, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ÖN SÖZ	İV
İÇİNDEKİLER.....	V
TABLO LİSTESİ.....	Vİİ
KISALTMALAR.....	Vİİİ
GİRİŞ.....	1
1. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HAYATI VE TEFSİRİ	6
1.1 Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı	6
1.2 Elmalı Hamdi Yazır'ın “Hak Dini Kur'an Dili” Adlı Tefsiri	7
1.3 Elmalı Hamdi Yazır'ın Tefsirinin Özellikleri.....	8
1.4 Nüzul Sebepleri (Esbab-ı Nüzul)'nin Tanımı ve Önemi	9
1.5 Nüzul Sebepleri (Esbab-ı Nüzul) İle İlgili Müstakil Eserler.....	12
2. ELMALILI TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ.....	15
2.1 Nüzul Sebepleri Sunum Kalıpları	16
2.2 Ayet Merkezli Nüzul Sebepleri.....	16
2.2.1 Ayetteki Kelime Hakkında Nüzul Sebebi.....	17
2.2.2 Ayetteki Cümle Hakkında Nüzul Sebebi.....	17
2.2.3 Ayetteki Bölüm Hakkında Nüzul Sebebi.....	21
2.2.4 Ayetin Tamamı Hakkında Nüzul Sebebi.....	24
2.2.5 Birden Fazla Ayet Hakkında Ortak Nüzul Sebebi.....	27
2.2.6 Nüzul Sebebi Farklı Yerde Verilen Ayetler	32
2.3 Sure Merkezli Nüzul Sebepleri.....	37
2.4 Kaynak ve Ravi Merkezli Nüzul Sebepleri	48
2.4.1 Kaynağı Belirtilen Rivayetler	48
2.4.2 Ravisi Belirtilen Rivayetler	54
2.4.2.1 Farklı Ravilerin Naklettiği Ortak Rivayetler	59
2.4.2.2 Nüzul Rivayetlerini Nakleden Raviler	63
2.4.3 Kaynağı ve Ravisi Birlikte Belirtilen Rivayetler	63
2.4.4 Kaynağı ve Ravisi Belirtilmeyen Rivayetler	68
2.5 Nevileri Bakımından Nüzul Sebeplerin Tasnifi	70
2.5.1 Hz. Peygamber Hakkında Nüzul Sebepleri.....	71
2.5.1.1 Hz. Peygamber Hanımları Hakkında Nüzul Sebepleri.....	73

2.5.2 Cahiliye Uygulamaları Hakkında Nüzul Sebepleri.....	75
2.5.3 Soru Hakkında Nüzul Sebepleri.....	79
2.5.4 Savaşlar Hakkında Nüzul Sebepleri	84
2.5.5 Topluluk Hakkında Nüzul Sebepleri	88
2.5.5.1 Yahudi ve Nasara Hakkında Nüzul Sebepleri	88
2.5.5.2 Yahudiler Hakkında Nüzul Sebepleri	91
2.5.5.3 Münafıklar Hakkında Nüzul Sebepleri.....	94
2.5.5.4 Müşrik Araplar Hakkında Nüzul Sebepleri	96
2.6 Şahıs – Şahıslar Hakkında Nüzul Sebepleri.....	98
3. ELMALILI’NIN NÜZUL SEBEPLERİNİ DEĞERLENDİRMESİ	104
3.1 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Tercih İfadeleri.....	104
3.1.1 Maamafih İfadesi İle	108
3.1.2 Evvelkisi İfadesi İle.....	110
3.1.3 Diyebiliriz ki İfadesi İle.....	111
3.1.4 Ayetin Mefhumuna Göre İfadesi ile.....	112
3.1.5 En Doğrusu İfadesi İle.....	114
3.1.6 Hükm-i Celiline Nazaran İfadesi İle	115
3.1.7 Nüzul-i Âyetin Sebeb-i Aslîsi İfadesi İle	116
3.1.8 Sıyak-ı Âyet İfadesi İle	117
3.2 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Çoğunluğun Tercihini Belirtmesi	120
3.3 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Şahıların Tercihini Belirtmesi	124
3.4 Nüzul Sebebi Rivayetlerini Eleştirmesi	126
3.5 Elmalılı Hamdi Yazır’ın Nüzul Sebepleri Algısı.....	131
SONUÇ	145
KAYNAKLAR.....	148
ÖZGEÇMİŞ	150

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: “ Hak Dini Kur ’an Dili ” Adlı Eserde Hakkında Nüzul Sebebi Bulunan Ayet ve Sureler

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
c.	: Cilt
c. c.	: Celle Celâluhu
ev.	: Çeviren
H.z.	: Hazreti
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
terc.	: Tercüme

GİRİŞ

İslam dininde, Allah'ın emir ve yasaklarını içine alan düşünce sisteminin Hz. Muhammed (sav)'e indirilmesine vahiy denir. Allah, Cebrail aracılığı ile vahiy göndererek insanların dini, ahlaki ve sosyal alanda eğitilmesini sağlamıştır. Bununla beraber Allah, insanlara yüklenen sorumluluğun yine bu alanlardaki eğitimle üstesinden gelinebileceğini belirtmiştir.

Kur'an'ı Kerim, Allah'ın buyruk ve hükümlerinin 23 sene içinde Hz. Peygambere indirilmesi ile başlayan ve Peygamberin vefatının ardından gelişen olaylar neticesinde mushaf haline getirilen ilahi bir kitaptır. Hz. Peygamber'e yaklaşık olarak 13 yılı Mekke'de, 10 yılı da Medine'de olmak üzere, kimi belirli bir sebebe binaen kimi de insanlar tarafından belirli bir sebebi olmayan, amaç ve hikmetini Allah'ın bilebildiği ayetler nazil olmuştur. Belirli bir sebebi olan ayetler, o dönemde yaşanmış olay, hadise ve Peygambere sorulan bir soru neticesinde inen ayetlerden oluşurken, görünürde sebebi bilinmeyen ayetler, yine o dönemde indirilişine dair bir olay, hadise ve sorunun sorulmadığı, daha çok peygamber kıssaları, ahiret hayatı ile ilgili olan ve insanların dini, ahlaki ve sosyal alanda eğitilmesini amaçlayan ayetlerdir. Kur'an'ın geneline baktığımızda sebebi bilinmeyen ayetler, sebebi bilinen ayetlere göre daha fazladır.

Kur'an'ın anlaşılmasında Kur'an ilimleri dediğimiz Ulumu'l-Kur'an büyük öneme sahiptir. Bizler bu ilimlerin doğuşunu ve temellerini Kur'an'ın indiği döneme kadar götürebiliriz. Çünkü ilk ayetin nüzulünden itibaren gerek Hz. Peygamber tarafından gerekse sahabeler tarafından yapılan açıklama ve tefsirler bizi bu ilimlerin doğuşunun nüzulün ilk yıllarına kadar gitmemizi sağlamaktadır.

Ulumu'l Kur'an terkinin terim anlamı itibariyle ilk defa ne zaman ortaya çıktığı, bu başlıkla yazılan ilk eserin ne olduğu kaynaklarda belli değildir. İsminde Ulumu'l-Kur'an terkihi geçmediği halde Kur'an ilimlerine dair bazı konuları içeren ilk eserin Haris el-Muhasibi (243/857)'nin "el-Akl ve fehmü'l-Kur'an" olduğu, adında ulumu'l-Kur'an tabirinin geçtiği ilk sistematik eserin Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi (597/1201)'nin yirmi bin Kur'an ilmini tanıttığı "Fünunü'l-efnan" adlı kitabı olduğu söylenmiştir. Kur'an'ın doğru tefsir edilmesi ihtiyacından doğduğu anlaşılan ulumu'l-Kur'an, müfessirin ayetleri

açıklarken müracaat edeceği ilimler şeklinde düşünüldüğünden ilk dönemden itibaren yazılan bazı tefsirlerin girişlerinde bunlar hakkında bilgi verilmiştir. ¹

Ulumu'l-Kur'an ve bu ilimler ile ilgili kavramlar; Aksamu'l-Kur'an, Emsalu'l-Kur'an, Esbabu'n-Nüzul, Garibul-Kur'an, el-Hurufu'l-Mukataa, İ'cazü'l-Kur'an, Kıraatler, Nasih-Mensuh, Mübhematü'l-Kur'an, Muhkem-Müteşabih, Muşkilü'l-Kur'an ve Vücuuh ve'n-Nezair'den oluşmaktadır. ²

Yukarıda saydığımız Kur'an ilimleri kavramları içerisinde konumuz itibariyle bizi ilgilendiren ve Kur'an'ın anlaşılmasında kendisine müracaat edilen ilim, nüzul sebepleri (esbab-ı nüzul) adlı Kur'an ilmidir. Kur'an'da ayet ve surelerin iniş sebebini açıklayan, indiği dönemin koşulları hakkında bilgi veren ilim dalına nüzul sebepleri (esbab-ı nüzul) denmektedir. Bir olay neticesinde vuku bulan hadisenin veya dönemin şartları gereği Hz. Peygamber'e sorulan bir sorunun hemen ardından konu ile ilgili bir hüküm nazil olmuşsa o hadise veya soru o hükmün sebebi olmuş olur. Nüzul sebeplerinin bilinmesi ile hem Kur'an'ın vaaz amacının hem de Allah'ın muradının ne olduğunu daha iyi kavramış olunur. Bu da bizi hem Kur'an hakkında daha sağlıklı malumatlara ulaşmamıza hem de bizden sonraki nesillere Kur'an'ı daha doğru tanıtmamıza fayda sağlayacaktır.

Çalışmamızın amacı, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk döneminde yetişmiş, son dönem Osmanlı âlimlerinden olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın öz Türkçe ile kaleme aldığı "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsir eserinde, ayetlerin inmesine vesile olan nüzul sebeplerinin tespit edilmesi ve bunların çeşitli açılardan incelenmesidir.

Cumhuriyet tarihinin ilk Türkçe tercümesi ve tefsiri olan eserde nüzul sebepleri, ikinci bölümde ayet ve sure bakımından, kaynak ve ravi bakımından, neveleri bakımından incelendiği gibi, üçüncü bölümde de müfessirin nüzul sebeplerine olan yaklaşımı kendi içerisinde alt başlıklarıyla ele alınmıştır.

Cumhuriyet tarihimizin tam anlamıyla ilk Türkçe tefsiri olan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eser genelde tefsir, özelde sebebi nüzul açısından hangi ayetin nüzul sebebinin olduğu, hangi surelerin bir sebebe dair indiği, rivayetlerin daha çok hangi raviler tarafından

¹ Abdülhamit Birişik, "Ulumu'l-Kur'an", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) Yayınları İstanbul 2012, c. 42, s. 133.

² Halis Albayrak, **Tefsir Usulü**, Şule Yayınları, İstanbul 2014, s. 141.

nakledildiği, rivayetlerin kaynağının verilir verilmemesinin tespiti ile müfessirin nüzul rivayetlerini kritiğe tabi tutup tutmadığı, rivayetler arasında tercih yapıp yapmadığı, hangi rivayeti eleştirip hangi rivayet hakkında görüş bildirdiği gibi ilkeler etrafında incelenmiştir. Bu sayede de ilk Türkçe tefsirimiz, Kur'an ilimlerinden olan esbabı nüzul açısından kritiğe tabi tutulmuş ve içerisindeki nüzul rivayetleri belirlenmiştir.

Allah, insanlardan tarihin belirli döneminde Hz. Cebrail aracılığı ile Peygamberi Hz. Muhammed'e gönderdiği Kur'an'ı Kerim'i okuyup anlamayı, Kur'an hükümlerinden dersler çıkartmayı, hayatını bu hükümler etrafında idame ettirmeyi istemektedir. Tarihin belirli döneminde nazil olmuş olan Kur'an'ı anlayabilmemizin şartlarından biri, olay üzerine nazil olan ayetlerin nüzul sebepleri hakkında bilgi sahibi olmamızdır. Kur'an üzerinde araştırma yapan ilimlerinin en baştaki amacı da budur. Bu ilimlerden özellikle de nüzul sebepleri (esbab-ı nüzul), ayetlerin ve surelerin iniş sebebi ile ilgili çalışma yapan ilim dalıdır.

Kur'an'ı anlamamızın temel şartlarından biri genelde tefsire özelde nüzul sebeplerine vakıf olmamızdan geçmektedir. Bu sayede Allah'ın göndermiş olduğu ayet ile ilgili biz insanlığa ne hüküm sunduğunu daha iyi anlayabilmekteyiz ve Allah'ın muradına en yakın anlama varabilmekteyiz. Kur'an'ın bütününe baktığımızda her ayetin bir sebebi olmasa da, bir sebebe binaen nazil olan ayetler mevcuttur. Konumuzu ilgilendiren kısım, sebebe dair nazil olan ayetlerdir. Kur'an'ın bizzat kendisi, üzerinde durulduğunda daha iyi anlaşılabilceğini, ayetlerin siyak ve sibakı etrafında nüzul sebeplerine vakıf olarak daha sağlıklı bir Kur'an bilincinin oluşacağını buyurmaktadır. Nazil olduğu dönem içinde yaşanan olaylar neticesinde ayet ve ayetlerin nüzülü gerçekleşiyorsa, Kur'an'ı daha iyi anlayabilmemiz bu olayları sağlıklı ve makul şartlarda bilmemizle mümkündür.

Cumhuriyet tarihimizin ilk Türkçe tercüme ve tefsiri olan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eser, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından Kur'an'ın daha iyi okunup anlaşılması için hazırlanmış bir tefsir eseridir. Biz bu eserde, Allah'ın göndermiş olduğu ilahi kelamı daha iyi anlayıp yaşayabilmek adına, nüzul sebebi olan ayetlerin tespiti ve tahlilini gerçekleştirmiş olduk. Bu araştırma, nüzul sebeplerinin tespitini sağlamak ve bu sebeplerin çeşitli açılardan tahlilini gerçekleştirerek Kur'an'ı ve indiği dönemi anlama adına önem arz etmektedir.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından kaleme alınan “Hak Dini Kur’an Dili” adlı elimizdeki eser 10 ciltten oluşan rivayet ve dirayet tefsiridir. İlk dokuz cildi ayet ve surelerin tercüme ve tefsirinden, son onuncu cildi alfabetik fihrist ve alfabetik lügatten meydana gelmiştir.

Araştırmamız, Kur’an’ın daha iyi anlaşılması maksadıyla yazılmış “Hak Dini Kur’an Dili” tefsirinde, Kur’an ilimlerinden olan sebebi nüzul (esbab-ı nüzul) çalışmasıdır. Yapmış olduğumuz araştırmaya göre Elmalılı tefsirinde bu konuda yapılan iki tane yüksek lisans çalışması mevcuttur. Bunlardan ilki 2001 yılında yapılan Oğuzhan Şemseddin YAĞMUR’a ait “Elmalılı M. Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili Adlı Eserinde Esbab-ı Nüzule Yaklaşımı” ile 2006 yılında yapılan Rıfat YILDIZ’a ait olan “Elmalılı Hamdi Yazır’ın Nüzul Sebepleri Değerlendirmesi” adlı çalışmalardır. Yapmış olduğumuz çalışmanın bunlardan farkı, surelerin indiriliş sebeplerinin tamamına yer verilmesi, tefsirde belirtilen nüzul kaynakların tamamına yer verilmesi, tefsirde nüzul rivayetinde bulunan bütün ravilerin tespit edilmesi, senet zincirinde tek ravinin kullanıldığı rivayelerin tespiti, birden fazla ravi tarafından ortak olarak zikredilen rivayetlerin tespiti ile nüzul rivayetlerinin neveleri bakımından tasnifinin yapılmasıdır.

Çalışmamızda nüzul sebebi verilecek olan ayetin mealleri ve nüzul sebepleri orijinal haliyle yani öz Türkçe ile sunulmuştur. Bunu yanında kendimiz tarafından yapılan açıklama ve yorumlar günümüz Türkçesi ile zikredilmiştir. Çalışmamız üç bölümden oluşur. Birinci bölüm müellif Elmalılı Hamdi Yazır’ın hayatı, “Hak Dini Kur’an Dili” adlı eserinin oluşum süreci ve Kur’an ilimlerinin alt dallarından olan nüzul sebebinin tanımı ve önemi hakkındadır. İkinci bölüm sunum bölümüdür. Dokuz ciltlik tefsir eserinde nüzul sebebi olan ayet ve surelerin sunumu, kaynak ve ravi bakımından nüzul sebeplerinin incelenmesi ve nüzul sebeplerini nevelerine göre tasnif etme başlıklarından oluşmakta ve her bir bölüm kendi içinde alt başlıklardan meydana gelmektedir. Üçüncü bölüm ise değerlendirme kısmıdır. Burada müfessirin nüzul sebeplerine yaklaşımı ele alınmıştır. Birden fazla rivayetlerde tercih yapıp yapmadığı, eleştiride bulunup bulunmadığı, hadis ve tefsir âlimlerinin görüşünü vermesi ve lafzı özel olduğu halde hükmü genel olan ayetleri açıklaması bunlardan başlıcalarıdır.

Çalışmamıza, eseri birden fazla okuduktan sonra hakkında nüzul sebebi olan ayet ve surelerin tespiti ile başladık. Ardından nüzul rivayetlerinden kaynağı olanlar ile ravisi belirtilen rivayetlerin tesbit ve tasnifini yaptık. Müfessirin, kaynağı olan rivayetlerde hangi

kaynaklardan yararlandığını ve bunları nasıl sunduğunu belirledik. Ravisi belirtilen rivayetlerde hangi ravi zikredilmiş isimlerini tespit ettik, ardından en fazla nüzul sebebi rivayet eden ravileri zikrettik. Nüzul sebeplerini tekrar tekrar okuduğumuzda konu itibariyle birbirine yakın olan rivayetleri aynı başlık altında toplayarak nevileri bakımından nüzul sebeplerinin sınıflandırılmasını sağladık. Konu itibariyle çok geniş olan ve her başlıktan bir konuyu barındıran rivayetleri herhangi bir başlık altında vermedik. Üçüncü bölümde müfessirin rivayetlere yaklaşımı ve rivayetleri değerlendirmesi konusunu alt başlıkları ile ele aldık. Müfessirin birden fazla rivayet arasında tercih yaptığı rivayetleri, rivayetlere yönelttiği eleştirileri, çoğunluk tarafından kabul görülen rivayetleri ve lafzı muayyen bir olay, bir şahıs sebebi ile nazil olup da hükmü bütün genele uyarlanabilen ayetleri müfessirin görüşleri doğrultusunda tespit etmeye çalışarak üçüncü bölümü tamamladık. En sonunda da hakkında nüzul sebebi olan ayet ve sureleri bir tablo halinde sunduk.

1. ELMALILI MUHAMMED HAMDİ YAZIR'IN HAYATI VE TEFSİRİ

1.1 Elmalı Muhammed Hamdi Yazır'ın Hayatı

Hak Dini Kur'an Dili adlı eseriyle tanınan son dönem din âlimlerinden olan Muhammed Hamdi, Antalya'nın Elmalı ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Numan Efendi, Burdur'un Gölhisar ilçesine bağlı Yazır köyündendir ve Elmalı Şer'iyye Mahkemesinde başkâtiplik yapmıştır. Muhammed Hamdi, ilk ve ortaöğrenimini ayrıca hafızlığını Elmalı'da tamamlamış sonra dayısı ile birlikte İstanbul Küçük Ayasofya Medresesine yerleşip eğitimine burada devam etmiştir. Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den icazet aldıktan sonra hocası "Büyük Hamdi", kendisi "Küçük Hamdi" diye anılmaya başlanmıştır. Soyadı kanunu çıkınca babasının köyünün adını (Yazır) aldıysa da daha çok doğum yerine nispetle Elmalılı diye meşhur olmuştur.³

Ülkeyi çağdaş ilim ve medeniyet seviyesine ulaştırmaya vesile olabileceği ümidiyle meşrutiyet yönetimini savunmaya başlayan Muhammed Hamdi, bu görüşün temsilcisi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilmiye sınıfına üye olmuştur. Avrupai tarzda bir meşrutiyet yerine şeriata uygun meşrutiyet modeli için çalışmalar yapmıştır. Beyazıt Medresesi'ndeki iki yıllık dersiâmlık görevinden sonra II. Meşrutiyet'in ilk meclisine Antalya mebusu olarak girmiştir.⁴ Meclisin önemli simalarından olan Muhammed Hamdi, 1876 Anayasası'nın tadil çalışmalarında çok etkin görev almıştır. Kendisinin görevi ve isteği olmadığı halde II. Abdulhamid'in tahtan indirilmesine ilişkin fetvanın müsveddесinin yazılmasına iştirak etmiştir. II. Abdulhamid'in tahtan inmemesi durumunda öldürülme ihtimalinin olması, meşrutiyet düzeninin askıya alınmama isteği, meclisin devam etme arzusu, ülkenin anarşi ve kargaşaya sürüklenmemesi ve II. Abdulhamit karşıtlarının yıldırıcı baskıları gibi sebepler Muhammed Hamdi'yi bu fetvayı yazmaya iten sebepler olarak gösterilmiştir.⁵ Bundan sonraki gelişen olaylarda I. Dünya Savaşının kaybedilmesi, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının ülkeyi terk edişleri ile birlikte kurulan I. ve II. Damat Ferit Paşa kabinelerinde Muhammed Hamdi'nin isteksiz şekilde görevlendirilmeleri ve karışıklıkların devam etmesiyle birlikte Cumhuriyet'in ilanı

³ Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 1995, c. 11, s. 57-58

⁴ Yavuz "Elmalılı Muhammed Hamdi", **TDV İslam Ansiklopedisi**, s.58.

⁵ Menderes Gürkan, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, 2005, sayı 6, s. 215.

neticesinde vakıflardan sorumlu nazırlığın kapatılması Muhammed Hamdi'yi açıkta bırakmıştır. Bir süre sonra İstanbul Hükümetlerinde görev yaptığı için sorgulanmadan İstiklal Mahkemelerince gıyabında tutuklama kararı verilmiş, İstanbul Fatih'teki evinden alınıp Ankara'ya götürülmüş, kırk gün tutuklu kalmıştır. Muhammed Hamdi mahkemede kendini makul ve mantıklı savunmaları neticesinde salıverilmiş, İstanbul'a döndükten sonra cami dışında evinden çıkmayarak geçim sıkıntısı ve ilmi birikiminin aktarılması için çeviri ve telif çalışmalarına başlamıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkçe tefsir eseri yazılması kararı alınınca Diyanet İşleri Başkanlığı'nın teklifini kabul etmiş, "Hak Dini Kur'an Dili" adını verdiği tefsirini 1938 yılında tamamlamıştır. Uzun süre kalp yetmezliği rahatsızlığı olan Muhammed Hamdi, 27 Mayıs 1942'de 64 yaşındayken damadının Erenköy'deki evinde Hakk'ın rahmetine kavuşmuş, Sahray-ı Cedid Mezarlığına defnedilmiştir. ⁶

1.2 Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" Adlı Tefsiri

Kur'an'ı Kerim Türkçeye ilk kez Samanoğulları'ndan Mansur b. Nuh zamanında (354/956) dönemin âlimleri tarafından tercüme edilmiştir. O zamandan beri, Uygur, Arap ve Latin harfleri ile çeşitli tercüme ve tefsirler yapılmıştır. Türk âlimler, Kur'an'ın tefsiri hususunda büyük hizmetlerde bulunmuşlardır, fakat yazmış oldukları tefsirin en büyük ve en önemli kısmı Arapça olmasıdır. Türkçe yazılmış tefsirlerin en geniş ve ihtiyaçlara cevap verecek muhtevaya sahip olanı Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır tarafından kaleme alınan "Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsir eseridir. ⁷

Cumhuriyet döneminde yeni zihniyetin gereği olarak medreselerin kapatılması, din eğitiminin ciddiye alınmaması, dini ihtiyaçları karşılayacak okulların açılmamış olması ülkede dini boşluk yaratmıştır. Bu ortamda Kur'an merkezli temel İslami kültürün millete kendi diliyle öğretilmesi gerektiğinden bazı ehliyetli kişilerce, ticari amaçla hazırlanan, batı dillerindeki tercüme esas alındığı, yanlış ve tahriflerle dolu Kur'an tercüme ortaya çıkmıştır. Konu Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülen uzun tartışmalar neticesinde temel kaynakların Türkçeye kazandırılmasıyla kararlaştırılmıştır. Kur'an'ı Kerim ve Ahadis-i Şerife Türkçe Tercüme ve Tefsir Heyeti için Diyanet İşleri Riyaseti'ne tahsisat ayrılmıştır. Diyanet İşleri Reisi Rıfat Börekçi ve yardımcısı Ahmet

⁶ Gürkan, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yeri Bir Bakış, s. 215-216.

⁷ İsmet Ersöz, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", **Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu**, TDV, Ankara 1993, c. 109, s. 169.

Hamdi Akseki'nin ısrarları ile tercüme Mehmet Akif Ersoy'a, tefsir Elmalılı Muhammed Hamdi'ye, Buhari tercüme ve şerhi de Babanzade Ahmet Naim'e verilmiştir. Bir süre sonra Mehmet Akif'in tercümeden vazgeçmesi üzerine tercüme faaliyeti Elmalılı Hamdi Yazır'a verilmiştir.

Tefsirde takip edilecek genel esaslar, Diyanet İşleri Riyaseti ile Hamdi Efendi arasında yapılan bir protokol ile belirlenmiştir. Buna göre önce, tefsiri yapılacak ayet ve ayetler gurubunun altına mealleri yazılacak, ardından bu bölümün tefsir ve izahına geçilecektir. Tefsir bölümünde; ayetler arasındaki münasebetlerin gösterilmesi, nüzul sebeplerinin verilmesi, kıraat-i aşereyi geçmemek üzere kıraatler hakkında bilgi verilmesi, gerektiği yerde kelime terkiplerin dil izahlarının yapılması, itikatta Ehl-i Sünnete amelde Hanefî mezhebine bağlı kalınmak şartıyla açıklamaların yapılması tefsirde uyulması gereken esaslar olarak belirlenmiştir. Eser Diyanet İşleri Riyaseti bütçesinden ayrılan tahsiat ile oniki yıllık (1926/1938) bir çalışma ile tamamlanmış, 1935-1939 yılları arasında İstanbul'da dokuz cilt ve 10.000 takım olarak basılmış, 2000 takımı müellife verilirken geri kalan ücretsiz dağıtılmıştır.⁸

1.3 Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsirinin Özellikleri

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsiri, geleneksel tefsir kaynakları dediğimiz (Taberi (ö. 310)'nin Camiu'l-Beyan, Zemaşşeri (ö. 467)'nin Keşşaf, Beydavi (ö.685)'nin Envaru'Tenzil, Razi (ö.616) Tefsir-i Kebir, Cassas (ö. 370)'ın Ahkamu'l-Kuran, Ebu Hayyan (ö. 745)'ın Bahru'l-Muhit, Ebusuud (ö. 982)'un İrşadu'l-Akli's-Selim ve Alusi (ö. 1270)'nin Ruhü'l-Mean) eserlere tertip bakımından benzerlikler arz etmektedir. İlk dönem tefsirleri Hz. Peygamber'den, sahabeden, tabinden rivayet ağırlıklı gelirken sonraları dirayet tefsiri olarak isimlendirilen yeni bir yapıya kavuşmuştur. Yukarıda saydığımız kaynaklar bu yapıda oluşturulmuş kaynaklardandır. Dirayet tefsiri dediğimiz yapıda, müfessirler kendi bilimsel birikimlerini ve kültürel seviyelerini eserlerine yansıtarak Kur'an ayetleri hakkında fikir yürütmüşlerdir. Yani Kur'an müfessirleri artık sadece rivayetler arasında tercih yapmakla sınırlı kalmamış kendi fikri ve ilmi seviyelerine göre yorumlar da yapabilmıştır. Geleneksel tefsirlerin bu saydığımız özelliğinden başka diğer bir özelliği ise, Kur'an'ı bütüncül bir şekilde tefsir etmedeki eksikliğidir. Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsir anlayışı, yukarıda özelliklerini saydığımız geleneksel tefsir anlayışıyla

⁸ Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", TDV İslam Ansiklopedisi, TDV, İstanbul 1997, c. 15, s. 153.

hemen hemen aynıdır. Yani Hak Dini Kur'an Dili'nde kelimelerin lügavi ve ıstılahi manalarının ele alınmasından, metnin eşsizliğine, sureler ve ayetler arası tenasübün vurgulanmasına, ayetlerin nüzul sebeplerinden nasih-mensuh konusuna, sahabe ve tabiin müfessirlerin görüşlerinden daha sonraki müfessirlerin yorumlarına kadar akla gelebilecek bütün unsurlar mevcuttur.⁹

Elmalılı Hamdi Yazır, Fatıha ve Bakara Surelerinin tefsirini çok geniş ve tafsilatlı yazmıştır. Bunu yapmadaki amacı Türkçe mükemmel bir tefsir meydana getirme gayesidir. Orta kısımlarını muhtasar yazması ise, tefsirinin bir kısmı bir yandan yazılırken bir yandan da hemen basılmasından ileri gelmiştir. Ayrıca kalp hastası olduğu için bitirememesi endişesi bunda etkili olmuştur. Üslubu ağır olmakla beraber kendi neslinin güzel bir Türkçesidir. Dilde taassuba saptığını, yabancı kökenli kelimelerden dilimize geçmiş kelimeleri kullanmakta tereddüt etmediğini bildirmiştir. Birçok tefsirde meşhur ve yaygın olan meselelerde kaynak göstermeye gerek görmediğini ifade eden Elmalılı, tefsirinin Arapça muayyen bir tefsir kitabının tercemesi olmadığını, gerektiğinde birçok tefsire başvurduğunu vurgulamıştır. Asıl tefsirin rivayete dayalı açıklama olduğunu dile getiren Elmalılı, rivayet nakli hususunda da oldukça dikkatli davranmış, her bulduğu rivayeti nakletmemiştir. Rivayetleri kritiğe tabi tutmuş, gerektiğinde onlar arasında tercihler yapmıştır. İsrailiyattan olan rivayetlere itibar etmediği gibi bazı yerlerde bunların İsrailiyattan olduğuna özellikle işaret etmiştir.¹⁰

1.4 Nüzul Sebepleri (Esbab-ı Nüzul)'nin Tanımı ve Önemi

Sebeb-i nüzul kavramı, sebep ve nüzul kelimelerinden meydana gelmiştir. Sözlüğe baktığımızda sebep (سبب) kelimesi; “kendisiyle hurma ağacına çıkılan ipe, vasıta anlamında kendisiyle bir şeye ulaşılan her şeye, uzunluk bakımından ipe benzetilen sarık, başörtüsü ve uzun elbiseye ve hem ipe hem de uzun elbiseye benzetildiği için yolun rotasına” da denmiştir.¹¹ Çoğulu esbab (اسباب)'dır. Nüzul (نزول-نزل) kelimesi; “yüksekten düşme, yüksekten iniş, konaklama”¹² anlamına gelmektedir. Nüzul (نزل)kelimesi, nezele (نزل) kelimesinin mastarı olup, gökten Kur'an ayetlerinin inmesi, nazil olması, ayetin

⁹ Halis Albayrak, “Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 31, sayı 1, s. 155-156.

¹⁰ Ersöz, “Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri”, s. 175.

¹¹ Rağib el-İsfahani, **Müfredat**, Mustafa Yıldız (Çev.), Çıra Yayınları, İstanbul 2017, s. 447.

¹² İsfahani, **Müfredat**, s. 951.

Peygamber'e indirilmesi gibi anlamlara gelir.¹³ Buradan hareketle iki kelimenin birleşmesi ile oluşan sebab-i nüzul kavramı ıstilahta, Kur'an'daki ayetlerin iniş sebebi anlamındadır.

Hız. Peygamber'in döneminde meydana gelen, ayet ve surenin inmesine sebep olan bir olayı, bir durumu ya da bir soruyu ifade etmek üzere sebab-i nüzul tabiri kullanılır. Hız. Peygamber'in bir konuya açıklık getirmesi, bir davranış sergilemesi gibi özel sebepler de esbab-ı nüzul'ün kapsamı içindedir.¹⁴ Yine esbab-ı nüzul, o dönemde nüzul ortamına zorla indirilmiş bir hitap değil, bilakis olay üzerine nazil olan bir gerçekliktir.¹⁵

Zerkeşi (794/1391) esbab-ı nüzulü tarif ederken; Kur'an'ı Kerim tefsirinde bilmeye muhtaç olduğumuz bir ilim.¹⁶ Suyûti (911/1505), hadisenin vuku bulduğu günlerde ayetin nazil olma durumu.¹⁷ Vahidi (468/1075), Kur'an'ı Kerim'in anlaşılmasına imkan sağlayan çok güvenli yol.¹⁸ Zerkani (1367/1948), hadisenin vuku bulduğu günlerde ondan bahseden veya onun hükmünü açıklayan ayet ve ayetlerin inmesine sebep olan, Hız. Peygamber zamanında meydana gelen bir hadise veya O'na yöneltilen bir sorudur"¹⁹ şeklinde tanımlar yapmıştır.

Ayet ve surelerin inmesine vesile olan sebebi nüzulün bilinmesi, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasının önünü açar. Bu konuda Vahidi; "ayetin nüzulüne ve kıssasına vakıf olmadan tefsirini yapmak mümkün değildir" derken, İbn-i Dakiki'l-id (702/1302); "nüzul sebebinin bilinmesi Kur'an'ın manasını anlamada en kuvvetli yol", İbn Teymiyye (728/1328) ise; "sebebi nüzulün bilinmesi ayeti anlamaya yardımcı olur. Çünkü sebebin bilinmesi müsebbibin bilinmesini sağlar"²⁰ demiştir.

Kur'an'ın oluşumuna baktığımızda, Kur'an'ın aktif ve dinamik bir süreç içinde tamamlanması, baştan itibaren bitmiş bir kitab olarak düşünülmesini engellemiştir. Kur'an'da yer yer kullanılan "sana soruyorlar... Onlara de ki..." hitabı vahiy sürecinin devamlılığını ortaya koymuştur.²¹ Kur'an, Hız. Peygamber'in ilk muhatabı olan insanların

¹³ Arapça-Türkçe Sözlük, "NZL", Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

¹⁴ Muhsin Demirci, "Esbab-ı Nüzul", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, İstanbul 1995, c. 11, s. 360.

¹⁵ Hasen Hanefi, "Esbab-ı Nüzulün Anlamı Nedir?", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ahmet Nedim Serinsu (Çev.), c. 38, sayı 1, 1998, s. 227.

¹⁶ Zerkeşi, Bedreddin Muhammed bin Abdullah, el-Burhan fi Ulumi'l-Kur'an, Mısır 1957, I. 13.

¹⁷ Celaleddin es-Suyûti, **el-İtkan Fi Ulumi'i-Kur'an**, Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik (Çev.), Hikmet Neşriyat, İstanbul 1987, s.59-60

¹⁸ Ahmet Nedim Serinsu, **Kur'an ve Bağlam**, Şule Yayınları, İstanbul 2012, s. 53-54.

¹⁹ ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, Menâhilü'l-İrfân fi 'Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru'lKutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 108

²⁰ Suyûti, **el-İtkan**, s.59-60.

²¹ Şaban Ali Düzgün, "Kur'an'ın Oluşumu (Vahiy Süreci)", **Kelam Araştırmaları Dergisi**, c. 5, sayı 2, s. 2.

çeşitli tavır ve davranışına, ihtiyaçlarına, olayların gelişimine göre farklı zaman ve mekânlarda ayet ve sure şeklinde nazil olmuştur. O'nda konu bütünlüğünü oluşturacak şekilde bir sıra izlenmemiştir. Yine Kur'an, Hz. Peygamber'in Cebrail'den aldığı talimat ile oluşturulmuş bir kitab'dır.²² Bunun yanında Allah'ın doğrudan doğruya indirdiği, hiçbir sebebe bağlı kılmadığı ve Kur'an'ın büyük çoğunluğunu oluşturan ayetler de mevcuttur.²³ Konumuz itibarıyla üzerinde duracağımız ayetler, bir sebebe binaen nazil olan ayetlerdir.

Tefsir ilminde, sebebe dair inen ayet ve surelerin anlaşılmasında ve Allah'ın bu ayet ve sureler hakkındaki muradının ne olduğunun bilinmesinde sebebi nüzulün önemi çok büyüktür. Sahabenin tefsir alanındaki büyüklüğü de buradan gelmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'e bir ayet nazil olduğunda bu ayetle ilgili soru soranın kim olduğunu, soru sorma sebebinin ne olduğunu sahabe çok iyi bilmekteydi. Sahabenin bazıları, özellikle Hz. Peygamber'in yanında bulunanlar inen ayetle sebebi çok iyi bildiğinden hükümle sebep arasındaki ilişkiyi kusursuz kurabilmişti. Geçmişte tefsir ilmi, sebebi nüzulün bilinmesiyle gerçekleşir derken alimlerin kastettiği buydu.²⁴ Vahidi, "ayetlerin sebebi nüzulü hakkında söylenecek söz, ancak duymaya ve rivayete dayanırsa doğrudur, bu da vahye şahit olan, sebepleri bilen, bu ilme ehil olandan duymak ve nakletmekle gerçekleşir", Hakim "Kur'an'ın nüzulüne şahit olan bir sahabe, şu ayet şu konuda nazil oldu derse onun bu sözü müsned hadis olarak kabul edilir" derken, sahabe asrından bazı kimseler ile bu asırdan sonra gelenlerin ayetleri tefsir ve açıklamaktan çekinmelerinin sebebinin ayetlerle sebepler arasındaki irtibatı sağlayamamaları olduğunu Muhammed b. Sirin'in Ubeyde'ye, ayetin sebebi nüzulünü sorduğunda "Allah'tan kork gerçeği söyle. Ayetlerin kimin hakkında indiğini bilenler kalmadı" şeklinde verdiği cevapla anlamaktayız.²⁵ Vahidi, "bugün bu hususta konuşanlar, ayetin sebebi nüzulünü bilmeden konuşmanın tehlikesini düşünmeksizin cehalet yularını takıyor ve yeni şeyler icad edip yalanlar uyduruyorlar" sözüyle de bu durumu açıklamıştır.²⁶

Nüzul sebeplerinin bilinmesi noktasında alimler, Hz. Peygamber'den sahih rivayetle gelen bilgilere dayanmışlardır. Bunun yanında sahabeden gelen bilgiyi de aynı değerde görmüşlerdir. Çünkü sahabenin bu türden verdiği sarih rivayetler, bir olay hakkında kendi görüşünü yansıtan bilgiler olmayıp bütünüyle rivayete dayalı bilgilerdir.

²² Mustafa Çağrıncı, "Kur'an Muhtevası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, TDV, Ankara 2002, c. 26, s. 390.

²³ İsmail Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2016, s. 111.

²⁴ Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, s. 116.

²⁵ Suyûti, **İtkan**, s. 65.

²⁶ Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, s. 116.

Kur'an'da, âlimler 500 kadar ayetin iniş sebebinin olduğunu tespit etmişlerdir. Bunların dışında kalan ve önemli bir kısmı geçmiş peygamberlerin kıssaları ile ahirete dair haberlerden oluşan çok sayıdaki ayetlerin iniş sebeplerini doğrudan doğruya bu ayetlerin kendi muhteva ve manalarında aramak gerektiğini İbn Teymiyye dile getirmiştir. Buna göre ayetlerin büyük bir kısmı özel bir olaya, belirli bir sebebe bağlı inmeyip, insanları muhtaç oldukları hususlarda bilgilendirmek, eğitmek ve yönlendirmek maksadıyla nazil olmuştur. Kur'an'ın herhangi bir ayetinin sebepsiz ve hikmetsiz indiği düşünülemezse de esbabı nüzul tabiri özellikle belirli bir sebebe binaen nazil olan ayetler için kullanılmıştır.²⁷. Elmalılı Hamdi Yazır tefsirinde 41 sure ile 503 ayetin nüzul sebebine dair rivayetler nakletmiştir.

1.5 Nüzul Sebepleri (Esbab-ı Nüzul) İle İlgili Müstakil Eserler

Esbab-ı nüzul alanında oluşturulmuş müstakil eserler şunlardır.

- Ali b. Medini (234/848): İsmail b. Buhari (256/869)'nin hocası olan bu zatın konu ile ilgili eseri günümüze kadar ulaşmamıştır .
- Ali b. Muhammed b. Ali Ebu'l Hasan el Vahidi (468/1076): Esbabu'n-Nüzul. Bu konuda günümüze ulaşan ilk eserdir. Bu kitap 1315/1897'de Mısır'da basılmış, 1379/1959 ve 1388/1968 tarihlerinde tekrar tabolunmuştur .
- İbrahim b. Ömer b. İbrahim b. Burhaneddin Ebu'l İshak el Ca'beri (732/1332): Vahidi'nin Esbabu'n-Nüzulü'nü senetleri hazf ile ihtisar etmiş, herhangi bir ilavede bulunmamıştır .
- Şeyhu'l-İslam Ebu'l-Fadl İbn Hacer el-Askalani (852/1448):Esbabu'n-Nüzul. Bu kitap henüz müsvedde halinde iken vefat ettiğinden dolayı tam olarak elde edilememiştir.
- es-Suyûti (911/1505): Lübabu'n-Nukul fi Esbabı'n-Nüzul. Müellifin kendi ifadesine göre eser, kendi zamanına kadar bu konuda yazılmış eserlerin en değerlisidir. Eser Celaleyn Tefsiri kenarında çeşitli tarihlerde tabolunmuş, bir de, 1290/1873 tarihinde Kahire'de müstakil olarak basılmıştır .

²⁷ Demirci, “Esbab-ı Nüzul”, 360.

- Abdulfettah el Kadi (Esbabu'n-Nuzul anı's-Sahabeti e'l-Müfessirin. Ezher alimlerinden olan müellifin bu eserinin Kahire'de iyi bir tab'ı yapılmıştır. Kitap Salih Akdemir tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek 1986 tarihinde Ankara'da basılmıştır.²⁸
- Ebu'l-Mutrif Abdurrahman b. Muhammed el-Kurtubi (402/1010): el-Kasas ve'l-Esalib elleti Nezele minEcliha'l-Kur'an .
- Muhammed b. Es'ad b. Muhammed el-İraki el-Hanefi (567/1171): Esbabu'n-Nuzul. el-Fihrisu'ş-Şamil'de (I, 205): Esbabu Nuzuli'l- Kur'an .
- Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Şuayb el-Mazenderani (588/1192): Esbabu'n-Nuzul .
- Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzi (597/1200): Esbabu Nuzuli'l-Kur'an .
- Muhammed b Es'ad el-İraki (667/1268): Esbabu Nuzuli'l-Kur'an bi'l-Ayati'l-Kur'aniyye ve'l-Kıyasi'l- Furkaniyye .
- İbnTeymiyye (728/1327): el-İlim bi-Esbabi'n-Nuzul, Daru's-Sakafeti'l-İslamiyye, Riyad (1381/1961) .
- Kadı Zeynuddin Abdurrahman b. Al b. İshak et-Temimi ed-Dari el-Makdisi eş-Şafii (876/1472): Mededu'r-Rahman fi Esbabi Nuzuli'l-Kur'an .
- Lübbi Muhammed Efendi (Hafız) (1166/1752): Lubbu't-Tefasir fi ma'rifeti Esbabi'n-Nuzul ve't-Tefsir. (Bkz. Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Meral yay. İstanbul tarihsiz, I, 383.) .
- Atiyetullah b. el-Burhan eş-Şafii el-Uchuri (1190/1776): İrşadu'r-Rahman li Esbabi'n-Nuzul ve'n-Nesh ve'l-Müteşabih ve Tecvidi'l-Kur'an. (Ezher Üniversitesi Kütüphanesinde. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinde, İstanbul Üsküdar Hacı Selim Ağa Kütüphanesinde nüshaları vardır.)
- Ahmed b. Ali b. Ahmed el-Hanefi: Kitab-u Sebebi'n- Nuzul fi Tebliği 'r –Rasul. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa 26, İstinsah Tarihi: 1201/1786.)
- Hasan b. Huseyin b. Ahmed b. Muhammed et-Tuluni el-Mimar el-Hanefi: Esbabu Nuzuli'l-Kur'an. (Süleymaniye Kütüphanesinde nüshası vardır.)
- Abdulcelil en-Nakşibendi: Esbabu'n-Nuzul. (Ezher Üniversitesi Kütüphanesinde bir nüshası vardır.) .
- H. Tahsin Emiroğlu: Esbab-ı Nuzul (Kur'an Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri), Yenikapı Basımevi, Konya 1965-1983, 14 cilt .

²⁸ Mustafa Çetin, "Nuzul Sebepleri (Esbabü'n- Nuzul),*Diyanet İlmî Dergisi*, 1994, http://isamveri.org/pdfdrg/D00033/1994_c30/1994_c30_2/1994_c30_2_CETINM.pdf (09.07.2019), s. 117-118.

- Mukbil b. Hadi el-Vadii: es-Sahihu'l-Musned min Esbabi'n-Nuzul, Mektebetu İbn Teymiyye, Kahire 1408/1987, 4. Baskı, s. 253 .
- Ibnu Halife Uleyvi: Camiu'n- Nukul fi Esbabi'n-Nuzul ve Şerhu Ayatiha, Matabiu'l-İş'a, Riyad 1404/1984, 2. Cilt.²⁹

²⁹ Serinsu, **Kur'an ve Bağlam**, s. 61-64.

2. ELMALILI TEFSİRİNDE NÜZUL SEBEPLERİ

Bu bölümde “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde nüzul sebeplerinin müfessir tarafından eserde nasıl işlendiği gösterilmiştir. Eserde yer alan nüzul sebebi rivayetlerine baştan sona baktığımızda müfessir, nüzul sebeplerini ayet tefsirinden önce, ayet tefsirinin ortasında ve ayet tefsirinin sonunda vermiştir. Bunlar içerisinde de müfessirin en fazla yaptığı uygulama, rivayeti ayet tefsirinin sonunda vermesidir. Buradan hareketle 9 ciltlik tefsir eserinde yer alan nüzul rivayetlerine baktığımızda rivayetlerin hemen hemen hepsi ayet tefsir edildikten sonra zikredilmiştir diyebiliriz.

Eserde, müfessirin nüzul sebebi rivayetlerini sunarken yaptığı uygulamalardan biri de nüzul sebeplerini zikrederken ayrıntıya girip girmemesidir. Müfessir kimi ayetlerin sebeplerini zikrederken ayrıntıya girerek teferruatlı şekilde açıklama yapmış, kimi ayetlerde ise açıklama yapmadan ve ayrıntıya girmeden “şu olay üzerine nazil oldu, şu kişiler hakkında nazil oldu, şu sözlere karşılık nazil oldu” diyerek belirtmiş ve diğer ayetlerin tefsirine geçmiştir. Eserde yer alan nüzul rivayetlerinin tümüne baktığımızda müfessir, hemen hemen tamamına yakını hakkında açıklama yapmadan nüzul sebebini kısaca zikretmiş ve bir sonraki ayetin tefsirine geçmiştir.

Nüzul sebeplerininin takdimi sırasında müfessir tarafından yapılan bir diğer uygulama da, sebep rivayetleri verilirken bunların kimler tarafından rivayet edildiği hakkında bilgi verilip verilmemesidir. Nüzul sebebi rivayetlerine baktığımızda bunların çoğunda müfessir herhangi bir ravi ismi zikretmemiştir. Ravi ismi zikrettiği rivayetler az olmakla birlikte, bu rivayetler içerisinde de çoğunluk tek ravi ismi olmuş, bazen de iki, nadir de olsa üç ve dört ravili rivayetlerde de bulunmuştur.

Nüzul sebebi rivayetleri kaynak bakımından incelediğimizde ise müfessir çoğu rivayet hakkında kaynak ismi zikretmemiştir. Kaynak ismi zikretmediği rivayetler hemen hemen çoğunluğu oluşturmuştur. Bunun yanında nadir de olsa kaynak belirtmiştir lakin bu kaynakları bazen müellif ve eseri ile birlikte zikretmiş, bazen de cilt, bölüm ve sayfa numarasına kadar ayrıntılarıyla vermiştir.

Müfessir tarafından yazılan 9 ciltlik tefsir eserinde nüzul sebepleri; ayet merkezli, sure merkezli, kaynak ve ravi merkezli olarak incelenmiş, ardından da nüzul rivayetleri nevileri bakımından tasnife tutulmuştur.

2.1 Nüzul Sebepleri Sunum Kalıpları

Müfessirler nüzul sebeplerini ifade etmek için bir takım kalıplar kullanmıştır. Bu kalıplar her müfessire göre değişiklik gösterse de kalasik tefsir kitaplarında kullanılan ifadeler şunlardır:

- Bu ayetin nüzul sebebi şudur.
- Ayetin nüzulüne sebep olan hadise şudur.
- Bu ayet şu sebeple nazil oldu.³⁰

Elmalılı Hamdi Yazır'ın, nüzul sebeplerini ifade etmek için kullandığı belli başlı kalıplar şunlardır:

- Bu ayetin sebab-i nüzulü³¹
- Sebeb-i Nüzulü hakkında meşhur olan rivayet şudur³²
- İşte bunun üzerine Allah-u Teala³³
- Bir çok hadis kitaplarında ve tefsirlerde bunun.... sebebiyle³⁴

2.2 Ayet Merkezli Nüzul Sebepleri

Tefsirde, nüzul sebebi verilen ayetler incelenmiştir. Bu inceleme neticesinde ayetin bir kelimesi, bir cümlesi, bir bölümü hakkında nüzul sebebinin olduğu tesbit edilmiştir. Bunun yanında ayetin tamamı hakkında da nüzul sebepleri vardır ve bu nüzul sebeplerinin ağırlık kısmını oluşturmuştur. Ayrıca ayet merkezli çalışmamızda birden fazla ayet hakkında ortak nüzul sebeplerinin olduğu da görülmüştür. Bunlar alt başlık halinde aşağıda işlenmiştir.

³⁰ Cerrahoğlu, **Tefsir Usulü**, s. 118-119.

³¹ Yazır, III, s. 11.

³² Yazır, III, s. 24.

³³ Yazır, II, s. 458.

³⁴ Yazır, VI, s. 216.

2.2.1 Ayetteki Kelime Hakkında Nüzul Sebebi

Tefsirde, nüzul sebebi verilen ayetler tespit edilirken Bakara 2/104. ayetin nüzul sebebinin ayetteki *raîna* kelimesiyle doğrudan doğruya ilişkili olduğu görülmüştür. Yahudilerin eskiden birbirlerine sövmek için kullandıkları meşhur *raîna* kelimesi bu ayetin nüzul sebebi olmuştur.

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾

Meal: *Ey iman edenler, raîna demeyin, unzurna deyin ve dinleyin ki, kafirler için elim bir azab vardır.*³⁵

Nüzul Sebebi: *Yehudiler arasında birbirlerine seb için kullandıkları meşhur bir kelime vardı. Raîna derlerdi. Bu tabir, Arabca “bizim çoban” demek olduğu gibi, İbrani veya Süryanice “dinle a dinlemeyesi, dinle a sözü dinlenmez herif” gibi tezyif-ü tahkir manası ifade edermiş. Müslümanların Peygamber’e karşı raîna diye hitap etmelerini Yehudiler fırsat bilerek ve raîna kelimesini andıracak vech ile ağızlarını eğerek sebb-ü tazyif kastiyle raîna, raîna demeğe başlamışlardı. Sa’d ibn Muaz Hazretleri bunu işitmiş: Ey Allah’ın düşmanları, size la’net olsun. Vallahi hangi birinizin Resulullah’a karşı bunu söylediğini bir daha işidirsem boynunu vururum. demiş. Onlar da buna karşı: Siz böyle söylemiyor musunuz? diye kaçamak yapmışlardı. Ve bunun üzerine işbu ayetin nazil olduğu rivayet edilmiştir.*³⁶

2.2.2 Ayetteki Cümle Hakkında Nüzul Sebebi

Ayet merkezli nüzul sebebinin ikinci alt başlığı, cümle hakkında nüzul sebebinin olmasıdır. Peygamber’imiz döneminde ayetin inmesine vesile olan bir hadise meydana gelmiş, bu hadise ayette yer alan cümlede doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edilmiştir.

Örnek 1.

³⁵ Elmalılı M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, Yenda Yayıncılık, İstanbul 2001, c. I s. 373.

³⁶ Yazır, I, 374.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لَتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا اتَّيَّمْتُمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ
وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

Meal: *Ey o bütün iman edenler! Kadınlara zorla varis olmanız size helal olmadığı gibi, verdiğiniz mehrin birazını kurtaracaksınız diye onları tazyik etmeniz de helal olmaz. Meğerki arayı açacak bir fuhuş irtikab eylemiş olsunlar. Haydin, onlarla güzel geçinin, şayet kendilerini hoşlanmadınızsa olabilir ki, siz bir şeyi hoşlanmazsınız da Allah, onda birçok hayırlar takdir etmiş bulunur.*³⁷

Nüzul Sebebi: (لَا يَجِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا) (Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir.) İslam öncesi cahiliye dönemindeki geleneğe göre bir adam, yakınlarından biri vefat ettiği zaman, geride bıraktığı zevcesinin veya çadırının üstüne sevbini atıp, 'ölen adamın varisi oluğum gibi karısına da varis olacağım' diyebiliyormuş. Bu şekilde hareket ettiği zaman o kadın üzerinde söz sahibi olur, isterse kadınla tezevvic eder, isterse başkası ile tezvic eder mehrin kendi alır kadına pay vermezmiş. İsterse de ölen kocasından alacağı mehirden vazgeçmek için 'adl' yapar, yani onunla kendisi evlenmez, ahare ile de tezvicine mani olurmuş. Şayet kimse kadının üzerine elbiseyi atmadan kadın akrabalarının nezdine gidebilirse, özgür olabiliyormuş. Bazıları da zevcesinden hoşlanmaz mamaif kadının malı bulunduğundan dolayı, mirasına konmak için bunu kerhen tutar, ölümünü bekler, hüsn-i muaşeretinde bulunmazmış. İşte bu ayet, evvelki veya bu sebepten dolayı nazil olmuştur.³⁸

Ayeti bir bütün olarak düşündüğümüzde (Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir.) kısmı, ayet içerisindeki bir cümledir. Ama ayetin tamamının indirilme sebebi bu kısım hakkında cahiliye Arapları arasında uygulanmış olan gelenektir. Müfessir bu ayetin nüzul sebebini (Kadınlara zorla varis olmanız size helal değildir.) kısmı altında sunmuş ardından konu ile ilgili tefsir açıklamalarına devam etmiştir. Buradaki nüzul sebebi olan hadisede yaşananlar, müfessir tarafından ayrıntıları ile birlikte verilmiştir. Okuyucu, nüzul sebebini okuduğunda hadise ile hüküm arasında bağlantıyı, olayın ayrıntılı verilmesiyle kurabilmektedir.

Örnek 2.

³⁷ Nisa 4/19.

³⁸ Yazır, II , 522.

قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافُتُمْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾

Meal: De ki: ‘Allah deyin, Rahman deyin hangisini deseniz hep O’nundur, en güzel isimler.’ Bununla beraber salatında pek bağırma, pek de gizleme, ikisinin arası bir yol tut.³⁹

Nüzul Sebebi: (قُلِ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ) (De ki: ‘Allah’ diye dua ediniz veya Rahman diye dua ediniz. Hangi isme çağırırsanız güzeldir. Çünkü o en güzel isimler hep o’nundur.) Hz. Peygamber Mekke’de bir gün ‘Ya Allah Ya Rahman’ diye dua ederken müşrikler işitmişler: ‘Muhammed bir ilaha da’vet ediyordu, hâlbuki kendisi iki ilaha dua ediyor’ demişler. Cevaben, bu emr-i İlahi nazil olmuştur.⁴⁰

Ayetin indirilme sebebinin Hz. Peygamber’in Mekke’de “Ya Allah, Ya Rahman” diyerek etmiş olduğu dua ve akabinde gelişen olayı görmekteyiz. Hz. Peygamber, ayet nazil olmadan önce Kabe’de “Ya Allah, Ya Rahman” diyerek dua etmiştir. Bu durum müşriklerin zihninde farklı algıların oluşmasına sebep olmuştur. Nüzul sebebi ile ilgili yaşanan hadise ayet içerisindeki ilgili cümlede doğrudan ya da dolaylı olarak ifade edilmiştir. Mekke müşriklerinin bu ikazları karşısında Hz. Peygamber’in tutum ve davranışlarının ne olduğu bilinmemekle birlikte, ayetin nüzul sebebi bu kadarlık açıklama ile sunulmuştur.

Örnek 3.

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

Meal: Eğer size bir yara dokundu ise, heriflere de öyle bir yara dokundu. Hem o günler, biz onları insanlar arasında evirir, çeviririz. Hem Allah, iman edenleri bileceği sizden şehitler, şahitler tutacağı içindir ki, Allah zalimleri sevmez.⁴¹

Nüzul Sebebi: (إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ) (Eğer size bir yara dokunmuşsa, o topluma da benzeri bir yara dokunmuştur.) Mukaddema yevm-i Bedir’de küffar ordusundan yetmiş kişi katledilmişti. Yevm-i Uhud’da Muhacirinden beş zat (Ammünnebi

³⁹ İsra 17/110.

⁴⁰ Yazır, V, 361-362.

⁴¹ Âl-i İmran 3/140.

Hazreti Hamza ibn Abdülmuttalib, Alemdar- ı Resulullah Mus'ab ibn Ümeyr, Ammizade- i Nebi Abdullah ibn Cahş, Osman ibn Şemmas, Utbe mevlası Sa'b) Ensar'dan da yetmiş kişi şehit olmuşlardı. Yevm-i Uhud'ta İslam ordusu bine karib olduğu gibi, Yevm-i Bedir' de de küffar ordusu bin kadardı. Bundan başka Uhud günü Müslümanlar, Resulullah'ın emrine muhalefet vaki olmazdan evvel düşmandan bayraktarlarıyla birlikte yirmi küsur kişiyi katl ve birçoklarını cerh etmişler oklarıyla bir hayli hayvanı da tepelemişlerdi. Bazı müfessirler bu mukayeseyi Uhud gününe sarf etmişlerse de ekser müfessirin beyan-i veçhiyle ayet, Uhud ile Bedir'in mukayesesi hakkındadır.⁴²

Gerek Bedir Savaşı gerekse Uhud Savaşında Müslümanlardan şehit olanlar ile müşriklerden öldürülenlerin karşılaştırılması, ayetin baştaki ilgili kısmı içerisinde sunulmuştur. (Eğer size bir yara dokunmuşsa, o topluma da benzeri bir yara dokunmuştur.) Kısmı hakkında müfessir tarafından verilen hadise, bu ayetin baştan sona indirilmesine sebep olmuştur. Nüzul sebebi ile ilgili rivayette, her iki savaş hakkında açıklamalar yapıldığı gibi, Uhud Savaşında Müslümanlardan beş kişi isim isim zikredilmiştir. Ayrıca müfessir, yukarıda verilen rivayetin bazı müfessirlerin Uhud Savaşı hakkında olduğunu dile getirdiğini ancak birçok müfessir tarafından tercih edilen görüşün Bedir ile Uhud'un karşılaştırılması olduğunu da beyan etmiştir.

Örnek 4.

وَلَيْسْتَغْفِبَ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَالَّذِينَ يَبْتَغُونَ الْكِتَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْتُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحْصِنًا لِيَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَمَنْ يُكْرِهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٣﴾

Meal: *Bir nikâha çare bulamayanlar, Allah kendilerine fazlından bir gına verinceye kadar iffetli kalmaya çalışsınlar. Memlûklerinizden mükatele isteyenleri de eğer kendilerinde bir hayır biliyorsanız. Hemen kitabete kesin ve onlara Allah'ın size verdiği malından verin ve dünya hayatının geçici metânını kazanacaksınız diye cariyelerinizi fuhşe ikrah etmeyin, hele iffetli olmak isterlerse. Her kim de onları ikrah ederse şüphesiz Allah, onlara ikrahlarından sonra gafurdur, rahimdir.⁴³*

Nüzul Sebebi: (وَأَتَوْهُمْ مِنْ مَالِ اللَّهِ الَّذِي آتَيْتُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِعَاءِ إِنْ أَرَدْتُمْ تَحْصِنًا لِيَبْتَغُوا عَرَضَ) (الْحَيَوةِ الدُّنْيَا) (Ve onlara Allah'ın size verdiği malından veriniz. Ve genç cariyelerinizi

⁴² Yazır, II, 413.

⁴³ Nur 24/33.

tehassun isterlerken hayat-ı dünya arazını kazanmanız için alüfteliğe ikrah etmeyiniz.) Rivayet edildiğine göre münafik Abdullah ibn Übeyy ibn Selül, altı cariyesini ikrah ile zinaya sevk ediyordu. İkisi gelip Resulullah'a şikâyet ettiler, bu ayet nazil oldu.⁴⁴

Ayet içerisinde yer alan (*Ve onlara Allah'ın size verdiği malından veriniz. Ve genç cariyelerinizi tehassun isterlerken hayat-ı dünya arazını kazanmanız için alüfteliğe ikrah etmeyiniz.*) cümlesi, münafiklardan olan Ubeyy ibn Selül'ün cariyelerden altı tanesini zor kullanarak fuhşa yönlendirmesine işaret etmektedir. Bu cariyelerden iki tanesi, durumlarını Hz. Peygamber'e şikâyet edince ayet nazil olmuştur. Hz. Peygamber döneminde yaşanan bu hadise ayetteki ilgili cümle içerisinde doğrudan ya da dolaylı olarak karşılığını bulmaktadır. Ayet içerisinde diğer kısımların nüzul sebebi olmamakla birlikte yukarıdaki kısım hakkındaki hadise ayetin bütün halinde inmesini sağlamıştır. İki cariyenin Hz. Peygamber'e durumu şikâyet etmesinden sonraki durum hakkında nüzul sebebinde açıklama yapılmamış, sebebi kısaca bu şekilde ifade edilmiştir.

2.2.3 Ayetteki Bölüm Hakkında Nüzul Sebebi

Ayet merkezli nüzul sebebinin üçüncü alt başlığı, bölüm hakkında nüzul sebebinin olmasıdır. Hz. Peygamber döneminde yaşanmış olan olay, durum veya sorulan soru ayetteki bölüm içerisinde dile getirilmiştir. Ayetteki ilgili bölüm, geçmişte yaşanmış olan hadiseye doğrudan ya da dolaylı olarak işaret etmekte ve bu sebepten ötürü ayetin nüzülü gerçekleşmektedir.

Örnek 1.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّتَعْتَدُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوعًا وَادْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ بِعِظَتِكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٣١﴾

Meal: Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık kendilerini ya iyilikle tutun veya iyilikle salın. Yoksa haklarına tecavüz için zararlarına olarak tutmayın. Bunu, kim yaparsa nefesine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini şaka yerine tutmayın. Allah'ın üzerinizdeki ni'metini ve size va'zlar vererek indirdiği kitap ve hikmeti unutmayın, düşünün. Hem Allah'tan korkun ve bilin ki, Allah, her şeyi bilir.⁴⁵

⁴⁴ Yazır, VI, 45.

⁴⁵Bakara 2/231.

Nüzul Sebebi: Deniliyor ki, bazıları nikâh, talak ve atak yapar, sonra da ‘canım ben şaka yapıyorum’ dermiş. Bu sebeple bu nazm-ı celil nazil olmuştur. Peygamber Efendimiz ‘Üç şeyin ciddisi ciddi, şakası da ciddidir: Nikah, boşama, köle azad etmek.’ Buyurmuştur.

وَاذْكُرُوا اللَّهَ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ
(Allah’ın üzerinizde olan nimetini yad ediniz. Bilhassa size vaz’u irşad olarak üzerinize inzal buyurduğu kitab ve hikmeti hatırda tutunuz. Bu babda Allah’tan korkunuz ve biliniz ki bilâ şek velâ şüphe Allah, her şeye Alimdir.) Bu ayet Sabit bin Yesar hakkında nazil olmuştur. Buna Sinan-ı Ensari dahi denilir. Zevcesini tatlık etmiş, iddetin çıkmasına iki üç gün kala ric’at etmiş; yine boşamış, yine rc’at etmiş, yine boşamış; böylece kadının zararına yedi ay geçmiş ve o zaman henüz talak, tahdid edilmemiş imiş.⁴⁶

Ayetlerin nüzul sebeplerine baktığımızda geçmişte yaşanan bir hadise sebebi ile ayetlerin nazil olduğu görülecektir. Bu ayette de yaşanan hadise, olay ve durum ayetin ilgili bölümünde anlam kazanmaktadır. Bir diğer ifade ile ayetin nüzul sebebine ilgili bölüm içerisinde işaret vardır. Doğrudan doğruya geçmişte yaşanmış olan Sabit bin Yesar olayına atıf, ayetteki bölüm içerisinde değinilmektedir.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدِينٍ إِلَىٰ أَجْلِ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَبْخَسْ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمَلِّمْهُ فَالْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكَّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَىٰ وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَىٰ أَجَلٍ ذَلِكُمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَىٰ أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاضِرَةً تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَلَّحُوا فَإِنَّهُ فُسُوقٌ بِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَيُعَلِّمُكُمُ اللَّهُ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٨٢﴾

Meal: Ey o bütün iman edenler, muayyen bir va’de ile borçlaştığımız vakit onu yazın. Hem aranızda doğrulukla tanınmış bir yazı bilen yazsın. Bir yazı bilen de, kendisine Allah’ın öğrettiği gibi yazmaktan kaçınmasın da yazsın. Bir de hak kendi üzerinde olan adam, söyleyip yazdırırsın ve her biri Allah’dan korksun da, haktan bir şey eksiltmesin. Şayet borçlu bir sefih veya küçük veya kendisi söyleyip yazdıramayacaksa, velisi dosdoğru söyleyip yazdırırsın. Erkeklerinizden iki hazırı şahid de yapın, şayet ikisi de erkek

⁴⁶ Yazır, II, 107.

olamıyorsa o zaman doğruluğuna emin olduğunuz şahidlerden bir erkekle iki kadın ki, biri unutulunca diğeri hatırlatsın. Şahidler de çağırıldıklarında kaçınmasınlar. Siz yazanlar da az olmuş, çok olmuş onu va'desine kadar yazmaktan usanmayın. Bu, Allah yanında adalete daha muvafık olduğu gibi hem şahadet için daha sağlam, hem şüpheye düşmemeniz için daha elverişlidir. Meğerki aranızda hem devredeceğiniz bir ticaret olsun, o zaman bunu yazmamanızda size bir beis yoktur. Alım, satım yaptığınız vakit de şahid tutun. Bir de ne yazan ne şahadet eden zararlandırılmasın, eğer ederseniz o mutlak kendinize dokunacak bir fisk olur. Hem Allah'tan korkun, Allah, size ilim öğretiyor ve Allah, her şeyi bilir.⁴⁷

Nüzul Sebebi: Bu ayete 'ayet-i müdayene' tabir olunur. Kur'an'daki en uzun ayet budur. Bir rivayete göre, nüzul sebebi selem denilen alışverişlerdir. Yani peşin semen ile veresiye mal almak demek ise de her nev-i büy-u müdayenata şamildir.

وَلَا يَأْبُ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا (Bir de şahitler ne vakit şahadet davet olunurlarsa imtina etmesinler.) Bu ayetin nüzul sebebi Katade'den gelen bir rivayete göre şöyledir: "Bir adam bu hususta oba oba dolaşır, ona kimse aldurmazdı. Sonra bu ayet nazil oldu." denilmektedir.⁴⁸

Müfessir, nüzul sebebini sunmadan önce ayet ile ilgili özelliği belirterek tefsirine başlamıştır. İlgili ayetin Kur'an'ın en uzun ayeti olduğunu zikretmiştir. Nüzul sebebi olan ayetler içerisinde müfessir tarafından özelliği belirtilen ilk ve tek ayet budur. Ardından ayetinin tamamının nüzul sebebini, peşin para ile yapılan vadeli mal alım satımı olarak göstermiştir. Göstermiş olduğu sebep ayetin tamamını ilgilendiren bir nüzul sebebidir. Bununla birlikte ayet içerisinde bulunan (Bir de şahitler ne vakit şahadet davet olunurlarsa imtina etmesinler.) ilgili kısmın nüzul sebebini farklı bir hadise olarak belirlemiştir. Buradan hareketle ayetin tamamını ilgilendiren genel bir nüzul sebebi olabileceği gibi, ayet içerisindeki bölüm hakkında da genel sebebin altında da sebepler olabilir. Bu durum ayet içerisindeki farklı bölüm hakkında farklı nüzul sebepleri olabileceğini göstermektedir. Ayrıca verilen bu örnekte müfessir tümünden gelim ilkesini kullanmıştır. Yani önce bütün olan ayetin nüzul sebebini vermiş, ardından da ayet içindeki ilgili bölüm hakkında nüzul rivayetinde bulunmuştur. Eserdeki nüzul rivayetleri içerisinde bu uygulamayı yaptığı tek örnek Bakara 2/282. ayettir.

⁴⁷ Bakara 2/282.

⁴⁸ Yazır, II, 250-253.

2.2.4 Ayetin Tamamı Hakkında Nüzul Sebebi

Ayet merkezli nüzul sebebinin dördüncü alt başlığı, ayet hakkında nüzul sebebinin olmasıdır. Nüzul sebebi, baştan sona ayetin tamamını kapsamaktadır. Hz. Peygamber döneminde yaşanmış bir olay ya da Peygamber'e yöneltilen bir soru ayetin nüzul sebebi olmuştur. Ayet merkezli nüzul sebepleri içerisinde en fazla örneği olan kısım burasıdır. Tefsirde, nüzul sebebi olan ayetlere baktığımızda çoğunluğu, nüzul sebebi ayetin tamamı hakkındadır. Müfessir eserinde nüzul rivayetlerini nadir de olsa ayet tefsirinin başında vermekle birlikte çoğuna yakınıni ayet tefsirinin sonunda vermiştir. Yine müfessir kimi yerde sebep rivayetini ayrıntısıyla vererek anlaşılır kılmış, kimi yerde de kısaca zikrederek anlaşılabilirliği zorlaştırmıştır.

Bu konu ile ilgili 6 örnek aşağıda sunulmuştur. Bu örneklerden ilk dördü kısa ayetlerden, son ikisi uzun ayetlerden oluşmuştur. Aşağıda vermiş olduğumuz örnekler Meryem 19/77, Hacc 22/3, Mutaffifin 83/27-28, Tekvir 81/8, Hucurat 49/6, Nisa 4/176. ayetlerdir.

Örnek 1.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّ مَالًا وَوَلَدًا (٧٧)

Meal: *Şimdi şu ayetlerimize küfredip de, 'Bana muhakkak mal ve veled verilecek'diyen herifi gördün â.*⁴⁹

Nüzul Sebebi: *Meryem 19/77. ayeti As b. Vail sebebiyle nazil olmuştur. Onda, Hubab radyallauhu anhin bir alacağı vardı, onu istedi. Buna karşı As: 'Hayır dedi ta ki Muhammed'e küfredesin'. Hubab: 'La, vallahi dedi, ben, Muhammed'e asla küfretmem, ne hayatımda, ne mematımda ve ne de ba'solduğum zaman.' As: 'Ha, dedi, ba'solduğun zaman bana gel. O vakit benim malım ve evladım olacak, alacağını sana veririm.' dedi.*⁵⁰

⁴⁹ Meryem 19/77.

⁵⁰ Yazır, V, 444.

Bu örnekte ayetin nüzul sebebi, As b. Vail'in Hubab ile yaşadığı alacak verecek sürecinde sarf ettiği sözler olmuştur. Her iki kişi arasında yaşanan konuşma ayrıntılarıyla müfessir tarafından nüzul sebebinde belirtilmiştir .

Örnek 2.

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَرِيدٍ ﴿٢٣﴾

Meal: *Nastan kimi de vardır, Allah hakkında bigayri ilim mücadele eder de, her kaypak şeytanın ardına düşer.*⁵¹

Nüzul Sebebi: *Hacc 22/3 ayeti şeytanca mücadele veren Nadr b. Haris ve Ebu Cehil gibilerin ve onların arkasına düşüp onları taklit edenler hakkında inmiştir.*⁵²

Ayetin nüzul sebebi, Nadr b. Haris ve Ebu Cehil gibi kişiler ile bunların takipçileri olmuştur. Müfessir, ayetin nüzul sebebinin sadece bu kadarlık bir açıklama ile tamamlamıştır. Nadr b. Haris ve Ebu Cehil'in davranışları hakkında uzunca bir açıklama yapmamakla birlikte bunların takipçilerinin kimler olduğu konusunda bilgilendirme de yapmamıştır. Bu kişilerin şeytanca mücadeleleri Hac Suresi 3. ayetin tamamının indirilmesine sebep olmuştur.

Örnek 3.

وَمَزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

Meal: *Hem mizacı Tesnimden (27). Bir çeşme ki, mukarrebun onunla içerler (28).*⁵³

Nüzul Sebebi: *Mutaffifin 83/27. ayeti, ashab-ı yemin olan ebrar (iyi, itaatli kullar) hakkındadır. Mutaffifin 83/28. ayeti de onlardan daha yüksek olan mukarrebun (Allah'a yaklaştırılmış kullar) hakkındadır.*⁵⁴

Mutaffifin Suresi 27 ile 28. ayetler birbirinden bağımsız iki ayrı ayettir. Müfessir ikisi hakkında nüzul rivayeti olduğunu belirtince, biz iki ayeti ayırmayıp birlikte sunduk. Mutaffifin 27. ayetin sebebi, iyi ve itaatli kullarken, Mutaffifin 28. ayetin sebebi, Allah'a yaklaştırılmış kullardır. Her iki nüzul sebebi de, her iki ayetin tamamı hakkındadır.

⁵¹ Hacc 22/3.

⁵² Yazır, V, 503.

⁵³ Mutaffifin 83/27-28.

⁵⁴ Yazır, VIII, 478.

Müfessir, nüzul sebebi ile ilgili bilgiyi bu kadarla belirtmiş, daha fazla açıklamada bulunmamıştır.

Örnek 4.

وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨٨﴾

Meal: *Ve o diri gömülene sorulduğunda.*⁵⁵

Nüzul Sebebi: *Kamus şârihi der ki: “Cahiliyyede Araplar, kız evladını açlık veya ar gelme korkusundan kabre defn ederlerdi. Bazıları açlık korkusuyla oğlani dahi defn ederlerdi وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ol babda nazil oldu.*⁵⁶

Cahiliye döneminde, cahiliye adetlerinden olan kız çocukların diri diri gömülmesi hadisesi bu ayetin nüzul sebebi olarak Kamus adlı eserin şârihi tarafından nakledilmiştir. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi bu örnekte de, sebep ayetin tamamını kapsamaktadır. Cahile Arapları tarafından kız evlatların gömülmesinin yanında, istisnai de olsa erkek evlatların da gömüldüğü bilgisi müfessir tarafından nüzul sebebinde verilmiştir.

Örnek 5.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦٦﴾

Meal: *Ey o bütün iman edenler, eğer size bir fasık bir haberle gelirse onu tahkik edin ki, cehaletle bir sataşsınız da yaptığınıza pişman olursunuz.*⁵⁷

Nüzul Sebebi: *Bu ayetin nüzulüne sebep olmak üzere şöyle rivayet ediyorlar: “Resulullah, Velid bin Ukbe’yi Beni Mustalik’a vali ve zekât memuru olarak göndermişti. Onunla ordakiler arasında bir kin varmış; yaklaştığı zaman karşısına gelen süvarileri kendisini kıtal yapacaklar zannedip, korkmuş, geri dönmüş. Resulullah’a varıp ‘onlar irtidat ettiler döndüler zekâti men’eylediler,’ demişti. Resulullah da gadaba gelmiş, onlarla gaza etmeyi kurmuştu. Bu ayet bunun üzerine nazil oldu.*⁵⁸

Hiz. Peygamber tarafından zekât memuru olarak görevlendirilen Velid bin Ukbe’nin kendince çeşitli sebepler dolayısıyla Hiz. Peygamber’e farklı topluluk hakkında

⁵⁵ Tekvir 81/8.

⁵⁶ Yazır, VIII, 434.

⁵⁷ Hucurat 49/6.

⁵⁸ Yazır, VII, 175.

yalan söyleme hadisesi, bu ayetin tamamı hakkında nüzul sebebi olarak gösterilmiştir. Nüzul sebebi ile hüküm arasında somut bir bağlantı kurulabilmesi, nüzul hadisesinin müfessir tarafından ayrıntısıyla verilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Dolayısıyla nüzul sebebinin bilinmesi ayeti daha iyi anlamamıza fayda sağlamaktadır.

Örnek 6.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَصَلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (١٧٦)

Meal: *Senden fetva istiyorlar. De ki: Allah size kelale (babası ve çocuğu olmayan) hakkında şöyle fetva veriyor. Bir kişi ölür, çocuğu yok bir kız kardeşi var buna, terikesinin yarısı, o da buna varis olur bunun çocuğu yoksa, eğer iki kız kardeşi varsa bunlara onun terikesinden üçte ikisi, eğer erkekli dişili kardeşli varsa o vakit erkeğe iki dişî payı kadar şaşırıyorsunuz diye Allah size beyan buyuruyor. Allah her şeye alimdir.*⁵⁹

Nüzul Sebebi: *Sebebi nüzulü hakkında Cabir bin Abdullah'tan mervidir ki: Hz. Peygamber, iyadetime gelmiş idi, hasta idim. 'Ey Allah'ın Resulu, ben kelaleyim (babası ve çocuğu olmayan), malımı ne yapayım?' Diğer bir rivayette: 'Miras kimindir? Bana ancak kelale varis olacak' dedim. Bu ayet bu sebeple nazil oldu.*⁶⁰

Cabir bin Abdullah tarafından Hz. Peygamber'e sorulan miras ile ilgili bir soru ayetin tamamını kapsayan nüzul sebebi olarak gösterilmiştir. Ayetin nüzulü ile ilgili iki rivayet gösterilmiştir. Her iki rivayet de içerik bakımından aynı anlama gelmektedir. Nüzul sebebi sadece bir sorudan oluşan diyalog olarak görülmektedir. Hz. Peygamber'in Cabir'in sorusuna ne gibi cevap verdiği hakkında nüzul sebebinde herhangi bir açıklama olmamıştır. Bununla birlikte ayette, Cabir bin Abdullah tarafından sorulan soru ayrıntılı bir şekilde anlatılmak üzere Allah tarafından indirilmiştir.

2.2.5 Birden Fazla Ayet Hakkında Ortak Nüzul Sebebi

Ayet merkezli nüzul sebebinin beşinci ve son alt başlığı, birden fazla ayet hakkında ortak nüzul sebebinin olmasıdır. Allah bir sebebe binaen birbirini takip eden birden fazla ayet nazil buyurmuştur. Müfessir bu tarz ayetleri sunarken çoğunlukla önce

⁵⁹ Nisa 4/176.

⁶⁰ Yazır, III, 176-177.

nüzul rivayetini vermiş ardından da hangi ayetler nazil olmuşsa onları belirtmiştir. Nüzul sebeplerini kimi yerde uzun uzun açıklamalar yaparak belirtmiş, kimi yerde de kısaca zikredip geçmiştir. Eserde bu konu ile ilgili yararlandığımız örnekler Bakara 2/204-206, Âl-i İmran 3/86-88, Leyl 92/1-4, Alak 69/ 6-19. ayetlerdir.

Örnek 1.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُهُ جَهَنَّمُ وَلَيْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾

Meal: *Nas içinden kimi de vardır ki, dünya hayatı hakkında sözleri seni imrendirir bir de kalbindekine Allah'ı şahit tutar, hâlbuki o, İslam hasımlarının en yamanıdır (204). İş başına geçti mi yeryüzünde içine kadar fesad vermek v hars-ü nesli helak etmek için sa'yeder Allah da, fesadı sevmez (205). O'na, 'Allah'tan kork' denildiği zaman kendisini günah ile onur tutar, Cehennem de onun hakkından gelir. Cidden ne fena yataktır o (206).⁶¹*

Nüzul Sebebi: *Bu ayetler, Sekifoğullarından Ahnes b. Şerik hakkında nazil olmuştur. Bu münafık, Zühreoğullarının halifi imiş. Hz. Peygamber'e gelmiş Müslümanlık izhar etmiş, diller dökerek mahabbetten bahsetmiş, yeminler etmiş, sonra huzur-ı Peygamberi'den çıkınca ehl-i İslam'mın mezreasına uğramış, mezruatı yakmış, hayvanatı itlaf etmişti. Sebeb-i nüzul bu olmakla beraber, mazmun-ı ayet bu gibi evsaf ile muttasıf olan münafıkların hepsine şamil olduğunu müfessirin ekserisi muhakkikini tasrih etmişlerdir. Bu münasebetle ayet, iş başına geçirilecek, insanların dillerine bakılmayıp hallerinin tedkiki lüzumunu iş'ar için nastan üçüncü bir kısım hisalini göstermiştir.⁶²*

Bu bölümde, tek bir sebep üzerine nazil olan ayetler gösterilmiştir. Müfessir, Bakara Suresi 204-206. ayetlerin nüzul sebebinin münafık olan Ahnes b. Şerik'in yapmış olduğu olay olarak belirtmiştir. Eserinde bu ayetlerin nüzul sebebinin sunarken, ilgili ayetlerin meallerini peşpeşe verdikten sonra alt paragrafa geçmiş ve nüzul sebebinin

⁶¹ Bakara 2/204-206.

⁶² Yazır, II, 62.

zikretmiştir. Ayrıca nüzul sebebinden sonra, sebebe dâhil olabileceklerin kapsamını da genişletmiştir.

Örnek 2.

كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعَدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَئِكَ جَزَاءُ هُمْ أَنْ عَلَيهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾

Meal: *Nasıl muvaffak eder Allah bir kavmi ki, kendilerine beyyineler gelmiş ve Peygamber'in hak olduğuna şahadet getirmişler iken imanlarının arkasından nankörlük edip küfre sapmışlardır. Hâlbuki Allah, zalimler güruhunu muvaffak etmez (86). Onlar, işte onların cezaları; Allah'ın, meleklerin, insanların hepsinin la'neti üzerlerindedir (87). Ebediyyen onun içindedirler, azabları hafifletilmez ve kendilerine mühlet verilmez (88).⁶³*

Nüzul Sebebi: كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا (Nasıl muvaffak eder Allah bir kavmi, küfre sapmışlardır.) kısmı, وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ (Kendilerine mühlet verilmez.)' e kadar ba'del-İslam irtidat ederek Medine'de kaçıp, Mekke müşriklerine dehalet eden birkaç kişi hakkında nazil olmuştur.⁶⁴

Müfessirin nüzul sebebini sunarken nadir olarak yaptığı uygulamalardan biri bu örnekte verilmiştir. Müfessir, ayetin baş kısmından ve son kısmından az bir bölüm alıp birden fazla ayetin nazil olduğunu tek bir sebep üzerine göstermektedir. Âl- İmran Suresi 86-88. ayetlerin nüzul sebebi dinden dönerek Mekke müşriklerine sığınan birkaç kişi olmuştur. Müfessir, ilgili ayettin sebebini bu kısa rivayetle dile getirmiş, daha fazla açıklamada bulunmamıştır.

Örnek 3.

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ ﴿٤﴾

Meal: *Kasem olsun bürürken o geceye (1). Ve Açıldığı zaman o gündüze (2). Ve erkeği, dişiye yaratana (3). Ki sizin sa'yiniz dağınıktır (4).⁶⁵*

⁶³ Âl-i İmran 3/86-88.

⁶⁴ Yazır, II, 383.

⁶⁵ Leyl 92/1-4.

Nüzul Sebebi: *İbn Ebi Hatim, Ebu's-Şeyh ve İbn Asakir; İbn Mes'ud'an tahrir ettiklerine göre, demiş ki: Hz. Ebu Bekir, Bilal'i Ümeyye bin Halef'ten bir bürde ile on vukıyyeye iştirâ edip azad etti. Allah ﴿١﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣﴾ إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّىٰ (Leyl-92/1-4) 'yı inzal eyledi.*⁶⁶

Hz. Ebu Bekir'in, Bilal'i sahibinden para karşılığı satın alıp azad etmesi Leyl Suresi 1-4. ayetlerin sebebi olmuştur. Leyl Suresi 1-4. ayetleri okuduğunda ilk başta insanın zihninde bir bilgi uyanmamaktadır. Ama nüzul sebebiyle birlikte okuduğunda ayetin muhtevası daha iyi anlaşılacaktır. Nüzul sebeplerini bilmek ayetin anlaşılması bakımından önemlidir. Bununla birlikte dört ayetin nüzulüne sebep olan hadise müfessir tarafından kısaca belirtilmiştir. Müfessir nüzul rivayetini sunmadan önce, bunun İbn Mes'ud tarafından rivayet edildiğini de ravi ismi zikrederek belirtmiştir.

Örnek 4.

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ ﴿٦﴾ أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْذَرْنَا ﴿٧﴾ إِنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الرُّجْعَىٰ ﴿٨﴾ أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ ﴿٩﴾ عَبْدًا إِذَا صَلَّىٰ ﴿١٠﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَىٰ الْهُدَىٰ ﴿١١﴾ أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَىٰ ﴿١٢﴾ أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَعْلَم بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ﴿١٤﴾ كَلَّا لَئِنْ لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ ﴿١٥﴾ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ﴿١٦﴾ فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ﴿١٧﴾ سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ﴿١٨﴾ كَلَّا لَا تُطْعَمُهُ ﴿١٩﴾ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ ﴿٢٠﴾

Meal: *Sakin okumamak etme. Çünkü insan muhakkak tuğyan eder (6). Kendini müstağni görmekle (7). Herhalde nihayet Rabbinedir dönüş (8). Baksan a! (9). Bir kulu namaz kıldığında (10). Baksan a! O hidayet üzere giderse (11). Yahut takva ile emrederse fena mı? (12). Baksan a! Tekzib eder, asine giderse iyi mi? (13). Herhalde Allah'ın görüyordüğünü bilmiyor mu? (14). Sakın, Celalim Hakkı için eğer (akıllanıp) vaz geçmezse muhakkak sürükleyeceğiz elbet Biz, o alını (15). Yalancı, cani bir alını (16). O vakit çağırısın o kurultayını, meclisini (17). Biz çağıracağız zebanileri (18). Sakın onu dinleme de, secde et ve yaklaş (19).*⁶⁷

Nüzul Sebebi: *Ahmed, Müslim, Nese'i ve daha başkalarının Ebu Hureyre'den gelen rivayetlerine göre, Ebu Cehil, Hz. Peygamber'i namaz kılarken görürse muhakkak boynunu çiğneyip yüzünü sürteceğine dair Lat-ü Uzza'ya yemin etmiş, sonra da Resulullah namaz kılarken dediğini yapmak için varmış, fakat birdenbire arkasına dönmüş elleriyle korunarak çekilmiş, 'ne oldu sana?' denildiğinde, 'onunla benim aramda ateşten*

⁶⁶ Yazır, IX, 111.

⁶⁷ Alak 69/6-19.

bir hendek, bir korku, bir takım kanatlar var’ demiş. Resulullah ‘Bana yaklaşıydu melekler onu parça parça ederlerdi’ buyurmuş. Allah da كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَيْطَغُيْلاً ‘ ila ahirissure inzal buyurmuştur.⁶⁸

Alak Suresinden 14 tane ayetin inme sebebi Ebu Cehil’in, namaz kılan Hz. Peygamber’e karşı davranışları neticesinde olan hadise olmuştur. Görüldüğü üzere bir nüzul sebebi birden fazla ayetin birarada indirilme sebebi olabiliyor. Yukarıdaki örneklerde 3 ve 4 ayetin birarada indirilme sebebi verilmişken bu örnekte 14 tane ayetin indirilme sebebi zikredilmiştir. Yukarıdaki örneklerin aksine burada müfessir, nüzul sebebini biraz daha detaylı anlatmıştır. Ravi olarak Ebu Hureyre, kaynak olarak Ahmed, Müslim ve Nesai’i göstermiştir.

“Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde ortak sebebi olan ayetler aşağıda gösterilmiştir:

- Bakara Suresi: (1-100, 8-20, 97-98, 183-184, 204-206, 278-279, 285-286),
- Âl-i İmran Suresi: (1-62, 10-11, 12-13, 26-27, 86-88, 98-101, 113-115, 173-175, 196-198.),
- Nisa Suresi: (49-50, 51-55, 88-90),
- Maide Suresi (40-50, 82-85, 87-88, 106-107),
- En’am Suresi: (52-55),
- A’raf Suresi: (26-30),
- Tevbe Suresi: (19-20, 75-76, 102-103),
- Nur Suresi: (6-9, 11-20, 47-50),
- Furkan Suresi: (7-9),
- Ankebut Suresi: (1-3),
- Lokman Suresi: (14-15),
- Ahzab Suresi: (58-59),
- Sa’d Suresi: (1-7),
- Muhammed Suresi: (1-2),
- Hucurat Suresi: (1-2),
- Vakıa Suresi: (27-28),
- Haşr Suresi: (1-6),

⁶⁸ Yazır, IX, 167.

- Müddessir Suresi: (24-25),
- Alak Suresi: (6-19)

Yaptığımız çalışmaya göre, bir sebebe binaen en fazla nazil olan ayetler Bakara 2/1-100. ayetleridir. İçerisinde, en fazla ayet gruplarını barındıran sure Âl-i İmran suresidir. Yukarıdaki sureleri Mekkî ve Medeni sureler olarak ayırdığımızda, En'am, A'raf, Furkan, Ankebut, Lokman, Sa'd, Vakıa, Müddessir ve Alak sureleri Mekkî, Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, Tevbe, Nur, Ahzab, Muhammed, Hucurat ve Haşr sureleri Medeni surelerdir. Sureleri Mekkî ve Medeni olarak incelediğimizde, Mekkî surelerdeki ayet grupları, sureleri birbirinden farklı 9 ayet grubundan oluşurken, Medeni surelerdeki ayet grupları, sureleri birbirinden farklı 33 ayet grubundan oluşmaktadır. Buradan hareketle Medine şehrinde o dönem meydana gelen olaylar ve durumlar hakkında daha fazla ayet peşpeşe nazil olmuştur diyebiliriz.

2.2.6 Nüzul Sebebi Farklı Yerde Verilen Ayetler

Ayet merkezli nüzul sebebi çalışmasını yaparken diğerlerinden farklı olarak tesbit ettiğimiz bir uygulama da bazı ayetlerin nüzul sebeplerinin bulunduğu sure içerisinde verilmeyip başka surelerde verilmiş olmasıdır. Müfessir başka suredeki ilgili ayetin nüzul sebebini zikrederken, o sebeple doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olup da nazil olan farklı ayetleri de belirtmiştir. Bununla birlikte sebebi başka yerde verilen ayetin tefsirine gelindiğinde ise ayetin nüzülü ile ilgili bilgilendirme yapılmadığı gibi ilk verildiği yere de herhangi bir atıfta bulunulmamıştır.

Örnek 1.

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهَا صَحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾

Meal: *Ne Peygambere, ne iman edenlere, akraba bile olsalar cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur.*⁶⁹

*Doğrusu sen sevdiğine hidayet veremezsin velakin Allah, kimi dilerse hidayet verir ve hidayete erecekleri O, daha iyi bilir.*⁷⁰

⁶⁹ Tevbe 9/113.

⁷⁰ Kasas 28/56.

Nüzul Sebebi: *Cumhur, bu ayetin (Tevbe 9/113), Ebu Talib hakkında nazil olduğunu nakletmiştir. Bunun medarı da Said bin Müseyyeb, Zühri, Amr bin Dinar ve Ma'mer'den varid olan rivayetlerdir. Demişler ki: Ebu Talib'in halet-i ihtizarında Resulullah " Ya ammî la ilahe illallah de, bir kelime ki huzur-ı İlahi'de bununla ben senin için ihticac edeyim." dedi. Orada Ebu Cehil ile Abdullah İbn Ebi Ümeyye de vardı. Bunlar " Ya Eba Talib, Abdulmuttalib'in milletinden vaz mı geçeceksin?" dediler. Aleyhisselatü vesselam da: "Nehy olunmadığım müddetçe her halde ben senin için istiğfar edeceğim." dedi. Sonra da işte bu (Doğrusu sen, sevdiğine hidayet veremezsin ve lakin Allah, kimi dilerse hidayet verir ve hidayete erecekleri O, daha iyi bilir.) (Kasas 28/56) nazil oldu.⁷¹*

Bu örnekte iki farklı ayetin nüzul sebebi bir arada verilmiştir. İlk olarak Tevbe Suresi 113. ayetin nüzulüne dair bilgilendirme yapılmış ardından, aynı nüzul sebebi hadisesi içinde yaşanan konuşmalar neticesinde Kasas Suresi 56. ayetin nazil olduğu zikredilmiştir. Nazil olan ayetler, sure yeri bakımından birbirinden farklı olsalar da mahiyetleri bakımından birbirine yakındır. Bundan dolayı aynı hadise içerisinde nüzul gerçekleşmiştir.

Örnek 2.

الْمُ (۱) أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يُشْرِكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ (۲)

Meal: الْم (1) *Sandı mı o insanlar, demeleriyle bırakılacaklar da imtihan edilmeyecekler?*⁷²

*Sonra şüphesiz ki Rabbin o mihnete mübtela olmalarının arkasından hicret eyleyen, sonra mücahede ve sabreden kimseler hakkında şüphesizdir ki, Rabbin bunun arkasından elbette gafurdur rahimdir.*⁷³

Nüzul Sebebi: *Mekke'de bir takım insanlar İslam'a ikrar vermişlerdi. Hicret ayeti nazil olunca Ashab-ı Kiram, Medine'den bunlara yazmışlar. 'İkrarınız, İslam'ınız kabul olunmayacak ta ki, hicret edesiniz.' demişlerdi. Derhal Medine'ye müteveccihen çıktılar. Müşrikler de ta'kip edip geri çevirdiler. İşte o vakit haklarında bu (Ankebut 29/1-2) nazil oldu. Bu def'a da hakkınızda şöyle şöyle ayet nazil oldu diye*

⁷¹ Yazır, IV, 453.

⁷² Ankebut 29/1-2.

⁷³ Nahl 16/110.

yazdılar. 'Bunun üzerine çıkarız, yine ta'kip eden olursa çarpışırız' dediler ve çıktılar. Müşrikler de ta'kip ettiler. Binaenaleyh çarpıştular; kimi şehid oldu, kimi de kurtuldu. Allah Teala da haklarında (Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyet edildikten sonra hicret edip, ardından da sabrederek cihat edenlerin yardımcısıdır. Çünkü Rabbin onların bu amellerinden sonra elbette çok bağışlayan, pek merhamet edendir. Nahl 16/110) indirdi diye Said'den bir rivayet vardır.⁷⁴

Ankebut 29/1-2. ayetlerin nüzul sebebi hicret hadisesi ile açıklanmıştır. Bu ayetlerin nüzulü sonucu gerçekleşen durumlar Nahl 16/110. ayetin inme sebebi olmuştur. Her iki sure de birbirinden farklıdır. Bununla birlikte, nüzulü gerçekleşen ilgili ayetler hadisenin kapsam alanı bakımından birbirine çok yakındır. Müfessir hadise ile ilgili nazil olan ayetleri bu şekilde birbiri peşi sıra vermiş, Nahl 16/110. ayetin tefsirinde nüzulü ile ilgili bir açıklama yapmamıştır.

Örnek 3.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٨﴾

Meal: Nistan kimi de vardır ki, ne bir ilme, ne bir rehber, ne de tenvir eder bir kitaba istinad etmeksizin Allah katında mücadele eder.⁷⁵

Nistan kimi de vardır, Allah hakkında bigayri ilim mücadele eder de, her kaypak Şeytanın ardına düşer.⁷⁶

Nüzul Sebebi: Bu ayet (Hacc 22/8), Nadr bin Haris ve Ebu Cehil gibi İslam'a karşı şeytanetkar rüesa-yı mücadilin hakkındadır. (Nistan kimi de vardır, Allah hakkında bigayri ilim mücadele eder de, her kaypak şeytanın ardına düşer. Hacc 22/3) ayeti de böylelerinin arkasına düşen mukallidin hakkındadır.⁷⁷

Bu örnek aynı sure içerisinde olup da sıra bakımından birbirinden uzak olan ayetlerin nüzul sebebi örneğidir. Müfessir Hac Suresi 8. ayete geldiğinde nüzul bilgisini verirken, aynı Hac Suresinin 3. ayetinin de nüzul bilgisini burada vermiştir. Sıralama bakımından Hac Suresi 3. ayet daha önce gelmekle birlikte orada hiçbir nüzul bilgisi

⁷⁴ Yazır, VI, 229.

⁷⁵ Hacc 22/8.

⁷⁶ Hacc 22/3.

⁷⁷ Yazır, V, 503.

verilmemişken, Hac Suresi 8. ayete geldiğinde hem 8. ayetin hem de 3. ayetin nüzul sebebi bir arada verilmiştir.

Örnek 4.

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَزُوجَكُ إِن كُنْتُمْ تُرَدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمَتِّعْكُنَّ وَأَسَرِّحْكُنَّ سَرَاحاً جَمِيلاً ﴿٢٨﴾

Meal: *Ey o Peygamber, zevcelerine şöyle söyle: Eğer dünya hayat ve zinetini istiyorsanız, haydi geliniz sizi donatayım ve güzellikle bırakıp salıvereyim.*⁷⁸

*Onlardan dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın...*⁷⁹

Nüzul Sebebi: *Rivayet olunuyor ki, Aleyhisselatü vesselam'dan zevceleri, zinet elbiseleri ve ziyade nafaka istemişlerdi. Bu ayetler (Ahzab 33/28 bu sebeple nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah (sav) Hazret-i Aişe'den başlayarak hepsini muhayyer kıldı. Müşarüniyleha: "Ben Allah'ı, Resulullah'ı ve ahiret evini isterim." dedi. Bakileri de öyle dediler. Bundan dolayı haklarında bir hiss-i takdir olmak üzere ileride gelecek olan (Onlardan dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Azleylediğinden de arzu ettiğinden sana günah yoktur. Onların gözleri aydınlanıp mahzun kalmamalarına ve kendilerine verdiğiyle hepsinin hoşnud olmalarına en elverişli olan budur. Allah, kalblerinizdekini bilir. Allah hem âlim, hem halim bulunuyor.) (Ahzab 33/51) ayeti nazil oldu.*⁸⁰

Ahzab Suresi 51. ile Ahzab Suresi 28. ayetlerin nüzul sebebi Hz. Peygamber ve eşleri hakkındadır. Aynı sure içerisinde yer alan fakat ayet sıralaması farklı olan iki ayetin nüzul bilgisi bir arada verilmiştir. Müfessir Ahzab Suresi 51. ayetin nüzul sebebini, Peygamber eşlerinin, Peygamber'den istekleri olarak sunmuştur. Yaşanan hadise etrafında hanımların, Hz. Peygamber'e karşı tavrı Ahzab Suresi 28. ayetin nüzülü olmuştur. Buradan hareketle sıralamaları farklı olup da bir arada nazil olan ayetler bir bütün olarak değerlendirildiğinde hem hadise hem de hükümler daha sağlıklı anlaşılabilir olacaktır. İlk önce gelen Ahzab Suresi 28. ayeti okuyan kişi ilk başta bir şey anlayamazken, Ahzab Suresi 51. ayetle birlikte nüzul sebebini bilerek okuduğunda daha sağlıklı değerlendirmelere ulaşacaktır.

⁷⁸ Ahzab 33/28.

⁷⁹ Ahzab 33/51.

⁸⁰ Yazır, VI, 323.

“Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde, nüzul sebebi farklı yerlerde verilen ayetler aşağıda gösterilmiştir.

- Nisa 4/3. ayetin nüzul sebebi verilirken Nisa 4/27. Ayetin sebebi zikredilmiştir.
- Hacc 22/8. ayetin nüzul sebebi verilirken Hacc 22/3. Ayetin sebebi zikredilmiştir.
- Ahzab33/28. ayetin nüzul sebebi verilirken Ahzab 33/51. Ayetin sebebi zikredilmiştir.
- Nisa 4/105. ayetin nüzul sebebi verilirken Nisa 4/115. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸¹
- Nur 24/11-20. ayetlerin nüzul sebebi verilirken Nur 24/22-24. Ayetlerin sebebi zikredilmiştir.⁸²
- Nahl 16/90. ayetin nüzul sebebi verilirken Kasas 28/56. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸³.
- İsrâ 17/85. ayetin nüzul sebebi verilirken Lokman 31/27. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸⁴
- Kehf 18/Girişte nüzul sebebi verilirken İsrâ 17/85. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸⁵
- Kadir 97/3. ayetin nüzul sebebi verilirken Kevser 108/11. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸⁶
- Tekasür 102/1. ayetin nüzul sebebi verilirken Tevbe 9/19. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸⁷
- Tekasür 102/8. ayetin nüzul sebebi verilirken İsrâ 17/29. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁸⁸
- Kevser 108/Girişte nüzul sebebi verilirken Nisa 4/51-52. Ayetlerin sebebi zikredilmiştir.⁸⁹
- Tahrim 66/Girişte nüzul sebebi verilirken Ahzab 33/28-29, Nisa 4/83.ayetlerinin sebebi zikredilmiştir.⁹⁰
- Bakara 2/219. ayetin nüzul sebebi verilirken Nahl 16/67, Nisa 4/43, Maide 5/ 90-91. Ayetlerinin sebebi zikredilmiştir.⁹¹
- Tevbe 9/80. ayetin nüzul sebebi verilirken Münafikun 63/6. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹²
- Tevbe 9/113. Ayetin nüzul sebebi verilirken Kasas 28/56. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹³

⁸¹ Yazır, III, 90-91.

⁸² Yazır, VI, 28.

⁸³ Yazır, V, 281.

⁸⁴ Yazır, V, 352-353.

⁸⁵ Yazır, V, 365.

⁸⁶ Yazır, IX, 180.

⁸⁷ Yazır, IX, 234.

⁸⁸ Yazır, IX, 250.

⁸⁹ Yazır, IX, 333.

⁹⁰ Yazır, VIII, 66.

⁹¹ Yazır, II, 85-86.

⁹² Yazır, IV, 427.

⁹³ Yazır, IV, 453.

- Kafirun 109/Girişte nüzul sebebi verilirken Zümer 39/64. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹⁴
- İhlas 112/Girişte nüzul sebebi verilirken Zümer 39/67. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹⁵
- Âl-i İmran 3/26. ayetin nüzul sebebi verilirken Ahzab 33/2. Ayeti sebebi zikredilmiştir.⁹⁶
- Âl-i İmran 3/169. ayetin nüzul sebebi verilirken Bakara 2/154. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹⁷
- En'am 6/52. ayetin nüzul sebebi verilirken Kehf 18/28. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹⁸
- Nahl 16/Girişte nüzul sebebi verilirken Enbiya 21/1. Ayetin sebebi zikredilmiştir.⁹⁹
- Ankebut 29/1-2. ayetlerin nüzul sebebi verilirken Nahl 16/110. Ayetin sebebi zikredilmiştir.¹⁰⁰
- Müzzemmil 73/1. ayetin nüzul sebebi verilirken Müddessir 74/1. Ayetin sebebi zikredilmiştir.¹⁰¹

2.3 Sure Merkezli Nüzul Sebepleri

Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde sure hakkında da nüzul rivayetinde bulunmuştur. Kur’an’da 114 tane sure vardır. Müfessir bu surelerden 41 tanesinin nüzul sebebini eserinde zikretmiştir. 41 surenin 33 tanesi Mekki sure, 8 tanesi Medeni suredir. Buradan hareketle Mekke’de nazil olan surelerin nüzul sebepleri Medine’de nazil olanlara göre daha fazladır diyebiliriz.

Müfessir surelerin sebeplerini, ya surenin giriş kısmında sure ile ilgili genel bilgileri sunarken vermiştir ya da ileri kısımlarda tefsir açıklamaları yaptığı sırada zikretmiştir. Aşağıda Mushaf tertibine göre, nüzul sebebi olan sureler zikredilmiştir.

Enfal Suresi Nüzul Sebebi: *Bedir muharebesinin ganâiminde ve suret-i taksiminde beyne'l-müslimîn ihtilaf vakı' olmuş, nasıl taksim olunacağını, hüküm Muhacirîn'in mi?*

⁹⁴ Yazır, IX, 109.

⁹⁵ Yazır, IX, 410.

⁹⁶ Yazır, II, 322.

⁹⁷ Yazır, II, 451.

⁹⁸ Yazır, III, 467.

⁹⁹ Yazır, V, 251.

¹⁰⁰ Yazır, VI, 229.

¹⁰¹ Yazır, VIII, 301.

*Ensar mı? Yoksa mecmuun mu? Olacğını Resulullah' a sormuşlardı. Bu sure-i celile nâzil oldu.*¹⁰²

Tevbe Suresi Nüzul Sebebi: Rivayet olduğuna göre, Resulullah ile müşrikler arasında Beyt-i Şeriften kimseyi men etmemek ve şehir-i haramdan kimse ihafe olunmamak üzere bir ahd-i amm, bir de Huzaa, Müdlic vesaire gibi kabailin hususiyetlerine göre birer müddet-i muayyene dahilinde hususi muahedeler vardı. Vaktaki Hz. Peygamber, Tebük gazasına çıktı ve münafıklar tahallüf edip bir takım ecarif yaymaya kalkıştılar, o sırada müşrikler de ahidlerini nakz etmeğe başladılar. Öyle ki Resulullah'ın Tebük'ten avdetinde ekserisi nakz-ı ahd etmiş bulunuyorlardı. Bunun üzerine balada nakl edildiği vech ile bu Sure nazil olmuş, ahidleri kendilerine nebz edilmiş idi. Ancak Beni Damra, Beni Kinane gibi bir kısım klil ahidlerini bozmamışlardı.¹⁰³

Yunus Suresi Nüzul Sebebi: Mekke ahalisi, Allah'ın beşerden bir Peygamber göndereceğine inanmıyorlar ve ale'l husus kendi içlerinden bir adamın Peygamberliğini inanılmayacak acib bir şey olarak görüyorlar 'Allah, Ebu Talib'in yetiminden başka bir Resul bulamadı mı?' diyorlar. Allah'ın kudretinden bunu istib'ad ediyorlar, haşr-ü neşri de inkâr eyliyorlardı. Bu Sûre, bu sebeplerle nazil olmuştur. فَلَوْلَا كَانَتْ قَرْيَةً أَمْنَتْ فَنَفَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُونُسَ لَمَّا آمَنُوا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غَدَابَ الْجَزِيِّ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَنَمَتْنَا لَهُمْ إِلَى جَيْنٍ ﴿٩٨﴾ (Fakat o vakit iman edip de imanları kendilerine fâide vermiş bir memleket olsa idi? Yunus 10/98) ayetinde istisnaî bir surette Yunus Aleyhisselam'ın zikrini muhtevi olması dolayısıyla Sûre-i Yunus yesmiye olunur.¹⁰⁴

Yusuf Suresi Nüzul Sebebi:

Rivayet olunuyor ki, Yehud uleması, Mekke müşriklerinin rüesasına: "Benî İsrail ne sebeple Mısır'a geçmişlerdi? Muhammed'e sorun bakalım ne diyecek?" diye telkin etmişler. Onlar da sormuş bu sure nazil olmuş.

Muhammed ibn İshak'ın kavline göre, Resulullah'a kavminin yaptığı ezadan dolayı, Hz. Yusuf'a kardeşlerinin yaptığı hased ve ezayı, buna mukabil Allah'ın ikram ihsanını beyan ile tesliyettir.

¹⁰² Yazır, IV, 246.

¹⁰³ Yazır, IV, 317.

¹⁰⁴ Yazır, IV, 476.

Sa'd ibn Vakkas'dan rivayete göre: Kur'an inzal olundu, üzerlerine bir zaman tilavet buyurdu: "bize kıssa anlatsan" dediler. Binaenaleyh bu nazil oldu.¹⁰⁵

Nahl Suresi Nüzul Sebebi: *Bir rivayete göre: Resulullah kah katil ve istila gibi azab-ı dünya ile ve kah kıyamet azabıyla tahvif ediyordu. Kafirler ise, bunlarla ilgili bir şey görmedikleri için tekzip ve istihzaya kıyam ediyor: "Hani getirsen a, o azabı görelim" diyorlardı. (Yaklaştı saat, yarıldı Kamer. Kamer 54/1) nazil olduğu zaman sarsılmışlar ve: "Bu adam kıyametin yaklaştığı zu'münde bulunuyor. Hele şu yaptıklarınızın bir azından vaz geçiniz, ne olacak bakalım" fakat taahhur edince yine: "Ya Muhamed hani ya, bizi korkuttuğun şey olmadı" demeye başladılar. Binaenaleyh (Yaklaştı nasa hesabları onlar ise hala gaflette aldırıyorlar. Enbiya 21/1) nazil oldu. bir müddet daha çekindiler, intizar etiler. Günler imtidad edince yine: "Hani ya Muhammed, bizi korkuttuğun şeylerden bir şey göremiyoruz" dediler. Ve o vakit (Allah'ın emri geldi. Nahl 16/1) nazil oldu.¹⁰⁶*

Kehf Suresi Nüzul Sebebi: *Surenin ibtidasındai ayetler gösteriyor ki, asıl sebab-i nüzul (Allah veled edindi. Kehf 18/4) denilmiş olmasıdır. Bunun, ilimde yeri olmayan büyük bir yalan olduğunu beyan ile kaillerini inzar ve Tevhid'e davet için bu Sure inzal buyurulmuştur.¹⁰⁷*

Furkan Suresi Nüzul Sebebi: *Kafirlerin, Uluhiyyet-ü Nübüvvet hakkındaki küfür ve muanedeleri olduğu mündericatından anlaşılır.¹⁰⁸*

Lokman Suresi Nüzul Sebebi: *Kureyş'in Lokman'dan suali olmuştur. (Bahir ve Alusi)¹⁰⁹*

Sebe Suresi Nüzul Sebebi: *Ebu Hayyan'ın Bahir'de nakline göre: Ebu Süyyan, Mekke kafirlerine: "Muhammed bizi ölümden sonra azab ile tehdit ediyor ve ba's ile korkutuyor, Latü Uzza'ya kasem ederim ki, bize o saad ebeden gelmeyecek ve biz ba's olunmayacağız." demişti. Buna karşı Allah: (Ya Muhammed de ki: Hayır rabbim hakkı için o size behemehal gelecek... Sebe 34/3) buyurmuştur. Surenin bakisi de bunu te'yid eden tehdid ve inzardır.¹¹⁰*

¹⁰⁵ Yazır, V, 60-61.

¹⁰⁶ Yazır, V, 251.

¹⁰⁷ Yazır, V, 367.

¹⁰⁸ Yazır, VI, 70.

¹⁰⁹ Yazır, VI, 282.

¹¹⁰ Yazır VI, 357.

Necm Suresi Nüzul Sebebi: Ebu Hayyan'ın beyanına göre: Müşriklerin, Muhammed aleyhisselatü vesselam "Kur'an'ı kendi uyduruyor" demiş olmalarıdır.¹¹¹

Kamer Suresi Nüzul Sebebi: Hicretten önce Mekke'de iken Peygamber'den Mekkeliler mucize istediler. Bunun üzerine onlara 'İnşak-ı Kamer' (Ayın Yarımması) mucizesi gösterildi. Ancak kâfirler, 'Bu öteden beri süre gelen bir sihirdir.' dediler. Bu olay üzerine söz konusu sure nazil oldu.¹¹²

Rahman Suresi Nüzul Sebebi: Ebu Hayyan'ın Bahri'nde, Mukatilden nakline göre: (Maamañih Rahaman'a secde edin denildiği vakit onlara. Furkan 25/60) nazil olduğu zaman "Biz Rahman'ı tanımıyoruz, Rahman ne?" demişlerdi. Bunun üzerine Sure nazil oldu. Bir de (Muhakkak biliyoruz ki onlar "mutlaka onu bir beşer ta'lim ediyor" da diyorlar. Nahl 16/103) dedikleri zaman Allah, onları tekzip ederek bu Sureyi buyurdu.¹¹³

Haşr Suresi Nüzul Sebebi: Haşir, Ehl-i Kitab'dan Benî Nadir Yahudilerinin çıkarılıp sürülmesi olayıdır. Ve bu surenin nüzulüne sebep de budur.¹¹⁴

Mümteħine Suresi Nüzul Sebebi: Bunun sebab-i nüzulü Hatib İbn Ebi Belte'a'nın mektubu olmuştur. Resullullah, Mekke fethine hazırlık yaptığı sıra halk arasında Hayber yhud Huneyn diye işa'a edilmiş, Ashab'dan bazı kimselere ise Mekke olduğu sırren söylenmişti. Hatib İbn Ebi Beltea da bunlardan idi. Abdulmuttalib oğullarından birinin azadlısı Sare namında bir kadın, Mekke'den Medine'ye Resulullah'a gelmişti. Resulullah ona: Müslüman olarak mı geldin? Kadın: Hayır. Muhacir olarak mı geldin? Kadın: Hayır. O halde ne sebeple geldin buyurdu? Kadın: Ehil, Efendiler, aşiret sizsiniz. Efendiler gittiler ben de şiddetli ihtiyaca düştüm. Bunun üzerine Resulullah bu kadına muavenette bulunmak üzere Abdulmuttalib oğullarını teşvik etti. Giydirdiler, kuşattılar, erzak tedarik ettiler, yüklediler. Hatib ibn Ebi Beltea da bu kadına on dinar vermiş, bir de bürd iksa etmiş Mekke ehalisine hitaben gizli bir mekrub göndermişti. Kadın yola çıkıktan sonra Cibril nazil olup Peygamber'e haber verdi. Bunu Buhari, Müslim, Tirmizi vesaire Hz. Ali'den şöyle rivayet etmiştir: Resulullah, benimle Züber'i ve Mikdad'ı gönderdi. Hemen gidin, ravza-i haha kadar varın, orada bir zaine var, onda bir mektub var. Çabuk o mektubu ondan alıp bana getirin. Hemen çıktık, atlarımızı koşturarak tam ravzaya vardık.

¹¹¹ Yazır VII, 257.

¹¹² Yazır, VII, 295.

¹¹³ Yazır, VII, 325.

¹¹⁴ Yazır, VII, 436.

Bir de baktık ki zainenin yanındayız. Mektubu çıkra dedik. Bende mektub yok dedi. Ya mektubu çıkarırsın ya da esvabını soyunursun dedik. Bunun üzerine ikasından yni saç başından çıkardı. Biz de mektubu alıp Resulullah'a getirdik. Mektubda (Hatib İbn Ebi Beltea'dan Mekke müşrik halkına) diyor. Bunun üzerine Resulullah. Bu ne Ya Hatib dedi. (Ya Resulallah, acele buyurma. Ben Kureyş'e mülsak bir kişiyim. Kendilerinden değilim. Maiyyetinizde bulunan muhacirinin onlara akrabalıkları var. Mekke'deki ailelerini ve mallarını o niyetle himaye ederler. Benim ise, içlerinden neseb cihetinden münasebetim olmadığı için yakınlarımı himaye etmelerine bir vesile olmak üzere onlara bir cemile yapmak istedim. Yoksa bunu, ne bir küfür, ne dinimden irtidad ne de İslam'dan sonra küfre rıza için yapmadım.) dedi. Resullah da: dosdoğru söyledi buyurdu. Ömer radyallahu anh: ya Resullallah, bana müsaade buyur boynunu vurayım dedi. Resulullah: O Bedirde bulundu. Ne bilirsin, Allah'ın Ehl-i Bedir hakkında bildiği var ki onlara (Dilediğinizi yapın ben size mağfiret ettim buyurdu) bunun üzerine bu Sure nazil oldu. Tirmizi mektub hakkında Hz. Ali hadisini (Hasen-i Sahih) demiştir. Enu Hayyan Bahir'de Bu sure Ebi Beltea sebebiyle nazilolmuştur demiştir. Mektubun suretini Alusi bazı rivayetlere göre şöyle nakletmiştir: (Yani haberiniz olsun ki, Resulullah size doğru gece gibi bir ordu ile teveccüh etti. Seyl gibi varıyor. Allah'a kasem ederim ki, yalnız başına da varsa herhalde Allah onu, size karşı mensur ederdi. Çünkü ona olan vadini muhakkak incaz buyuracaktır.) Görüldüğü üzere mektubda yanlış ve imana muhalif bir şey yoktur. Ancak mektubda tutulması gereken bir sır, düşman tarafına gizlice ilka edilmiştir. Bunu gizlice götüren kadın da Peygamber'den gördüğü taltif ve ianeye rağmen bir casusluk yapıyordu. Hatib İbn Beltea muhakeme edildi. Maksudunu dosdoğru söylemesine ve mağfiretle mübeşşer bulunan Ashab-ı Bedir'den bulunmasına mebni afvolundu. Tutulmuş olan kadının getirilmesinde ısrar edilmedi. Mamafih Mekke'nin fethinde eman verilmeyip katlolunan üç erkek ile iki kadından birisi, bazısının kavlice bu kadındır. Mümtehane budur. İşte bu hadise sebebiyle bu mümtehane suresi nazil olmuştur.¹¹⁵

Saff Suresi Nüzul Sebebi: Bunun sebab-i nüzulünde üç rivayet vardır. Hâkim ve daha diğerleri Abdulah bin Selam radyallahü anh Hazretlerinden sahihan şöyle rivayet etmişlerdir: Resulullah (sav)' in ashabından birkaç kişi oturmuştuk, müzakere ediyorduk. "Acaba amellerin hangisi Allah Teâla'ya daha sevgilidir? Bilsek de onu işlese" dedik' Allah Teâla سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾ (Tesbih etmekte Allah için göklerdeki ve yerdeki, O öyle aziz, öyle hakîm. (1) Ey

¹¹⁵ Yazır, VII, 495-499.

o iman edenler, niçin yapmayacağınız şeyi söylersiniz. (2) ayetleriyle başlayan sureyi inzal buyurdu.

İkincisi, Dahhak'tan şöyle rivayet olunur: 'Bazı gençler muharebede şöyle yaptık, böyle yaptık diye yapmadıkları şeyleri söylemişlerdi.'

*Üçüncüsü, İbn Zeyd'den rivayet olunduğuna göre: 'Münafıklar, müminlere biz sizdeniz ve sizinle beraberiz dedikleri halde sonra fiillerinde hilaf görülmüş olmak sebebiyle nazil olduğu söylenmiştir.'*¹¹⁶

Münafikun Suresi Nüzul Sebebi: *Nüzulüne sebep Münafıklar olmuştur.*¹¹⁷

Talak Suresi Nüzul Sebebi: *Bu surenin nüzulüne sebep olarak üzere bâzıları, hayız halinde iyka' edilmiş bir iki talak hadisesinden bahsetmişlerse de, Ebu Hayyan ve Hâfiz Ebu Bekir İbnü'l – Arabi'nin tasrih ettikleri vech ile esahhı rivayet bu Sûre, bir hâdis üzerine değil, doğrudan doğruya bir şer'i beyan olarak nâzil olmuştur.*¹¹⁸

Tahrim Suresi Nüzul Sebebi: *Sebeb-i nüzulü, baş tarafındaki ayetlerden anlaşılacağı üzere tahrim hadisesidir. Bu vak'anın hulasası: Peygamber'in, zevcelerinden birine sır olarak söylediği bir sözü o zevce, tamamen ketedemeyip yine ezvac-ı tahirat içinden en ziyade hemhal olduğu diğer bir arkadaşına çitlatmış, bundan haberdar olan Hz. Peygamber ona, o sırrı ketmedemediğinden dolayı serzeniş buyurmuş ve buna karşı o ikisi birbirine arka çıkararak ve dünya refah ve ziyetine müteallık bazı dilekler arz ederek diğer zevcelerini de alakadar edecek bir tezahürde bulunmuş olmaları dolayısıyla Hz. Peygamber, hem dünya hayatının nazarındaki ehemmiyetsizliğini anlatmak, hem de ailesine bir ders-i tehzib vererek binnetice rızalarını yoklamak üzere kendisine helal-haram eder yollu bir yemin ile mu'tad olan tarzı hayatından ve haremlelerinden ila şeklinde çekilip meşrebe denilen selamlık odasında bir ay uzleti ihtiyar etmiş olması vak'asıdır.*¹¹⁹

Mülk Suresi Nüzul Sebebi: *Sebeb ve hikmet-i nüzulü, mündericatınan anlaşıldığına göre mülk ve meleküt-i İlahi'de süfliyyetten sakınıp izzet ve mağfirete ermek üzere (... sizi imtihana çekip sünü bildirmek için hanginiz amelce daha güzel. Mülk 67/2) mantukunca en güzel amellerde müsabakaya tergib ve teşvik için inzar ve tebşir ve Allah'ın bu badaki*

¹¹⁶ Yazır, VII, 518.

¹¹⁷ Yazır, VIII, 1.

¹¹⁸ Yazır, VIII, 35.

¹¹⁹ Yazır, VIII, 66.

va'd-ü va'idine karşı inkar ve istihza ile (Ne zaman bu vaat? Eğer sadıklarsanız. Mülk 67/25) diyen kafirlere karşı onun bir sır-ı İlahi olduğu (De ki: O ilim ancak Allah'ın indindedir, ben sade açık anlatan bir nezirim. Mülk 67/26) emri mucibince tefhim ve tebliğ ile risalet-i Muhammediyye'yi tekrirdir.¹²⁰

Cinn Suresi Nüzul Sebebi: Said İbn Cübeyr'den, İbn Abbas'tan rivayet olunduğuna göre, resulullah cinlere karşı okumamış ve onları görmemişti. Ancak Resulullah, bir kç nefer Ashab-ı ile Suk-ı Ukaza giderken Nahle nam mevkiinde sabah namazı kıldıkları esnada okuduğu Kur'an'ı cinniler dinlemişti. O sırada şeytanlar sema haberleri alaaz olmuş ve üzerlerine şihablar saldırmıştı. (Herhalde yeni bir hadis oldu ki, sizinle sema haberleri arasına hail oldu. Arzın şak-u garbına gidin bakın o hadis olan nedir?) demişler. Tihame tarafına giden takım, Suk-ı Ukaza gitmekte bulunan Peygamber'in Nahle'de ashabıyla sabah namazı kılariken okuduğu Kur'a'ı işidince varıp dikkatle dinlemişler. Dinleyince de: (işte bu size sema haberine hail olan.) demişler. Hemen oradan kavimlerine döndüklerinde (İnan olsun biz acaib bir Kur'an dinledik. Rüşde erdiriyor, biz de ona iman eyledik, Rabbımıza hiç kimseyi şerik koşmayacağız. Cinn 72/1-2) demişlerdi. Allah Teala da bunun üzerine Peygamberine Gul Uvhıye Suresini indirdi.¹²¹

Müzzemmil Suresi Nüzul Sebebi: Peygamber Sallallahu Aleyhi Vesellem Hazretlerine Hıra mağarasında Melek gelip söylediklerini söylemesi üzerine Hz. Peygamber, Hadice radiyalahu anha'nın nezdine döndüğü zaman (Beni örtün, beni örtün) demişti. bunun üzerine (Ey bürünen (müddessir)! Müddessir 74/1) nazil olmuştu.

Bezar'ın ve Evsat'ta Taberani'nin ve Delail'de Ebu Nüaym'ın Cabir'den rivayetlerinde ise: Kureys, Dariün-Nedve'de toplanmış (şu adama bir isim takın da halk ona göre hareket etsin) demişlerdi. Kimisi. Kahin, Kimisi: Mecnun, Kimisi: Sahir dediler. Bu surette müşrikler meclislerinden dağıldılar. Bu, Hz. Peygamber' vasıl oldu. Bunun üzerine siyabını örtüb dışına bürüdü. Derken Cibril gelip (Ey bürünen müddessir! Müddessir 74/1) (Ey o örtünen müzzemmil! Müzzemil 73/1) dedi.¹²²

Müddessir Suresi Nüzul Sebebi: Müzzemmil'in sebab-i nüzulü ile Müddessir'in sebab-i nüzulü bir ve ikisi de emr-i Risaletin ilanı ile alakadar olmak ve bunun evveli nüzulde daha mukaddem bulunmakla beraber Müzzemmil'in sebab ve mukaddimada, bunun gaye ve

¹²⁰ Yazır, VIII, 106-107.

¹²¹ Yazır, VIII, 283.

¹²² Yazır, VIII, 301.

*murada tealluku daha sarıh ve enfüsten afaka seyri daha şümüllü olduğu için tertibde bu, ondan sonraya konulmuştur.*¹²³

Kıyamet Suresi Nüzul Sebebi: *Ahnes İbn Şureyk'in damadı Adıyy ibn Ebi Rabia, Hz. Peygamber'in komşusu idi. Ve bu ikisi hakkında Resulullah (Allah'ım, bana kötü komşunun hakkından gel) derdi. Adıyy bir gün, Resulullah'a (Ya Muhammed, bana o kıyamet gününden haber ver bakalım. O, ne zaman ne nasıl olacak?) demişti. Resulullah da haber vermişti. Onun üzerine Adıyy: (Ya Muhammed, ben onu gözümle görsem yine tasdik etmem ve san ananman. Allah Teala'nın bu kemikleri çürüyüp dağıldıktan sonra toplayıp yeni bir hilkatle iade edeceğini mi zu'mediyor?) demişti. Bu sure bunların biri sebebi ile nazil olduğu rivayet olunur.*¹²⁴

Nebe Suresi Nüzul Sebebi: *Mürselat suresinde (Ve o elçiler mikatlarına indirildiğivakit. Mürselat 77/1) buyurulmuş, umumiyetle Peygamber'in mikatı ve evvelkilerin, sonrakilerin toplanıp ayrılacağı fasıl günü atlanmış, ahirinde (Artık bundan sonra hangi söze inanacaklar? Mürselat 77/50) buyurulmuştu. Buna inananlar da inanmayanlar da buyurulduğu ve Kur'an'ın nüzlüyle Nübüvvet-i Muhammediyye'nin bu haberi üzerine müşrikleri gah telaş gah istihza tarzında sorup soruşturarak bah ü münakaşalara dalmış bulunmaları sebebiyle nazil olmuş olunan bu Amme Suresinde, bilhassa Nübüvvet-i Muhammediyye mikatı itibariyle fasıl günü anlatılacak.*¹²⁵

Abese Suresi Nüzul Sebebi: *Tirmizi'de Hz. Aişe'den şöyle mervidir: Abese ve tevelle, a'ma İbn Ümmü Mektum hakkında nazil oldu. resulullah'a gelmişti (Ya Resulullah, beni irşad buyur.) deyip duruyordu. Resulullah'ın yanında ise müşriklerin büyüklerinden birisi vardı. Resulullah, a'madan i'raz ediyor, diğerine ikbal buyuruyor ve (söyleyeceğinde bir beis görüyor musun?) diyordu. (Hayır) deniliyordu. Bunun hakkında inzal buyuruldu.*¹²⁶

Büruc Suresi Nüzul Sebebi: *Bu sure, (Halbuki Allah, içlerindeki biliyor. İnşıkak 84/23) ayetiyle işaret buyrulduğu üzere kafirlerin, mü'minlere karşı besledikleri gayza ve mü'minlerin onlardan gördükleri mihnete katlanark Allah yolunda şehadet ile fevz-i kebire eddiklerine dair dünya inkılablarından bir inkıla misalini muhtevi olarak evvelki sure gibi*

¹²³ Yazır, VIII, 321.

¹²⁴ Yazır, VIII, 341.

¹²⁵ Yazır, VIII, 379.

¹²⁶ Yazır, VIII, 410.

*mü'minlere va'di ve kafirlere va'idi ve Kur'an'ın şanına tenbihi tazammun eder. Kureyş'in mü'minlere işkence etmeleri sebebiyle nazil olduğu anlaşılıyor.*¹²⁷

Leyl Suresi Nüzul Sebebi: *Cumhur, Hz. Ebu Bekir şanında nazil olduğunu söylemişlerdir. Bu, İbn Mes'ud ve İbn Abbas ile rivayet olunmuştur. Süddi, Ebu Dehdah-ı Ensari hakkında nazil olduğunu söylemiştir. Şöyle ki: Bir münafikın evinde bir hurma ağacı vardı. Ondandır, civarında bulunan yetimlerin hanesine bazı (belah) ben düşmüş alaca hurma koruğu düşerdi. O münafik gider onu onlardan alırdı. Resulullah ona, onu o yetimlere bırak, onun bedeline sana cennette bir nahle var buyurmuştu. O, dinlemedi. Bunun üzerine Ebu Dahdah, onu bütün haiti ile satın aldı. (Ben, o cennetteki nahleye bunu, o yetimlere hibe edeceğim) dedi. Aleyhisselatü Vesselam da (Yap) buyurdu. Binaenaleyh onu hibe etti. Bu sure nazil oldu demştir.*

*Razi, Kaffal'den naklen demiştir ki: Bu sure, Hz. Ebu Bekir ve müslimine infakı ve Ümeyye İbn Halef ve bühul-ü küfrü haklarında nazil oldu.*¹²⁸

Duha Suresi Nüzul Sebebi: *Sahih olarak malum olan şudur ki, bir müddet vahyin teahhuru vaki olmuştur ve Resulullah, bundan hüzn-ü ızdırap duymuş ve ahvalinden bu hiss edilmiştir ve iki üç gece kıyam etmediği grülünce O'nun her halini takip eden müşrikler, öyle söylenmeğe bir vesile de bulmuştur. Cenabb-ı Hakk da O'nun kalb-i şerifine itminan vermek üzere bu Sureyi inzal buyurmuştur.*¹²⁹

Alak Suresi Nüzul Sebebi: *Nüzulüne sebep, Ebu Cehil olduğu rivayet ediliyor. Ezcümle Buhari ve Tirmizi'de İbn Abbas'dan rivayete dildiği üzere: (Eğer Muhamed'i Kabe'de namaz kılarken görürsem boynunu çüğnerim) demişti.*¹³⁰

Kadr Suresi Nüzul Sebebi: *İbn Münzir'in ve İbn Ebi Hatim'in ve Sünen'de beyhaki'nin, Mücahid'den rivayet ettikleri vech ile: Hz. Peygamber, Beni İsrail'den bir erin Allah yolunda bin ay silah giyinmiş olduğunu anlatmıştı. Müslümanlar buna teaccüb ettiler ve amelleri kedilerine pek kasır göründü. Allah da, bu Sureyi inzal buyurdu.*¹³¹

Adiyat Suresi Nüzul Sebebi: *Bezzar ve İbn Münzir, İbn Ebi hatim, Darekutni ve İbn Merduye İbn Abbas'dan şöyle rivayet tahriç eylemiştir: Resulullah, bir hayl yani bir süvari*

¹²⁷ Yazır, VIII, 494.

¹²⁸ Yazır, IX, 101.

¹²⁹ Yazır, IX, 114.

¹³⁰ Yazır, IX, 165.

¹³¹ Yazır, IX, 179.

takımı göndermişti. Bir ay geçti ondan bir haber gelmiyordu. O sebeple Ve'l-Adiyat... nazil oldu.

Alusin'in zikrettiği vech ile: Hz. Peygamber, Beni Kinanaye bir seriyye göndermiş ve üzerine nükabdan bir zat olan Münzir İbn Amr-i Ensariyyi tayin eylemişti. Peygambere bir ay bunların haberi gecikmişti. Münafıklar da: Onlar, katlolundular demişlerdi. Bu sure, onların selametini ihbar ve tebşir için nazil oldu diye rivayet olunmuştur.¹³²

Tekasür Suresi Nüzul Sebebi: *Bir çok müfessirin zikrettiklerine göre: beni Abd Menaf ile beni Sehm (Hangimiz daha çoğuz) diye tehafur etmişlerdi. Abdi Menaf oğulları çok geldi. Bunun zerine Beni Sehm: (Bizi, cahiliyyede bağıy, helak etti, haydin hem sağ olanlarımızı hem ölmüş bulunanlarımızı sayalım) bunda da Sehm oğulları çok geldi. Bu sure bunun üzerine nazil oldu.*

İbn Ebi Hatim'in Ebu Büreyde'den tahricine göre: Ensar kabilelerinden beni Haris ve Beni Hars tehafur ve tekasür etmişler, bir taraf: (Bizde fülân ve fülân gibiler var) demiş. Diğerleri de (öyle) demiş. Böyle dirileriyle tehafur ettikten sonra (Haydin kabirlere gidelim) demişler. Varmışlar. Bir taraf kabirlere işaret ederek: (Sizde fülân ve fülân gibiler var mı?) demiş. Diğerleri de o suretle mukabele etmişlerdi. Bunun üzerine bu sure nazil oldu.¹³³

Hümeze Suresi Nüzul Sebebi: *İbn Cerir'in Muhammed İbn Sa'd tarikiyle İbn Abbas'dan tahricine göre: Nasa, lez-ü hemz eder bir müşrik idi. Hasen, Verka, İbn Ebi Huceym'den: Cemil İbn Amir-i Cühemi hakkında nazil oldu denilmiş.¹³⁴*

Kureyş Suresi Nüzul Sebebi: *Kusayy'in ve Haşim'in Kureyş'i ilaftaki şeref ve hizmeti ve Fil vakası dolayısıyla Beyt ve Ehl-i Beyt hakkında tezahür eden inayet-i Rabbaiyye mülhaza edildiği surette bile Hz. Peygamber'in Tevhid davetine ilk evvel Kureyş'in koşması lazım gelirken, yine ilk evvel onların şirkte ısrar ederek muhalefet ve mümane'ata kıyam etmeleri bu Surenin sebab-i nüzülü olmuştur.¹³⁵*

¹³² Yazır, IX, 211.

¹³³ Yazır, IX, 233.

¹³⁴ Yazır, IX, 271.

¹³⁵ Yazır, IX, 318.

Maun Suresi Nüzul Sebebi: *Alusi'nin nakline göre müfessir Hibetullah-ı Darir: Yarısı Mekke'de As ibn Vail, yarısı da Medine'de münafık Abdullah İbn Ubey sebebiyle nazil oldu.*¹³⁶

Kevser Suresi Nüzul Sebebi: *Hz. Peygamber'e, dininden dolayı buğz eden bazı düşmanları tarafından (ebter) deilmiş olması sebebiyle bu Surenin nazil olduğu müttefiktir.*¹³⁷

Kafirun Suresi Nüzul Sebebi: *Ebu Hayyan der ki: Hz. Peygamber'e kafirler: (Bırak bu tuttuğun davayı biz sana istediğin kadar mal, servet verelim, kızlarımızdan dilediğinle evlendirelim ve seni üzerimize melik yapalım. Eğer bunu yapmazsan gel bizim ilahımıza tap, biz de senin ilahına tapalım, müşterek olalım.) demişlerdi. Bir de onun en çok buğz edeni Kureyşten olduğu ve bir sene kendilerinin tanrılarına ibadet etmesini ve kendilerinin de bir sene onun tanrısına ibadet edeceklerini söylemiş olduklarından dolayı onlardan uzaklaşmak ve o teklifin asla olaca şey olmadığını haber vermek için Allah bu Sureyi inzal buyurmuştur.*¹³⁸

Tebbet Suresi Nüzul Sebebi: *Buhari, Tirmizi ve daha başkalarının İbn Abbas'dan rivayetlerine göre: (Hem en yakın akrabalarını inzar et. Şuara 26/214) nazil olunca Resulullah, Safa'ya çıkıp (Beb, size şu dağın arkasında bir takımatar çıkacak diye haber vesem beni tasdik eder misiniz?)buyurunca (Biz, sende yalan tecrübe etmedik.) dediler. (Öyle ise sizi önümde şiddetli bir azab ile inzar ediyorum.) buyudu. Ebu Leheb: (Yuh sana, Bizi bunun için mi topladın?) dedi ve kalktı. Bunun üzerine Tebbet Suresi nazil oldu.*

*Beyhaki'nin Delail'de İbn Abbas'dan rivayetine göre: Ebu Leheb şî'bdan çıkıp Kureyş'e müzahir olduğu zaman (Muhammed, bize olduğunu görmediğimiz bir takım şeyler va'dediyor. Ölümden sonra olacağını zu'mediyor. Benim elime ne koydu?) deyip iki elini üflemişti. Bunun üzerine Tebbet Suresi nazil oldu.*¹³⁹

¹³⁶ Yazır, IX, 325.

¹³⁷ Yazır, IX, 335.

¹³⁸ Yazır, IX, 337.

¹³⁹ Yazır, IX, 397.

İhlas Suresi Nüzul Sebebi: *Tirmii'nin rivayet ettiği vech ile müşrikler Resulullah'a (Bize Rabb'inin nesebini söyle) demeleri üzerine nazil olmuş, Allah Teala'nın nesebden münezzehtir.*¹⁴⁰

Felak-Nas Suresi Nüzul Sebebi: *Muavvizeteyn'in nüzul sebebi, Yahudi Lebid ibn Asam'ın sihri kıssasıdır.*¹⁴¹

2.4 Kaynak ve Ravi Merkezli Nüzul Sebepleri

Bu bölümde hakkında nüzul rivayeti olan ayetlerin, kaynaklardan nasıl alındığı ve tefsirde ne şekilde belirtildiği incelenmiştir. Müfessir tarafından verilen rivayetler kaynak ve ravi bakımından incelenmiştir. İncelememize göre müfessir kimi rivayetin yalnız kaynağını, kimi rivayetin yalnız ravisini, kimi rivayetin hem kaynağı hem de ravisini birlikte zikrederken kimi rivayetin ne kaynağını ne de ravisini belirtmiştir. Bunun yanında aynı rivayetin farklı raviler tarafından nakledildiğini söylediği gibi, aynı rivayetin farklı kaynaklarda da yer aldığını söylemiştir.

2.4.1 Kaynağı Belirtilen Rivayetler

Müfessir, tefsirini oluştururken tek bir kaynağa bağlı kalmadığını, birçok tefsir ve hadis kaynağından yararlandığını, bunların yanında İstanbul kütüphanelerinde bulunan diğer ilim ve sanatlarla ilgili kitaplara da başvurduğunu mukaddimesinde zikretmiştir. Meşhura aykırı görüş ve iddiayı ortaya koyduğu zaman nakil ve rivayete bağlı durumlarda kaynağını gösterdiği müfessirin kendi beyanıyla sabittir. Buradan hareketle müfessir, ayet ve ayetlerin inmesine vesile olan rivayetlerinin kısmen de olsa kaynağını belirtmiştir. Kaynağını belirtmediği rivayetler kaynağını belirttiği rivayetlere göre daha fazladır. Aşağıda bu konu ile ilgili üç farklı örnek sunulmuştur.

Örnek 1.

وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

Meal: *Ve Allah yolunda infak eyleyin (masraf verin) de, kendi ellerinizle tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin, çünkü Allah, güzellik edenleri sever.*¹⁴²

¹⁴⁰ Yazır, IX, 408.

¹⁴¹ Yazır, IX, 470.

¹⁴² Bakara 2/195.

Nüzul Sebebi: *Bu ayetin, sıyaki ve sebebi nüzul-ü Fisebilillah harb-ü kıtalden ve o uğurda safr-ı maldan kaçınmanın bir tehlike olduğunu ihtar içindir. Tirmizî ve Ebu Davud'da dahi tahric olunduğu üzere rivayet ediliyor ki. 'Emevi'ye devrinde Abdurrahman ibn Velid kumandasında İslam ordusu Kostantiniye'ye gaza etmişti. Ebu Eyyüb-i Ensarî Hazretleri bu asker miyanında idi. Rumlar, şehrin surların arakalarını dayamışlardı. O sırada Müslümanlardan bir zat, kaledeki düşman üzerine açıktan hücum etmiş, bunu gören cemaat-i İslam: 'Mehmet lailaheillallah, kendi kendini tehlikeye ilkja ediyor' demişlerdi. Bunun üzerine Ebu Eyyüb-i Ensarî: 'Ey Müslümanlar, bu âyet biz ma'seri ensar hakkında nazil oldu. vakta ki Allah, Peygamberine nusrat ve dini olan İslam'ı galebeye mazhar etti, o zaman biz artık mallarımızın başında durup onların islahıyla meşgul olalım mı?' demişti. Allah Teâla da (Bakara 2/195) âyetini inzal buyurdu.¹⁴³*

Müfessir, Bakara Suresi 195. ayetin nüzul sebebi rivayetininin kaynağı hakkında bilgilendirme yapmış, ilgili rivayetin kaynağı olarak Tirmizi'yi ve Ebu Davud'u göstermiştir. Bununla birlikte kaynak bilgisini sınırlı tutmuş, kaynak hakkında daha fazla bilgi vermemiştir.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَىٰ إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْنَا مُؤْمِنًا تَبَتَّغُونَ عَرَضَ الْخَلِوَةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنْ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

Meal: *Ey o bütün iman edenler. Allah yolunda adım attığınız vakit iyi anlayın, dinleyin size İslam selamı veren kimseye (dünya hayatının geçici metainâ göz dikerek) 'Sen, mü'min değilsin' demeyin. Allah yanında çok ganimetler var. Önce siz de öyle idiniz, Allah kerem buyurdu da, sizleri iman ile tanıttı onun için iyi anlayın dinleyin, muhakkak ki, Allah ne yaparsanız habîr bulunuyor.¹⁴⁴*

Nüzul Sebebi: *Buhârî ve Müslim'de rivayet olunduğu üzere Beni Selim'den bir adam, sahabeden birkaç zata rast gelmiş, yanında davar da varmış, selâm vermiş, onlar da bu selâmı teavvüz için verdi demişler ve katletmişler. Davarını almışlar, Resulüllah'a gitmişler bu ayet nâzil olmuş.¹⁴⁵*

¹⁴³ Yazır, II, 38.

¹⁴⁴ Nisa 4/94.

¹⁴⁵ Yazır, III, 65.

Müfessir, ilgili ayetin nüzul rivayetinin kaynağını Buhari ve Müslim olarak, rivayetin ilk girişinde belirtmiştir. Rivayetin hangi eserin, hani babında yer aldığı hususunda bilgi vermemiştir.

Örnek 3.

وَأَمَّا يَنْزَرُكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾

Meal: *Her ne zaman da şeytandan bir gıdık sesi seni gıdıklayacak olursa, hemen Allah'a istiaze eyle, o şüphesiz Semi'dir Âlîm'dir.*¹⁴⁶

Nüzul Sebebi: *Rivayet olunduğuna göre, 'Cahillerden yüzünü çevir' âyet-i kerimesi nâzil olunca Aleyhisselatü vesselâm: 'Nasıl ya Rabbi, gadab, mütehakkik iken' (Süyuti, ed-Dürrü'l-Mensur: 3/61)deyince, Ara'f 7/200. ayet nâzil oldu.*¹⁴⁷

Müfessir tarafından nadir de olsa uygulanan bir yöntem de kaynağın tam olarak sunulmasıdır. Bu örnekte bu uygulama gösterilmiştir. Bu sefer rivayetin kaynağını ilk girişte değil, rivayet bittikten sonra parantez içinde ayrıntılı bir şekilde vermiştir. Bu örnekte rivayetın kaynağı, cilt ve sayfa numarasına kadar ayrıntılı verilmiştir.

"Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsir eserinde kaynağı verilen nüzul rivayetinden altı örnek sadece nüzul sebebi ile aşağıda sunulmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *İmam Ahmed, Buharî, Tirmizî, Neseî ve daha bir cemaat rivayet etmişlerdir ki, Resulullah (sav) ' Ya Cibril! Bizi ziyaret ettiğinden daha çok ziyaret etmeğe ne mani' oluyor?' demişti ' Biz, senin Rabbinin emri olmadıkça inmeyiz. (Meryem 19/64) nazil oldu.*¹⁴⁸
- **Nüzul Sebebi:** *Doğrusu sen sevdiğine hidayet veremezsin. (Kasas 28/56) ayeti, Buharî, Müslim ve saire birçok hadis kitaplarında ve tefsirlerde bunun bilhassa Ebu Talib sebebiyle nâzil olduğu şayi'dir.*¹⁴⁹
- **Nüzul Sebebi:** *Rivayet olunuyor ki, Aleyhisselatü vesselam'dan zevceleri, zinet elbiseleri ve ziyade nafaka istemişlerdi. Bu ayetler de bu sebeple nazil oldu. Bunun üzerine Resulullah (sav) Hazret-i Aişe'den başlayarak hepsini muhayyer kıldı. Müşarünileyha: "Ben Allah'ı, Resulullah'ı ve ahiret evini isterim." dedi. Bakileri de öyle dediler. Bundan*

¹⁴⁶ A'raf 7/200.

¹⁴⁷ Yazır, IV, 242.

¹⁴⁸ Yazır, V, 439.

¹⁴⁹ Yazır, VI, 216.

دولایى ہاکلاریندا بىر ہىس-ى تاکدیىر اولماک ایزىرىدە گىلەجک اولان تُرچى مَن تَسَاءٌ مِّنْهُنَّ وَتُسْوَى إِلَيْكَ مَن تَسَاءٌ وَمَن ابْتَعَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقَرَّ أَعْيُنُهُنَّ وَلَا يَحْزَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا (۵۱) (Onlardan dilediğini geri bırakırsın, dilediğini yanına alırsın. Azleylediğinden de arzu ettiğinden sana günah yoktur. Onların gözleri aydınlanıp mahzun kalmamalarına ve kendilerine verdiğiyle hepsinin hoşnud olmalarına en elverişli olan budur. Allah, kalblerinizdekini bilir. Allah hem âlim, hem halim bulunuyor. Ahzab 33/51) ayeti nazil oldu. “Deniliyor ki, “Peygamberin hanımları hakkında o ayetler nazil olduğu zaman müminlerin kadınları ‘Bizim hakkımıza bir şey nazil olmadı’ demişlerdi. Ahzab 33/35. ayet bu sebeple nazil oldu. (Tirmizi: Tefsiru Sureti- 33/13)¹⁵⁰

- **Nüzul Sebebi:** *Nüzul Sebebi Ebu Hayyan’ın Bahir’de naklettiğine göre şudur: Ebu Süfyan, Mekke kâfirlerine ‘Muhammed, bizi ölümden sonra azab ile tehdit ediyor ve yeniden dirilmekle korkutuyor. Lat ve Uzza’ya yemin ederim ki bize o saat ebediyyen gelmeyecek ve biz diriltilmeyeceğiz.’ demişti de buna karşı Allah Sebe 34/3. ayeti indirdi.¹⁵¹*
- **Nüzul Sebebi:** *Mu’cem’ül- Büldan’da Yakut-i Hamevî, Uzza’yı anlatırken şu fıkraya da nakleder: ‘Kureyş Kâbe’yi tavaf ederken Lat, Uzza Menat-ı salise-i uhra hürmetine. Çünkü onlar, o ulu ak kuğulardır ve her halde şefaathleri umulur’ diyorlardı. Ve ‘onlar Allah’ın kızlarıdır, ona şefaath ederler’ diyorlardı. Peygamber (sav) ba’s buyurunca Ona Necm 53/19-23inzal buyuruldu.¹⁵²*
- **Nüzul Sebebi:** *Rivayetlerin hâsılına göre Mücadele 58/1-6. ayetlerin inmesine sebep olan bu kadın, Ensar’dan Evs bin Samit’in karısı Havle bint Sa’lebe olmuştu: Zevci bulunan Evs ibn Samit, (ki, Ubade ibn Samit’in biraderi idi) ihtiyarlamış, titizlenmişti. Bir gün kadın kendisinden bir şey istemiş, O da öfkelenip ‘Sen bana anamın sırtı gibisin’ deyivermişti. (Ahmed b. Hanbeli- 4/411.)¹⁵³*

¹⁵⁰ Yazır, VI, 327.

¹⁵¹ Yazır, VI, 357.

¹⁵² Yazır, VII, 279.

¹⁵³ Yazır, VII, 412.

Yukarıda verilen örnekler, ilk üç örneğe benzediği için bir açıklamada bulunmadık. Mücadele Suresi 1-6. ayetlerin nüzul rivayeti örneği diğerlerinden farklı verilmiştir. Bu örnekte müfessir, rivayetin geçtiği eseri belirtmemekle birlikte cilt ve sayfa numarası hakkında bilgi vermiştir.

Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde ayetlerin nüzul rivayetinde kaynak verirken kimi yerde sadece müellifi, kimi yerde müellifle birlikte eserini cilt ve sayfa numarasına kadar, kimi yerde de eser ismi vermeden sadece müellifle birlikte cilt ve sayfa numarası vermiştir. Eseri baştan sona incelediğimizde nüzul sebebinde kaynak ismi verirken ağırlık olarak sadece müellif ismi zikretmiştir. Yine nüzul sebebi olan ayetler içerisinde kaynağı belirtilen rivayetler, belirtilmeyen rivayetlere oranla daha azdır. Elmalılı Hamdi Yazır, ağırlıklı olarak, rivayetleri sunmuş ama kaynak belirtmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarı ile nüzul rivayetlerinde kullandığı kaynaklar aşağıdadır.

- (Bakara 2/195, Tirmizi ve Ebu Davud),
- (Bakara 2/178, Buhari ve Nesai),
- (Bakara 2/195, Tirmizi ve Ebu Davud),
- (Bakara 2/223, İbn Mace: Nikâh – 29/1925),
- (Bakara 2/229, İbn Mace: Talak- 22/2056),
- (Bakara 2/274, Fahrüddün-i Razi),
- (Bakara 2/278-279, Mukatil),
- (Âl-i İmran 3/155, Tefsir-i Ebu Hayyan),
- (Âli İmran 3/169, İmam Ahmed, İbn Hanbel, Tirmizi, Hakim),
- (Nisa 4/34, İbn Mace: Nikâh 5/1857),
- (Nisa 4/94, Müslim: İmam-158, diğer bir rivayet kaynağı Buhari ve Müslim),
- (Nisa 4/95, Müslim: Vasiyyet-21),
- (Nisa 4/105, Ebu Hayyan, İbn Bahr, Razi),
- (Maide 5/4, Hakim Ebu Abdullah’ın Sahihi),
- (Maide 5/11, Mukatil),
- (A’raf 7/200, Süyuti, ed-Dürrü’l-Mensur: 3/631),
- (Tevbe 9/19-20, Sahih-i Müslim),
- (Tevbe 9/58, Sahih-i Müslim: Kitabü’z-Zekat-142/1063),

- (İsra 17/59, Ahmed, Nesei, Hakim, Taberani),
- (İsra 17/85, İbn İshak),
- (Kehf, Siyer-i İbn İshak),
- (Meryem 19/64, İmam Ahmed, Buhari, Tirmizi, Nesai),
- (Kasas 28/56, Buhari, Müslim, Fahreddin Razi),
- (Lokman, Bahir ve Alusi),
- (Ahzab 33/28, Buhari:Tefsiru Sureti-33/4-5),
- (Ahzab 33/35, Tirmizi: Tefsiru Sureti-33/13),
- (Ahzab 33/53, Buhari, Tirmizi),
- (Sebe 34, Ebu Hayyan Bahir),
- (Mü'min 40/56, Ebu'l Aliye, Alusi, Abd İbn Humejd, İbn Ebi Hatim),
- (Zuhruf 43/79, Mukatil),
- (Ahkaf 46/10, İbn Cerir, Mesruk),
- (Hucurat 49/1, Buhari, Abd İbn Humejd, İbn Cerir, İbn Münzir ,Alusi),
- (Hucurat 49/9, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim),
- (Necm 53, Ebu Hayyan),
- (Rahman 55, Ebu Hayyan Bahr),
- (Rahman 55/ 46, İbn Ebi Hatim, Ebu'ş-Şeyh),
- (Vakıa 56/39-40, İbn Ahmed İbn Hanbel-1/386, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduye),
- (Hadid 57/10, Vahidi),
- (Mücadele 58/1-5, Ahmed b. Hanbeli- 4/411, Buhari),
- (Haşr 59/9, Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesei),
- (Haşr 59/11, İbn İshak, İbn Münzir ,Ebu Nüaym),
- (Saff 61, Hakim, Dahhak),
- (Münaikun 63, Said İbn Mansur, Taberani Evsatta),
- (Talak 65, Ebu Hayyan, Hafız Ebu Bek İbnıl Arabi),
- (Tahrim 66, Tirmizi)
- (Cin 72, Tirmizi, İbn Cerir),
- (Müzzemmil 73, Bezzar'ın Evsat, Taberani'nin Delail),
- (Müddessir 74/31, Tirmizi, İbn Merduye),
- (Kıyamet 75, Tirmizi),

- (Abese 80, Tirmizi, İbn Cerir),
- (Tekvir 81/8, İbn Münzir)
- (İnfitar 82/6, Mukatil),
- (Leyl 92/1-19, İbn Ebi Hatim),
- (Duha 93, Tirmizi, Buhari, İbn Ebi Hatim, İbn Ebi Hakim),
- (Alak 96/6-19, Ahmed, Müslim, Nesai),
- (Kadr 97, İbn Münzir Sünen, İbn Ebi Hatim Sünen, İmam Malik Muvatta),
- (Adiyat 100, Bezzar, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduye, Darekutni İfrat'),
- (Tekasür 102, İbn Ebi Hatim),
- (Hümeze 105, İbn Cerir),
- (Maun 107, Alusi, Hibetullah Darir),
- (Kevser 108, Keşşaf, Razi, Beydavi, Ebus's-Suud),
- (Kafirun 109, Ebu Hayyan, İbn Hişam Siyer, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim, İbn Enbari Mesahif),
- (Tebbet 111, Buhari, Tirmizi, Beyhaki Delail, Nisaburi),
- (İhlas 112, Tirmizi, İtkan,)
- (Felak 113, Bahir, Alusi, Razi, Buhari, Müslim, İbn Mace, Suyûti, Beyhaki Delail),
- (Nas 114, Suyûti, Buhari, Razi, Alusi)

2.4.2 Ravisi Belirtilen Rivayetler

Burada müfessir tarafından verilen nüzul rivayetlerinde rivayeti nakleden ravi hakkında bilgi verilip verilmediği de incelenmiştir. Buna göre müfessir nüzul rivayetlerini verirken bu rivayetlerin hangi ravi tarafından nakledildiğini kısmen belirtmiştir. Belirttiği bu ravi genellikle senedin ilk ravisi olurken, ravi zinciri hakkında bilgi tefsirde belirtilmemiştir. Tek ravisi belirtilen ayetlere baktığımızda Bakara Suresinde 7 farklı ayet ile Nisa Suresinde 6 farklı ayetin nüzul rivayetinde tek ravi kullanılmıştır. Sure olarak, içerisinde en fazla tek ravinin geçtiği sureler bunlardır. Eserde ravisi belirtilen rivayetler, ravisi belirtilmeyen rivayetlere göre daha azdır. Rivayetlerin büyük çoğunluğunda ravi ismi zikredilmemiştir. Aşağıda bu konu ile ilgili üç farklı örnek sunulmuştur.

Örnek 1.

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ (٢٠٧)

Meal: *Yine nas içinden kimi vardır ki, Allah'ın rızasına ermek için kendini feda eder, Allah ise, kullarına çok refetlidir.*¹⁵⁴

Nüzul Sebebi: *Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre, iyiliği emredip kötülükten men eden bir zat hakkında inmiştir.*¹⁵⁵

Müfessir, ayetlerin inmesine sebep olan rivayetleri sunarken, kimi yerde ravisini belirtmiş, kimi yerde belirtmemiştir. Bu bölümde ravisi belirtilen rivayetler sunulmuştur. Müfessir, Bakara Suresi 207. ayetin nüzul rivayetini Hz. Ömer'den naklettiği rivayet üzere sunmuştur. Nüzul sebebinin mahiyetine baktığımızda ise, “iyiliği emreden, kötülükten men eden bir zat hakkında” indi diye kapalı bir anlatımda bulunulmuş, bu zatın kim olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

Örnek 2.

يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَالًا لُبَدًا ﴿٦٦﴾

Meal: *Ben 'yığın yığın mal telef ettim' diyor.*¹⁵⁶

Nüzul Sebebi: *Sebeb-i nüzul, Haris İbn Nevfel olduğu rivayetinde mahza Resulullah'a izâ için söylendiği zikrolunur. Mukatil'den mervidir ki: 'Haris bin Nevfel bir günah işlediği zaman Resulullah (sav)'tan istifta ederdi. Aleyhisselatü vesselam da ona keffaret emr eylerdi. Haris: 'Muhammed'e itaat ettiğimden beri keffarat ve tebiatta çok mal telef ettim' demiştir. Bu ise din yolunda sarf edilen mallarn boşuna bir istihlaktan ibaret olduğunu iddia için söylenmiş demektir.*¹⁵⁷

Müfessir, kimi rivayetin ravisini ilk girişte vermiş, kimi rivayetin ravisini biraz ileride sunmuştur. Bu örnekte nüzul sebebi olan şahıs hakkında bilgi verdikten sonra Mukatil'den zikredilen rivayete sebebi açıklanmıştır. Müfessir ravi ismini belirtmiş, nüzul sebebi olan hadiseyi kısa ve kapalı tutmayıp anlaşılır şekilde açıklamıştır.

Örnek 3.

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾

¹⁵⁴ Akra 2/207.

¹⁵⁵ Yazır, II, 64.

¹⁵⁶ Beled 90/6.

¹⁵⁷ Yazır, IX, 76.

Meal: *İstedi bir sail bir azabı ki, olacak.*¹⁵⁸

Nüzul Sebebi: *Katade'nin dediğine göre: Allah Teâla, Hz. Muhammed'i ba's buyurup da müşrikleri azab ile korkutunca, müşriklerin bâzısı, bâzısına: 'Sorun bakalım Muhammed'e, bu azab kimin içinmiş ve kime vaki' olacak' dediler. Allah Teâla (İstedi bir sail bir azabı ki olacak) ile onlardan haber verdi.*¹⁵⁹

Müfessir, kimi rivayetlerde, "...rivayetine göre" kalıbını kullanırken, kimi rivayetlerde "...dediğine göre" kalıbını kullanmıştır. Bu örnekte de dediğine göre kalıbı ile Katade'den zikrettiği rivayeti ravisi ile sunmuştur. Hz. Peygamber'in müşriklere azabı hatırlatması karşılığında müşriklerin Hz. Peygamber'le dalga geçip azabı yalanlamaları bu ayetin nüzulüne sebep olmuştur.

"Hak Dini Kur'an Dili" adlı tefsir eserinde nüzul sebebinin sunumu sırasında ravi ismi zikredilen altı örnek sadece nüzul sebebi ile aşağıda sunulmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre, Medîne'de açlık ve bahalılık olmuştu. Resulullah sallallahu aleyhi vesellem, Cuma'ya günü hutbede iken bir kârban geliverdi. Onun dünbeleşini işitince cemaatin birçoğu Hz. Peygamber'i ayakta bırakarak dışarıya fırlamışlar. Cabir bin Abdillah (ra)'dan da şöyle rivayet etmişlerdir: 'Hz. Peygamber (sav) ile namaz kılacağımız sırada yiyecek getiren bir kârban geliverdi. Ona iltifat ediverdiler, hatta Peygamber'in beraberinde on iki adamdan başka kalmadı. Onun üzerine bu âyet nâzil oldu 'Bir ticaret veya bir eğlence gördüklerinde ona gittiler ve seni kıyamda bıraktılar.' (Cuma 62/11) ayeti nazil oldu.*¹⁶⁰

Yukarıda da açıkladığımız gibi, müfessir ravi ismini ilk başta verdiği gibi, ortalara doğru da verebilmektedir. Bu örnekte girişte bir rivayet sunmuş lakin ravi ismi zikretmemiş, ardından aynı hadisenin devamını farklı bir ravi ismi zikrederek dile getirmiştir. Medine'de açlık yılları yaşandığı sırada Hz. Peygamber Cuma hutbesindeyken satış yapan kervanın gelmesi neticesinde cemaatin çoğunun dışarı çıkması ve Hz. Peygamber'i ayakta yalnız bırakması bu ayetin nüzul sebebi olmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** *İbn Cerir'in Katade'den tahrir ettiğine göre: (Ey o bütün iman edenler! Allah'tan korkun ve Resulüne iman edin! Hadid 57/28) âyeti nâzil olduğunda, Ehl-i*

¹⁵⁸ Mearic 70/1.

¹⁵⁹ Yazır, VIII, 253.

¹⁶⁰ Yazır, VII, 568.

*Kitab, Müslümanlara hased ettiler, onun üzerinde de Allah Teâla (Çünkü ehli Kitab bilmeyecek mi ki Allah'ın fadl'ından bir şeye güç yetiremezler... ? Hadid 57/28) ayetini inzal buyurdu.*¹⁶¹

- **Nüzul Sebebi:** *(Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler. Kendi kendinizi ayıplamayın, birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın. İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir! Kim de tevbe etmezse işte bu kimseler zalimdirler (Hucurat 9/11). Bu âyetin nüzülü hakkında birkaç sebep zikrolunmuştur. Dahhak'tan rivayet olunduğuna göre: Beni Temîm'den bir kavim Bilâl-i Habeşî, Hababb., Ammar, Suheyb, Ebu Zerr, Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim gibi zevat ile istihzâ etmişlerdi. Hz. Âişe (ra)' dan: Zeyneb bint Huzeymete'l-Hilâliyye'yi kısıltığından dolayı eğlenmişti. Kezalik Hz. Âişe ile Hz. Hafsa Ümmü Seleme Hazretlerini kısa diye konuşmuşlardı. İbn Abbas' dan: Hz Safiyye bint Huyey, Resûlullah'a gelmiş 'Kadınlar bana 'Ey Yehûdî kızı Yehûdî!' diye söz atıyorlar' demiş. Resûlullah da: 'Babam Harun, amcam Musa, zevcim de Muhammed neye demedin?' buyurmuştu.*¹⁶²
- **Nüzul Sebebi:** *İbn Cerîr'in ve daha sâirlerinin rivâyetlerine göre, Sa'd ibn Vakkas demiştir ki: Resulullah (sav) 'Yeryüzünde yürüyen bir kimse hakkında o ehl-i cennettir' derken işitmedim Abdullah bin Selâm'da başka.' 'Beni İsrail'den bir şâhid de onun misline şehadet edip iman getirir de.' (Ahkaf 46/10) de O'nun hakkında nâzil oldu.*¹⁶³
- **Nüzul Sebebi:** *(Yoksa işi sıkı mı büktüler? Zuhruf 43/79). Bu ayet Mukatil'den yapılan bir rivayete göre Mekke müşriklerinin Dârü'n-Nedve'de Resûlullah'a bir sû-i kasd tertibi karalaştırmaları sebebiyle nâzil olmuştur.*¹⁶⁴

Eserde yer alan nüzul sebebi rivayetlerini senet ve ravi bakımından incelediğimizde, müfessir kimi rivayette birden çok ravi zikrederken kimi rivayette sadece tek bir ravi zikretmiştir. Senet zincirinde tek raviden gelen nüzul rivayetleri aşağıda sunulmuştur.

¹⁶¹ Yazır, VII, 408.

¹⁶² Yazır, VII, 183.

¹⁶³ Yazır, VII, 85.

¹⁶⁴ Yazır, VII, 53.

- (Bakara 2/1-100 İbn Abbas), (Bakara 2/6-7 Rabi b. Enes), (Bakara 2/194. I. Rivayet Hasan), (Bakara 2/207 İbn Abbas), (Bakara 2/259 İbn Abbas), (Bakara 2/273 İbn Abbas), (Bakara 2/279 Mukatil),
- (Nisa 4/11 Ata), (Nisa 4/59 Said ibn Cübeyr), (Nisa 4/60 I. rivayet İbn Abbas, II. rivayet Şa'bi, III. rivayet Süddi), (Nisa 4/95 Üç rivayetten III. rivayet İbn Abbas), (Nisa 4/127 Hz. Aişe), (Nisa 4/176 Cabir b. Abdulla),
- (Maide 5/2, İki rivayetten II. rivayet İbn Zeyd), (Maide 5/4, Üç rivayetten III. rivayet Said ibn Cübeyr), (Maide 5/11, İki rivayetten II. rivayet Ata),
- (Enfal 8/70, İbn Abbas), (Tevbe 9/112, İbn Abbas),
- (Tevbe 9/113, Dört rivayetten IV. rivayet İbn Abbas),
- (Yusuf Suresi Üç rivayetten III. rivayet Sa'd ibn Vakkas),
- (Ra'd 12/25, Mukatil), (Ra'd 12/26, İbn Abbas), (Hicr 15/2, İki rivayetten I. rivayet Ebu Musa el Eşari),
- (Hacc 22/19, Ebu Zer),
- (Nur 24/11-20, Hz. Aişe),
- (Furkan 25/60, Dahhak),
- (Kasas 28/83, Hz. Ali),
- (Rum 30/39, Süddi),
- (Ahzab 33/53, İbn Abbas),
- (Zümer 39/53, I. rivayet Ata b. Yesar, II. rivayet İbn Ömer, III. rivayet İbn Abbas),
- (Fussilet 41/33, I. rivayet İbn Abbas, II. rivayet Hz. Aişe),
- (Şura 42/33, Hz. Ali),
- (Zuhruf 43/79, Mukatil),
- (Ahkaf 46/10, İki rivayetten II. rivayet Hasen),
- (Hucurat 49/11, I. rivayet Dahhak, II. rivayet İbn Abbas),
- (Vakıa 56/27, Mücahid), (Vakıa 56/28, Dahhak),
- (Saf Suresi Üç rivayetten II. rivayet Dahhak, III. rivayet İbn Zeyd),
- (Müzzemmil 73/20, İbn Abbas),
- (İnfitar 82/6, Üç rivayetten I. rivayet Ata, II. rivayet İkrime),
- (Beled 90/6, Mukatil),
- (Leyl Suresi, Süddi).

2.4.2.1 Farklı Ravilerin Naklettiği Ortak Rivayetler

Müfessir tarafından ravileri verilen nüzul rivayetlerinde ayrıca aynı rivayetin farklı raviler tarafından da nakledildiği belirtilmiştir. Nüzul rivayetleri içerisinde en fazla ravi tarafından nakledilen rivayet Bakara 2/159. ayetin nüzul rivayetidir. Müfessir tüm eser boyunca ilk kez bu rivayette 7 ravi ismini peşpeşe zikretmiştir. Yine müfessir bu tarzdan oluşan birden fazla ravili rivayetlerde, ravi isimlerini zikrettikten sonra rivayeti sunmuştur. Aşağıda bu konu ile ilgili üç farklı örnek sunulmuştur.

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

Meal: *Ey o insan, ne mağrur etti seni O Kerim Rabbine?*¹⁶⁵

Nüzul Sebebi: *Kelbî ve Mukatil'den bu ayetin Esed bin Kelede sebebiyle nâzil olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber (sav)' e vurmuştu. Allah Teâla hemen ona ukubet buyurmayıp bu âyeti inzal eyledi diye rivayet edilmiştir.*¹⁶⁶

Bu bölümde aynı rivayet nakledilirken birden fazla rav ismi zikredilmiştir. Örnekte nüzul rivayeti Kelbi ve Mukatil tarafından farklı iki ravi ismi ile sunulmuştur.

Örnek 2.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾

Meal: *Yanlarındakini tasdiklemek üzere onlara Allah tarafından bir kitab gelince, önceden küfredenlere karşı istimdad edip dururlarken, o tanıdıkları kendilerine gelince, tuttular O'na küfreddiler. İmdi Allah'ın la'neti kâfirlerin boynuna.*¹⁶⁷

Nüzul Sebebi: *İbn Abbas, Katade, Süddi demişler ki: 'Resûlullah Efendimiz'in bi'setinden evvel Beni Kurayza ve Beni Nadir Yehudîleri evs ve Hazrec kabilelerine karşı O'nunla istiftah ederlerdi ve bu âyet bunlar hakkında nazil olmuştur.*¹⁶⁸

¹⁶⁵ İnfitar 82/6.

¹⁶⁶ Yazır, VIII, 458.

¹⁶⁷ Bakara 2/89.

¹⁶⁸ Yazır, I, 347.

Müfessir, kimi rivayetlerde ravi isimlerini açık açık zikrettiği gibi kimileride isim belirtmemiştir. Bu örnekte de birbirinden farklı üç ravi peş peşe verildikten sonra nüzul rivayeti sunulmuştur.

Örnek 3.

إِنَّ الدِّينَ يُكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ
(١٥٩)

Meal: İndirdiğimiz beyyinatı ve aynı bidayet olan ayatı, insanlar için biz kitabda beyan ettikten sonra ketm edenler, muhakkak ki, onlara Allah la'net eder, la'net şanından olanlar da la'net eder.¹⁶⁹

Nüzul Sebebi: İbn Abbas, Katade, Mücahid, Hasen, Rebi', Süddî ve Asam'dan bunun gerek Yehud ve gerek Nasara Ehl-i kitap uleması hakkında nâzil olduğu da mervidir.¹⁷⁰

Müfessir, birbirinden farklı yedi raviyi peş peş zikretmiş ardından rivayeti sunmuştur.

Yukarıdaki bölümde, nüzul sebebi rivayetlerinin tek bir ravi tarafından sunulduğu ayetler verildikten sonra bu bölümde de, nüzul sebebi rivayetlerinin birden fazla ravi tarafından sunulan örnekleri aşağıda sunulmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** (Şimdi gördün a, o çevirileni. Necm 53/33) Mücahid'den ve İbn Zeyd'den rivayet olunduğu üzere, Velid bin Muğire Resulullah (sav)'n meclisine gelir, kiraatını ve va'zını dinler. İslam'a yaklaşırdı. Resulullah da onun hakkında ümid beslemişti. Sonra müşriklerden birisi ona itab edip: Atalarının milletini terk mi ediyorsun? Dinine dön, onda sebat et, âhiret hakkında her neden korkuyorsan ben, onu senden üzerime alırım, yüklenirim. Lâkin bana şöyle şöyle mal vermen şartıyla demişti. Velid de ona muvafakat edip İslam'a olan himmetinden dönmüş ve şart edilen malın bir azını verip kalanına dayatıvermişti. Bu ayet buna işaret etmektedir.¹⁷¹

• **Nüzul Sebebi:** (Zanî bir zaniye veya müşriklerden başkasını nikâh etmez. Zaniye, onu da bir zanî veya müşrikten başkası nikâh etmez. Mü'minlere ise, bu haram kılındı. Nur

¹⁶⁹ Bakara 2/159.

¹⁷⁰ Yazır, I, 455.

¹⁷¹ Yazır, VII, 289.

24/3) Abdullah İbn Ömer'den, İbn Abbas'dan, Mücahid'ten, Said İbn Cübeyr'den ve yine Said b.Müseyyeb'den vârid olan rivayetlere göre bu âyetin sebab-i nüzulü şudur: Cahiliyye'de fahişeler işleten kirahâneler, kerhâneciler vardı. İslâm geldiği vakit Medine'de bunlardan Ümmü Mehzûl gibi meşhur karırlarla, kapıları bayraklı, alâmetli dokuz kadar kerhâne bulunuyordu. Bu karılar, bu kerhâneciler hep müşriklerdendi. İçlerinde servet edinmiş olanları vardı. İslâm'da zinâ haram olduğundan bu fahişelerden bazıları, yeni müslüman olmuş fukaradan ba'zısına nikâh teklif etmiş ve kabul ederlerse nafakalarını teahhüd etmek istemiş, onlar da fak-ü ihtiyaçları hasebiyle Resulullah'tan istizan etmişler. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.¹⁷²

- **Nüzul Sebebi:** (Ne Peygamber'e, ne iman edenlere, akraba bile olsalar cehennemlik oldukları onlara tebeyyün ettikten sonra müşrikler için istiğfar etmek yoktur. Tevbe 9/113) Cumhur, bu âyetin Ebû Talib hakkında nâzil olduğunu nakletmişlerdir ki, bunun medarı da Said bin Müsyyeb, Zühri, Amr bin Dinar ve Ma'mer'den varid olan rivayetlerdir.¹⁷³
- **Nüzul Sebebi:** (Bunlar bir düşünmediler de mi ki, kendilerine söz söyleyen zatta cinnetten bir eser yoktur. O ancak ilerideki tehlikeyi açık bir surette haber veren bir nezirdir. A'raf 7/184) Hasen ve Katâde'den mervîdir ki, Aleyhisselâtü vesselâm bir gece Safa Tepesine çıkmış, Kureyş'i göbek göbek çağırması. Allah'ı Teâla'nın azâbından sakınmalarını ihtar ederek nasihat etmişti. İçlerinden birisi: 'Bu, kat'iyyen delirmiş, sabaha kadar bağırarak.' demiş, bunun üzerine bu nâzil olmuştur.¹⁷⁴
- **Nüzul Sebebi:** (Fakat Allah'a ve Resulüne harbetmeğe kalkışan ve yeryüzünde fesada çalışanların cezası: Taktıl olunmalarından veya asılmalarından veya ellerinin ayaklarının çapraz kesilmesinden veya buldukları yerden nefyedilmelerinden başka bir şey olmaz. Bu onlara dünyada çekecekleri bir zillettir. Ahirette ise kendilerine azim bir azab vardır. Maide 5/33) İkrime'den, Hasan Basri'den ve Alâ'dan gelen rivayete göre bu ayet müşrikler hakkında inmiştir.¹⁷⁵

¹⁷² Yazır, VI, 18.

¹⁷³ Yazır, IV, 453.

¹⁷⁴ Yazır, IV, 230.

¹⁷⁵ Yazır, III, 249.

- **Nüzul Sebebi:** *(Mü'minler de 'ha', derler. Şunlar mı o, sizinle beraber olduklarına olanca yeminleriyle Allah'a yemin edenler? Bütün çabaladıkları boşuna gitti de hüsrân içinde kaldılar. Maide 5/53) İbn Kâ'b, Dahhâk, Hasen, Katâde, İbn Cüreyc ve saire demişlerdir ki: 'Bu âyet kıyamete kadar bütün müminlere hutaben nâzil olmuştur.' Yani bu âyet sebebi hass, hükmü âmm olan diğer bâzıları gibi bir sebab-i mahsus ve vakıa-i mahsusa üzerine değil, doğrudan doğruya umum mü'minlere ale'l-ıtlak irtidadın bir hükünü tefhim için nâzil olmuştur.*¹⁷⁶

Eserde, aynı rivayetin farklı raviler tarafından da rivayet edildiğini gösteren ayetler aşağıda sunulmuştur:

- (Bakara 2/89 İbn Abbas, Katade, Süddi), (Bakara 2/159 İbn Abbas, Mücahid, Hasan, Katade, Rebi', Süddi, Asam), (Bakara 2/194 İbn Abbas, Rebi b. Enes, Katade, Dahhak), (Bakara 2/207 Hz. Ömer, Hz. Ali),
- (Âl-i İmran 3/199 İbn Abbas, Cabir, Katade),
- (Nisa 4/102 İbn Abbas, Cabir), (Nisa 4/88-90 Hasan, Mücahid),
- (Maide 5/4 İkrime, Muhammedibn Kab), (Maide 5/11 İbn Abbas, Mukatil), (Maide 5/33 Dört rivayette II. rivayet İkrime, Hasen Basri, Ata. III. rivayet Enes bin Malik, Urve bin Zübeyr), (Maide 5/40-50 Ebu Hüreyre, Bera ibn Azib, İbn Abbas), (Maide 5/54 İbn Ka'b, Dahhak, Hasen, Katade, İbn Cüreyc), (Maide 5/64 İbn Abbas, Dahhak, İkrime), (Maide 5/101 Üç rivayetten II. rivayet Hz. Enes, Ebu Hüreyre),
- (A'raf 7/184 Hasen, Katade),
- Tevbe 9/133 Üç rivayetten I.rivayet Said ibn Müseyyeb, Zühri, Amr ibn Diar, Ma'mer),
- (Nur 24/3 Abdullah ibn Ömer, İbn Abbas, Mücahid, Said ibn Cübeyr, Said ibn Müseyyeb),
- (Necm 53/33 Mücahid, İbn Zeyd),
- (Mearic 70/1 Üç rivayetten II. rivayet Hasen, Katade),
- (İnfitar 82/6 Üç rivayetten III. rivayet Kelbi, Mukatil),
- (Leyl Suresi İbn Mes'ud, İbn Abbas),

¹⁷⁶ Yazır, III, 291.

2.4.2.2 Nüzul Rivayetlerini Nakleden Raviler

Elmalılı Hamdi Yazır, eserindeki nüzul rivayetlerini aşağıda ismi geçen ravilerden nakletmiştir. Bu raviler, sened zincirinde ilk sırada yer alan ve Hz. Peygamber'e ve sahabelere nüzul rivayetini nakletme noktasında en yakın olan ravilerdir.

Osman b. Mâz'un (ö. 2), Hz. Ömer (ö. 23), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32), Übey b. Kâ'b (ö. 33), Ebu Zer (ö. 32), Selmân el Fârisî (ö. 36), Hz. Ali (ö. 40), Ebu Râfi (ö. 40), Ebu Musa el Eş'arî (ö. 42), Abdullah b. Selam (ö. 43), Zeyd b. Sâbit (ö. 45), Ebu Eyyub el-Ensarî (ö. 49), Sa'd b. Ebu Vakkas (ö. 55), Hz. Aişe (ö. 58), Ukbe b. Âmir (ö. 58), Ebu Hüreyre (ö. 58), Nu'mân b. Beşîr (ö. 64), İbn Abbas (ö. 68), Zeyd b. Erkam (ö. 68), Berâ b. Âzib (ö. 71), Abdullah b. Zübeyr (ö. 73), Esmâ bint Ebu Bekir (ö. 73), Abdullah ibn Ömer (ö. 73), Câbir b. Abdullah (ö. 78), Muhammed b. Ka'b (ö. 90), Enes b. Mâlik (ö. 93), Said b. Müseyyeb (ö. 94), Said İbn Cübeyr (ö. 94), Urve b. Zübeyr (ö. 94), Mücahid (ö. 103), Şa'bi (ö. 104), Dahhâk (ö. 105), İkrime (ö. 105), İbn Sîrîn (ö. 110), Hasan-ı Basri (ö. 110), Atâ b. Ebî Rebâ (ö. 114), Katâde (ö. 117), Zührî (ö. 124), Amr b. Dînâr (ö. 126), Süddi (ö. 127), Rebî b. Enes (ö. 140), Mukatıl b. Süleyman (ö. 150), İbn İshak (ö. 151), Abd b. Humeyd (ö. 249), Süleyman b. Musa (ö. 634), Kirmani (ö. 1237), el-Vahidî (ö. 468), Süheylî (ö. 581) nüzul rivayetinde bulunan isimlerdir.

Bu isimler içerisinde kendisinden en çok rivayette bulunulan kişiler sırayla Abdullah ibn Abbas, Katade, Süddi, Ata, İkrime, Hasan, Dahhak, Hz. Aişe ve Mukatıl b. Süleyman'dır.

2.4.3 Kaynağı ve Ravisi Birlikte Belirtilen Rivayetler

Müfessir, nüzul rivayetlerini verirken rivayetin hem kaynağını hem de ravisini bir arada belirtmiştir. Nüzul sebebi rivayetleri içerisinde, hem kaynağı hem de ravisini belirttiği örnekler rivayetlerin geneline göre az sayıdadır. Aşağıda bu konu ile ilgili üç farklı örnek sunulmuştur.

Örnek 1.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُجِلَّ لَهُمْ قُلْ أَجَلٌ لَّكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ (٤٤)

Meal: Sana soruyorlar: Kendileri için helal kılınan ne? De ki: ‘Sizin için bütün pak ni’metler helal kılındı.’ Alıştırarak ve Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yeyin ve üzerine çekin ve Allah’dan korkun. Çünkü Allah’ın muhasebesi çok sür’atlidir.¹⁷⁷

Nüzul Sebebi: Hâkim Ebu Abdullah’ın Sahih’inde senediyle rivayet ettiği üzere Ebu Rafi’ der ki: ‘Resulullah bana köpeklerin katlini emretti. Nâs geldiler: ‘Ya Resulullah, katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne helâl kılındı?’ dediler. Allah Teâla bu ayeti inzal buyurdu.¹⁷⁸

Müfessirin rivayetleri sunarken izlediği diğer bir yöntem de, hem kaynağını he ravisini birlikte zikretmektir. Kaynak ve ravisini birlikte verdiği rivayetlerde kaynağını bazen kapalı ve kısa tutmuş, bazen de detaylı anlatmıştır. Yine ravi ismi zikrederken bazen tek ravi ismi, bazen de birden fazla ravi ismini zikretmiştir. Müfessir, rivayetin kaynağı olarak Hâkim Ebu Abdullah’ın Sahih’ini, ravisi olarak da Ebu Rafi’yi zikretmiştir. Hem kaynak hem ravi birarada verilmiştir.

Örnek 2.

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ﴿٢٨﴾

Meal: Nefsince de o kullarla beraber sabret ki, sabah akşam her vakit Rabblarına dua eder, cemalini isterler. Sen, dünya ziynetini arzu ederek onlardan gözlerini ayırma ve o kimseye itaat etme ki, kalbini zikrimizden gafil bırakmışız, keyfinin ardına düşmüş ve işi haddini aşmak olmuştur.¹⁷⁹

Nüzul Sebebi: Selman ve Cenab radyallahü anhüma demişlerdir ki: ‘Bu ayet bizlerin hakkında nâzil oldu, Resulullah’ı bizimle beraber oturur ve biz kendisine dizimiz mübarek dizine dokununcaya kadar yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra Sûre-i Kehf’te (Nefsince de o kullarla beraber sabret ki sabah akşam (her vakit) Rabblarına dua eder cemalini isterler... (Kehf 18/28) nâzil oldu ve binaenaleyh biz kalkmadan, kalkmayı terk buyurdu. (Ebu Davud: İlim-13)¹⁸⁰

¹⁷⁷ Maide 5/4.

¹⁷⁸ Yazır, III, 180.

¹⁷⁹ Kehf 18/28.

¹⁸⁰ Yazır, III, 467.

Müfessirin kaynak ve ravi sunumunda izlediği bir yöntem de bazen kaynağını ve ravisini rivayetin sonunda vermesi olmuştur. Kaynağını, rivayetin sonunda verdiği parantez içine alırken, ravisini rivayet sonunda verdiği parantezsiz sunmuştur. Müfessir, rivayetin kaynağını rivayet sonunda parantez içinde belirtirken, ravisini ilk girişte birbirinden farklı iki ravi olarak göstermiştir. Ayrıca kaynağı ayrıntılı şekilde sunmuştur.

Örnek 3.

وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَنْ كَذَّبَ بِهَا الْأُولُونَ وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا
(٥٩)

Meal: *O istenilen ayetlerle risalet vermekten Biz'i meneden de yoktur. Ancak onları, evvelki ümmetler tekzip ettiler. Semud'a gözleri göre göre o nakayı verdik de onunla kendilerine zulmettiler. Halbuki Biz, o ayetleri ancak korkutmak için göndeririz.*¹⁸¹

Nüzul Sebebi: *Bu âyetin sebab-i nüzulünde İbn Abbas'dan varid olan rivayete göre, 'Mekke ahalisi, Safa'nun altın yapılmasını ve Mekke civarındaki dağların izale olunup kabil-i zirat arazi yapıltvermesini istemişlerdi'. Resulullah (sav) bunu Allah' Teâla'dn dileyince buyuruldu ki: 'İstersen yaparım ve lâkin şu şart ile ki: küfrederlerse evvelki kavimler gibi ihlâk ederim.' Bunun üzerine: 'Onu istemem ya Rabbi teenni arzu ederim' dedi. Ve Binaenaleyh bu âyet nazil oldu. Bunu, Ahmed bin Hanbel, Neseî, Hâkim, Taberanî ve saire tahrir etmişlerdir.*¹⁸²

Müfessir tarafından farklı bir uygulama da bu örnektir. Rivayetin ravisini ilk girişte verdikten sonra kaynak bilgilerini rivayet sonunda ama parantez dışında, birbirinden farklı kaynaklar olarak sunmuştur.

Eserde, müfessir tarafından hem kaynağı hem de ravisi zikredilen Arapça metin hariç altı rivayet örneği aşağıda sunulmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** *Buhari'nin Abdullah bin Zübeyr'den rivayetine göre, Beni Temim'den Resulullah'a bir heyet gelmişti. Hz. Ebu Bekir (ra), Ka'ka bin Ma'bed'i onlara emir yap*

¹⁸¹ İsrâ17/59.

¹⁸² Yazır, V, 337.

dedi, Hz. Ömer (ra)'de Akra bin Habis'i emir yap dedi. Ebu Bekir: 'Sırf bana muhalefet etmek istedin' dedi. Ömer de: 'Hayır sana muhalefet etmek istemedim' dedi. Münakaşa ettiler sesleri yükseldi bundan dolayı (Ey iman edenler! Allah ve Resulünün önüne geçmeyin. Hucurat 49/1) ayeti nazil oldu.¹⁸³

• **Nüzul Sebebi:** Ahmed bn Hanbel, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim ve İbn Merdüye'nin Ebu Hureyre'den yaptıkları rivayete göre (Çoğu önceki ümmetlerden, Birazı da sonrakilerden. Vakıa 56/14-15) ayetler inince sahabilerin gücüne gitmişti. İşte bunun üzerine (Birçoğu öncekilerdendir. Birçoğu da sonrakilerdendir. Vakıa 56/39-40) ayetler nazil oldu.¹⁸⁴

• **Nüzul Sebebi:** Ahmed bib Hanbel ve 'Şü'ab-ı İman'da Beyhakî, Abdullah bin Ömer'den şöyle bir rivayet nakletmişlerdir: 'Yahudîler, Resulullah (sav)'a 'Semun Aleyke' diyorlar bununla setim kastediyorlardı. Sonra nefislerinde 'Allah bizi söylediklerimizle ta'zib etse ya!' diyorlardı. Onun üzerine '...Yanına geldiklerinde de seni, Allah'ın sağlıklamadığı bir suretle sağlıklıyorlar...' (Mücadele 58/8) âyeti nazil oldu.¹⁸⁵

• **Nüzul Sebebi:** Hâkim, İbn Merdüye ve Şuab'da Beyhaki, İbn Ömer'den (ra) şöyle rivayet etmişlerdir: 'Resulullah'ın sahabelerinden birine bir koyun başı hediye edildi. O da, 'Kardeşim falan ve ailesi buna bizden daha fazla muhtaçtır.' dedi ve hediyeyi ona gönderdi. O da bir başkasına derken bu surette tam yedi ev dolaştı ve nihayet yine öncekine dönüp geldi.' Bunun üzerine (Kendilerine bir açlık yâni bir ihtiyaç olsa ile nefislerine i'sar ederler'. Haşr 59/9) âyeti nâzil oldu.¹⁸⁶

• **Nüzul Sebebi:** (Onu hemen okumak içi dilini depretme. Kıyamet 75/16). Tirmizî'de bunun sebab-i nüzulünü, Said ibn Cübeyr, İbn Abbas'dan şöyle rivayet eylemiştir: 'Kur'ân nâzil olurken Resulullah (sav, iyi bellemek için dilini, dudaklarını depretirdi. Bunun üzerine Allah Teâla 'Depretme ona dilini' indirdi.¹⁸⁷

¹⁸³ Yazır, VII, 169.

¹⁸⁴ Yazır, VII, 365.

¹⁸⁵ Yazır, VII, 422.

¹⁸⁶ Yazır, VII, 462.

¹⁸⁷ Yazır, VIII, 345.

- **Nüzul Sebebi:** *Âlûsî'de, Süleyman İbn Musâ ve Kasım bin Muhaymire'den şöyle rivayet olunmuştur: (İçinizden müstakim olmak dileyenler için. Tekvir 81/28) âyeti nâzil oldu.*¹⁸⁸

Eserde nüzul sebebi rivayetlerinde hem kaynağını hem ravisini verdiği ayetler şunlardır:

- (Bakara 2/164, Ahmed b. Hanbel: 1-242-258, Said ibn Mesruk), (Bakara 2/189, Ruhü'l-Meani-2/71, İbn Abbas, Katade, Rebi'),
- (Âl-i İmran 3/155, Ebu Hayyan, Hz. Ömer), (Âl-i İmran 3/169, I.rivayet: İmam Ahmed ibn Hanbel, İbn Abbas, II. riayet: Tirmizi ve Hakim Cabir ibn Abdullah), (Âl-i İmran 3/181, İbn İshak; İbn Abbas, İkrime, Süddi, Mukatil),
- (Nisa 4/3, Sahih-i Müslim, Hz. Aişed'den Urve, Urve'den oğlu Hişam), (Nisa 4/83, Müslim: Talak- 30/1479, Hz. Ömer'den İbn Abbas), (Nisa 4/105, Ebu Hayyan, Kirmani),
- (Maide 5/4, Hakim Ebu Abdullah Sahih, Ebu Rafi'), (Maide 5/6, Buhari ve Müslim, Hz. Aişe),
- (En'am 6/52, Ebu Davud: İlim-13, Selman ve Cenab),
- (Enfal 8/9, Müslim: Cihad-58, Hz. Ömer),
- (Tevbe 9/19-20, Sahih-i Müslim, Nu'man ibn Beşir),
- (İsra 17/59, I.rivayet Ahmed, Nesei, Hakim, Taberani; İbn Abbas), (İsra 17/85, Ahmed, Nesei, Tirmizi, Hakim İbn Hıbban; İbn Abbas. II. rivayet Buhari, Müslim; Abdullah ibn Mes'ud),
- (Kehf 18/83, Taberi; Ukbe ibn Amir),
- (Ahkaf 46/10, İbn Cerir; Sa'd ibn Ebi Vakkas),
- (Hucurat 49/1, I.rivayet Buhari; Abdullah ibn Zübeyr, II.rivayet Abd ibn Humejd, İbn Cerir, İbn Münzir; Hasen, III. rivayet Alusi; Hasen), (Hucurat 49/9, İbn Cerir, İbn Ebi Hatim; Süddi), (Hucurat 49/41, Abd b. Humejd, İbn Cerir, İbn Münzir; Hasen)
- (Rahman Suresi Ebu Hayyan Bahri; Mukatil), (Rahman 55/46, İbn Ebi Hatim, Ebu's-Şeyh; Ata),
- (Vakıa 56/39-40, İmam Ahmed ibn Hanbel, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, İbn Merduye; Ebu Hüreyre),

¹⁸⁸ Yazır, VIII, 454.

- (Mücadele 58/8, Ahmed ibn Hanbel, Şü'ab-ı İmanda Behaki; Abdullah ibn Ömer), (Mücadele 58/14, İmam Ahmed ibn Hanbel, Bezzar, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, Beyhaki Delail'de, İbn Merduye, Hakim; İbn Abbas),
- (Haşir 59/9, Buhari, Müslim, Tirmizi, Nesei; Ebu Hüreyre),
- (Saf Suresi, Hakim; Abdullah ibn Selam),
- (Cuma 62/9, Abdürrezzak, Abd ibn Humeyd, İbn Münzir; İbn Sirin), (Cuma 62/11, Buhari, Müslim, Tirmizi; Cabir ibn Abdullah),
- (Münafikun 63/6, Buhari; Zeyd ibn Erkam),
- (Teğabün 64/14, Tirmizi, Hakim, İbn Cerir; İbn Abbas),
- (Tahrim 66/5, Buhari; Hz. Enes), (Tahrim 66/1-4, Müslim: Talak-20/1474; Hz. Aişe),
- (Cin Suresi, Buhari: Ezan-105; Said ibn Cübeyr, İbn Abbas),
- (Müzzemmil Suresi, Bezzar, Taberani'nin Evsat'ta, Ebu Nüaym'ın Delail'de; Cabir),
- (Kıyamet 75/16, Tirmizi; Said ibn Cübyr, İbn Abbas),
- (Abese Suresi, Tirmizi; Hz. Aişe),
- (Tekvir 81/29, Alusi; Süleyman ibn Musa, Kasım ibn Muhaymire),
- (Leyl 92/5-19, Hakim; Amir ibn Abdullah ibn Zübeyr), (Leyl 92/1-4, İbn Ebi Hatim, Ebu'ş-Şeyh, İbn Asakir; İbn Mes'ud),
- (Alak 96/6-19, Ahmed, Müslim, Nesei; Ebu Hüreyre),
- (Kadir Suresi, İbn Cerir; İbn Abbas),
- (Âdiyat Suresi, Bezzar, İbn Münzir, İbn Ebi Hatim, Darekutni İfrad'ta, İbn Merduye; İbn Abbas),
- (Tekasür Suresi, İbn Ebi Hatim; Ebu Büreyde),
- (Hümeze Suresi, İbn Cerir; Muhammed ibn Sa'd tarikiyle İbn Abbas),
- (Kafirun Suresi, İbn Cerir, İbn Ebi hatim, İbn Enbari Mesahif'te; Ebi'l- Buhteri mevlası Sa'd ibn Meyna).

2.4.4 Kaynağı ve Ravisi Belirtilmeyen Rivayetler

Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eserindeki nüzul rivayetlerini baştan sona incelediğimizde, çoğu rivayette kaynak ve ravi isminin zikredilmediği sonucuna ulaştık. Müfessir lüzumlu gördüğü yerde kaynak veya ravi ismi belirtmiştir. Kaynak ve ravi ismi belirtmediği nüzul rivayetlerini "Bir rivayete göre..., Bazılarının

rivayetine göre..., Rivayet edildiğine göre...” kalıplarıyla verirken, bazen de hiçbir kalıp kullanmadan doğrudan doğruya kendi ifadesiymiş gibi vermiştir. Aşağıda bu konu ile ilgili üç farklı örnek sunulmuştur.

Örnek 1.

وَلَوْ أَنَّ فُرَانًا سَيَّرَتْ بِهِ الْجِبَالَ أَوْ قَطَعَتْ بِهِ الْأَرْضَ أَوْ كَلَّمَ بِهِ الْمَوْتَىٰ بَلَّ اللَّهُ الْأَمْرَ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِيسِ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا تُصِيبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ وَعْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾

Meal: *Bir Kur'an O'nunla dağlar yürütülse veya O'nunla arz parçalansa veya O'nunla ölümler konuşurulsal.. Fakat bütün emir Allah'ın. Daha iman edenler kafirlerden ümidi kesip anlamadılar mı ki, Allah, dilese idi elbette insanlara hep birden hidayet buyururdu, o küfredenler onların kendi san'atlarıyla başlarına musibet inip duracak veya Hûd yurtlarının yakınına konacak, nihayet Allah'ın va'di gelecek. Her halde Allah, miadını şaşırılmaz.*¹⁸⁹

Nüzul Sebebi: *Rivayet olunuyor ki, Mekke kâfirleri bir gün Mekke'nin kenarına çıkmış oturuyorlardı. Hz. Peygamber yanlarına vardı, İslâm'ı arzetti. İçlerinden Abdullah bin Ümeyyete'l-Mahzumî: 'Mekke'nin demişti, şu iki dağı bizi çok sıkıyor, bunları buradan yürüt de yerimiz genişlesin. Yâda bize aralarından çaylar, kıt'a kıt'a mezraalar aç, âbâ-ü ecdadımızdan filân ve filânları da dirilt ki, söylesinler bakalım bu söylediklerin doğru mu, değil mi?' Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuştur.*¹⁹⁰

Müfessir tarafından kaynak ve ravi hakkında herhangi bilgi verilmemiştir.

Örnek 2.

الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

Meal: *Sadakatta farz olan zekattan fazla olarak kendi gönülleriyle teberruatta bulunanlara bir türlü ve güçlerinin yetebildiğinden başkasını bulamıyanlara, diğertürlü lafa atarak bunlarla eğlenenler. Allah, onları maskaraya çevirdikten başka bir de, kendileri için elim bir azab var.*¹⁹¹

¹⁸⁹ Ra'd 12/31.

¹⁹⁰ Yazır, V, 174.

¹⁹¹ Tevbe 9/79.

Nüzul Sebebi: *Asım b. Adıyy yüz vesk hurma tasadduketmiş idi. . Ebu Ukayl-i Ensarî dahi bir sa' hurma getirmiş: 'Bu gece bir zatın hurmalığında su almak için kendimi icar ettim. Bedeline iki sa' hurma aldım, birini iyalime alıkoydum, birini Rabbıma ikraz eyledim' demiştir. Resulullah da sadakatın üzerine dökmesini emreylemişti. Münafıklar ise Abdurrahman ve Asım 'Sadakalarını hiç başka değil, sırf riya ve süm'a gösteriş ve duyuruş için getirdiler, Ebu Ukayl'in bir sândan da Allah ve Resülü ganı idi ve lakin o da, kendisine sadaka veriyor desinler diye getirdi' meâlinde fiskos lâf etmişlerdi, bu âyet nâzil oldu.¹⁹²*

Müfessir tarafından kaynak ve ravi hakkında herhangi bilgi verilmemiştir.

Örnek 3.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾

Meal: *Şüphesiz ki, Allah yolundan men etmek için mallarını sarf edenler, onu yine sarf edecekler, sonra bu kendilerine yürek acısı olacak, nihayet mağlub olacaklar. Ve küfürlerinde ısrar edenler toplanıp cehenneme sevk edileceklerdir.¹⁹³*

Nüzul Sebebi: *Bu âyet, Bedir muharebesi için mallarını sarf eden, ezcümle her biri yevmiyye on deve keserek askerlerini it'am eden on Kureyş zengini hakkına nâzil olmuş ve ondan sonra uhud vesaire gibi harblerdeki sarfiyeti ve netayicini anlatmıştır.¹⁹⁴*

Müfessir tarafından kaynak ve ravi hakkında herhangi bilgi verilmemiştir.

2.5 Nevileri Bakımından Nüzul Sebeplerin Tasnifi

“Hak Dini Kur'an Dili” adlı tefsir eserinde ayetlerin inmesine sebep olan rivayetlere baktığımızda her birinin kendi içinde farklı bir sebep barındırdığını gördük. Biz bu sebepleri başlıklara ayırarak, nüzul rivayetlerini uygun başlık altına yerleştirdik. Bunu yaparken de bizzat sebeple başlığın uyumlu olmasına dikkat ettik. Nüzul rivayetlerinin hepsini ayrı ayrı başlık altına yerleştirmek hem çok zor hem de ayrı bir ekip çalışması gerektirdiğinden, bizzat müfessirin, oluşturduğumuz başlıkla ilgili açıklamaları doğrultusunda yerleştirmeyi yaptık.

¹⁹² Yazır, IV, 427.

¹⁹³ Enfal 8/36.

¹⁹⁴ Yazır, IV, 274.

2.5.1 Hz. Peygamber Hakkında Nüzul Sebepleri

Hz. Muhammed (sav) son peygamber ve Allah'ın "Habibim" buyurduğu elçisidir. İslam dinini bizzat kendi şahsında yaşamış, peygamberlik gibi kutsi makamı omuzlarında taşımıştır. Bundan dolayı kendisi hakkında Kur'an'da ayetlerin nazil olmaması kaçınılmaz bir durumdur. Çünkü Hz. Peygamber, Allah tarafından yönlendirilmekte ve kontrol edilmekteydi. Hz. Peygamber'in yapmış olduğu söz, fiil tutum ve davranışlar zaman zaman ayetlerin inmesine vesile olmuştur. Bu ayetler aşağıda gösterilmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Duha Suresi; Sahih olarak malûm olan şudur ki, bir müddet vahyin teahhuru vaki' olmuştur. Resulullah (sav) bundan hüzn-ü ızdırab duymuş ve ahvalinden bu hiss edilmiştir ve iki üç gece kıyam etmediği görülünce O'nun her halini tâkib eden müşrikler, öyle söylenmeye bir vesile de bulmuştur. Cenab-ı Hakk da O'nun kalb-i şerifine itminan vermek üzere bu Sûreyi inzal buyurmuştur.*¹⁹⁵

Müfessir, Duha Suresi'nin nüzul sebebini; birkaç gün vahyin kesilmesi meydana gelince Hz. Peygamber'in bu durum karşısında endişelenip üzülmeye ve müşriklerin bunu fırsat bilerek ileri geri konuşması olarak belirtmiş kaynak ve ravi ismi zikretmeden tefsirinde dile getirmiştir. Ayrıca ilk girişte "Doğru olarak bilinen şudur ki" diye de bir kalıp kullanmıştır. Demek ki bundan başka birkaç sebebini daha olduğu da biliniyor. Ama müfessir sadece bu sebebi zikretmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Tirmizi, İbn Abbas'tan naklen der ki; 'Kur'ân nâzil olurken Resulullah, iyi bellek için dilini, dudaklarını depretirdi.' Bunun üzerine Allah Teâla (Depretme ona dilini (Kıyamet Suresi 75/16)ayetini indirdi. (Tirmizi: Tefsir-u Sureti-75/1)*¹⁹⁶

Müfessir, Kıyamet Suresi 16. ayetin nüzul sebebini, Hz. Peygamber'in ayet nazil olduğu sırada, ayeti kaçırmamak anlamında diliyle ve dudaklarıyla okuması olarak belirtmiştir. Rivayetin ravisi hakkında bilgi verdiği gibi kaynağını da detaylı şekilde belirtmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *İmam Ahmed, Buharî, Tirmizî, Neseî ve daha bir cemaat rivayet etmişlerdir: ' Ya Cibril, bizi ziyaret ettiğinden daha çok ziyaret etmeğe ne mâni' oluyor?' demişti. Meryem Suresi 64. âyet nâzil oldu.*¹⁹⁷

¹⁹⁵ Yazır, IX, 114.

¹⁹⁶ Yazır, VIII, 345.

¹⁹⁷ Yazır, v, 439.

Hz. Peygamber'in, vahiy meleği Cebrail (a.s.)'e bizzat soru sorması karşılığında Meryem Suresi 64. ayet nazil olmuştur. Müfessir bu rivayeti ravi ismi zikretmeden birden fazla kaynak teleffuz ederek sunmuştur. Ayrıca nüzul sebebini bu kadarlık bir açıklama ile bitirmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Bir rivayete göre; 'Abdullah b. Übeyy'in oğlu Abdullah ihlaslı bir Müslümandı. Babası hastalanınca, Resulullah'tan dua ve istiğfar niyaz etti. Peygamberimiz de bu isteği yerine getirdi.'* Bunun üzerine Tevbe Suresi 80. ayet nazil oldu.¹⁹⁸

Münafık Abdullah b. Ubeyy'in, samimi ihlaslı olan oğlu Abdullah'ın Hz. Peygamber'den babasının hastalığı için dua istemesi ve Hz. Peygamber'in bunu yerine getirmesi Meryem Suresi 80. ayetin sebebi olmuştur. Müfessir rivayeti sunarken kaynak ve ravi ismi zikretmemiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayet olduğuna göre; (Sen afiv yolunu tut, urf ile emret kendilerini bilmezlerden sarf-ı nazar eyle. A'raf 7/199) ayeti nazil olunca Peygamberimiz, 'Gazab gerçekleşmiş iken bu nasıl olur ya Rabbi?' deyince A'raf Suresi 200. ayet nazil oldu.*¹⁹⁹

Araf Suresi 199. ayet nazil olunca, Hz. Peygamber'in bu durum karşısında Allah'a soru sorması Araf Suresi 200. ayetin sebebi olmuştur. Müfessir rivayeti sunarken kaynak ve ravi ismi zikretmemiştir. Ayrıca nüzul sebebi olarak bu kadarlık bir bilgi sunmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre; Uhud Savaşında Resulü Allah kâfirlere beddua etmek istemişti. Bunun üzerine Âl-i İmran Suresi 128. ayet nazil oldu.*²⁰⁰

Müfessir Âl-i İmran Suresi 128. ayetin nüzul sebebini bir cümle halinde Hz. Peygamber'in kâfirlere beddua etmek istemesi olarak, ravi ve kaynak bilgisi vermeden tefsirinde belirtmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Hz. Peygamber tarafından sefer emri verildiğinde, sefere çıkmayıp evlerinde oturan insanlardan bazıları Tevbe 9/102. ayet nazil olunca pişmanlık duyup Mescid-i Saadetin direğine kendilerini bağlayıp cezalandırılmışlardı. Hz. Peygamber tarafından Tevbe 9/102. ayet gereğince çözüldüklerinde 'Ya Resulullah, işte şu*

¹⁹⁸ Yazır, IV, 427.

¹⁹⁹ Yazır, IV, 242.

²⁰⁰ Yazır, III, 405.

mallarımızdır ki, bizi senden alıkoydu. Binaenaleyh bunları tasadduk et ve bizi tathir eyle.’ dediler. Aleyhisselâtü vesselâm da: ‘ Emvalinizden bir şey almakla emrolunmadım.’ buyurdu. Ba’dehu şu âyet nâzil oldu: ‘Mallarından bir sadaka al ki, kendilerini onunla tathir ve tezkiye edesin.’ Tevbe Suresi 9/103.²⁰¹

Tevbe Suresi 103. ayetin nüzul sebebi, Tevbe Suresi 102. ayetle ilişkili şekilde belirtilmiştir. Savaş emri verildiğinde gitmeyip evlerinde oturanların, pişmanlık duymaları sonucu Hz. Peygamber’den mallarından sadaka alıp kendilerini temize çıkarma isteği karşılığında, Hz. Peygamber’in “bu işle görevlendirilmedim” sözüne binaen Tevbe Suresi 103. ayet nazil olmuştur. Müfessir nüzul sebebini gayet akıcı ve anlaşılır şekilde sunmuş, hükümle hadise arasında bağlantı kurmamızı kolaylaştırmıştır. Lakin rivayetin kaynağı ve ravisi hakkında bilgilendirme yapmamıştır.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, Hz. Peygamber’in üzüntü ve endişe duyması, dil ve dudağını kıpırdatması, Cebrail’e soru sorması, ihlaslı Müslüman olan Abdullah’ın isteğine cevap vermesi, Uhud Savaşında kâfirlere beddua etmek istemesi, sahabelerin mallarımızdan sadaka al ve temize çıkar isteği karşısındaki sözü ayetlerin inme sebebi olmuştur. Her birinin merkezinde Hz. Peygamber’in uygulamaları olduğu için bu nüzul sebeplerini “Hz. Peygamber Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.1.1 Hz. Peygamber Hanımları Hakkında Nüzul Sebepleri

Allah, Kur’an’da Hz. Peygamber’in hanımlarını doğrudan ya da dolaylı ilgilendiren durumlar hakkında ayetler nazil etmiştir. Müfessir bu ayetlerin rivayetlerini aşağıdaki şekilde sunmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Bu âyetin (Nisa 4/32) nüzulü, miras âyetleri dolayısıyla kadınlar tarafından ızhâr edilen bâzı temenniyat ile alâkadardır. Ezcümle ezvac-ı Resulüillah’dan Ümmü Seleme’nin ‘Ya Resulüillah, erkekler gâzâ ediyorlar, biz etmiyoruz ve bizim mirastan hakkımız nisf oluyor. Ne olurdu biz de erkek olsa idik.’ diye bir temennide bulunduğu ve Nisa Suresi 4/32. âyetin nâzil olduğu rivayet edilmiştir.²⁰²*

Hz. Pegamber’in eşlerinden olan Ümmü Seleme’nin miras paylaşımı konusunda “biz erkeklerin yarısı kadar miras alıyoruz, keşke biz de erkek olsaydık” demesi üzerine Nisa Suresi 4/32. ayet nazil olmuştur. Müfessir, rivayetin kaynağı ve ravisi hakkında bilgilendirme yapmamıştır.

²⁰¹ Yazır, IV, 441.

²⁰² Yazır, III, 3.

- **Nüzul Sebebi:** Rivayete göre; Resulullah (sav') den hanımları, zinet elbiseleri, süslü elbiseler ve daha çok nafaka, yiyecek bedeli, geçimlik istemişlerdi. Ahzab 28-29. Ayetler bu sebeple nazil oldu.²⁰³

Hz. Peygamber'in eşleri, Peygamber'den dünya malına ait para, takı ve yiyecek bedeli için mebla isteğinde bulunmuşlardır. Bu durm Ahzab Suresi 28-29. ayetlerin nüzul sebebi olmuştur. Nüzul sebebinde bu eşlerin kimler olduğu hakkında isim zikredilmemiştir. Ayrıca müfessir bu kadarlık bir açıklama sunmuş, kaynak ve ravi bilgisi vermemiştir.

- **Nüzul Sebebi:** Hz. Peygamber (sav) in, zevcelerinden birine sır olarak söylediği bir sözü o zevce, tamamen ketm edemeyip yine ezvac-ı tahirat içinden en ziyade hemhl olduğu diğer bir arkadaşına çıtlatmıştı. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber ona o sırrı ketmedemediğinden dolayı serzeniş buyurmuş ve buna karşı o ikisi birbirine arka çıkarak dünya refah ve ziynetine müteallık bâzı dilekler arz ederek diğer zevcelerini de alâkadar edecek bir tazahürde bulunmuş olmaları dolayısıyla hem dünya hayatının nazarındaki ehemmiyetsizliğini hem de ailesine bir ders-i tehzib vererek binnetice rızalarını yoklamak üzere kendisine helâli haram eder yollu bir yemîn ile mu'tad olan tarzı hayatındn ve haremlelerinden ilâ şeklinde çekilip meşrebe denilen slâmlık odasında bir ay uzleti ihtiyar etmiş olması vak'asıdır. Fakat biraz sonra Hane-i Saadette ezvac-ı tahiratın hepsi Resulüllah'ı gücendirmiş olmak endişesiyle hücrelerinde hicra ve hirman âlemleri içinde göz yaşları dökmeye başlamış ve derken Peygamber, bütün zevcelerini boşamış diye şayi' olmaya başlamıştır. Nihayet yirmi dokuzuncu günün hitamında Resulullah, uzletten çıkıp hane-i saadetlerinde avdet buyurmuş. Tahrim Sûresi bu tahrîm vak'ası sebebiyle nâzil olmuştur.²⁰⁴

Tahrim Suresinin nüzul sebebine baktığımızda; Hz. Peygamber'in eşlerden birine sır olarak söylediği sözü, eşi sır olarak saklayamayıp diğer eşlerden birine de anlatınca bu olay Hz. Peygamber tarafından duyulur ve eşine kızar. Peygamber'e karşı, eşler birbirine destek olup dünyalık isteklerde bulununca Hz. Peygamber, eşlerine ıslah dersi vermek üzere bir ay kadar onlardan ayrı yaşar. Belli süre geçtikten sonra etrafta münafıklar tarafından Peygamber eşlerini boşadı dedikodusu yayılır. 29. günün sonunda Hz. Peygamber'in uzletten çıkıp eve dönmesi ve bu esnada yaşanan olaylar Tahrim Suresinin

²⁰³ Yazır, VI, 323.

²⁰⁴ Yazır, VIII, 66.

inme sebebi olmuştur. Müfessir eserinde bu olayı ayrıntısıyla açıklamıştır. Rivayete baktığımızda kaynak ve ravi hakkında bilgi vermediğini görmüş oluruz.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, Peygamber eşlerinden Ümmü Seleme'nin miras taksimindeki sözü, Peygamber hanımlarının, Hz. Peygamber'den dünyalık ziynet eşyaları ve daha fazla nafaka isteğinde bulunmaları, Hz. Peygamber'in eşlerden birine söylediği sırrın yayılması üzerine yaşanan süreç içindeki olaylar, ayetlerin inme sebebi olmuştur. Her bir örnekte bizzat Peygamber eşlerinin davranış ve uygulamaları olduğu için bu nüzul sebeplerinin "Hz. Peygamber'in Hanımları Hakkında" bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.2 Cahiliye Uygulamaları Hakkında Nüzul Sebepleri

İslamiyet öncesi cahiliye dönemine ait olan inanış, uygulama ve kültürler İslamiyet'le birlikte tamamen yok olmuş değildi. Bölge halkı zaman zaman eski kültürel birikimlerini hayatına tatbik ediyordu. Bu kültür birikimlerinden bazıları İslami dönemde insanlar arasında uygulanınca Allah tarafından ayet ile cevaplandırılmıştır. Müfessirin tefsir eserinde yer verdiği cahiliye uygulamaları dönemine ait olan ve hakkında ayet inmesine sebep olan örnekler aşağıda gösterilmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre; Devr-i cahiliyye de Safa üzerinde 'İsaf' namında bir put, Merve üzerinde de 'Naile' namiyle diğer bir put vardı. Cahiliye müşrikleri bunların arasında tavaf eder ve bunlara mesheylerlerdi. İslâm gelip, esnamı kırdıktan sonra Müslümanlar, Safa ile Merve arasında tavaftan çekindiler. Nahoş gördüler. Bunun üzerine Bakara Suresi 2/158. âyet nâzil oldu.*²⁰⁵

Cahiliye devri adetlerinden biri de müşrikler tarafından yapılan Safa Tepesi üzerindeki İsaf putu ile Merve Tepesi üzerindeki Naile putları arasında tavaf yapıp bunlara el sürmektir. İslam dininin emrine göre putlar kırılınca Müslümanlar Safa ve Merve'deki müşriklerin tavaflarını hatırladılar ve burada tavaftan çekindiler. Bu olay üzerine Bakara 2/158. ayet nazil oldu. Müfessir nüzul rivayetini anlaşılır bir şekilde ifade etmekle birlikte kim tarafından rivayet edildiğini ve kendisinin bu rivayeti hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir.

²⁰⁵ Yazır, I, 458.

- **Nüzul Sebebi:** *Denildiğine gör; Arablar cahiliye devrinde hac mevsimlerinde Ukâz, Mecenne, Zülmecaz gibi pazar ve panayırları açarlar ve onlardan te'mini maişet eylerlerdi. Din-i islâm gelince hacda bunlardan sakınmaya başlamışlar. Bakara 2/198. âyet bu sebeple nâzil olmuştur.*²⁰⁶

İslamiyet öncesi adetlere göre, hac mevsimi başladığında Ukaz, Mecenne, Zülmecaz gibi pazar ve panayırlar açılır, satışlar yapılırdı. İslam dininin gelişiyle birlikte hac zamanlarında ismi geçen pazar ve panayırların açılması noktasında müslümanlar tereddüd içine girince Bakara 2/198. ayetle bu tereddütleri giderilmiş oldu. Müfessir nüzul sebebini açık ve anlaşılır şekilde sunmakla birlikte kaynak ve ravi bilgisi sunmamıştır.

- **Nüzul Sebebi:** *Herkes Arafatta vakfe yaparken Kureyş ve onların dindaşları olanlar hamaseti diniye iddiasıyla humus namıyla yâd olunanalar, Arafat'a çıkmazlar da cemaatleriyle Müzdelife'de dururlar ve: 'Biz Ehlullahız ve huddam-ı haremiz' diye diğer nasa tekaddüm ve teveffuk etmek isterler. Onlarla mevkipte, müsavata razı olmazlarmış. Bu sebeble Bakara 2/199. Âyet nâzil olmuştur.*²⁰⁷

Hac mevsiminde herkes Arafat'ta vakfeye dururken, Kureyş'in ileri gelenleri Arafat'a çıkmazlar da "Biz Allah'ın dostları ve Mescid-i Haram'ın hizmetçileriyiz" diyerekten üstünlüklerini dile getirirlermiş. Bakara Suresi 199. ayet, Kureyş'in ileri gelenlerinin demiş oldukları bu sözler ve yaptığı cahiliye uygulamaları üzerine nazil olmuştur. Müfessir, kaynak ve ravi bilgisi sunadan rivayeti olduğu gibi nakletmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Cahiliye devrinde Araplar, mızrakları ile çarpışmayan ve yurdunu savunmayan mirasçı olamaz derler" ve bundan dolayı kadınları ve ister erkek, ister kız çocukları mirasçı olarak tanımazlarmış. "Rivayet edildiğine göre "Ensar'dan Evs bin Sabit vefat etmiş. Hanımı Ümmü Kahle ile üç kızı kalmıştı. Vasileri olan amcaları Süveyd ve Urfuta yahut Katude ve Arfece adında iki adam gelmişler. Cahiliye adeti üzerine vefat eden şahsın mirasını kendilerine almışlar. Hanımına ve kızlarına hiçbir şey vermemişler. Bunun üzerine kadın Ümmü Kahle Reulullah'a (sav) şikayet etmiş, Peygamberimiz 'Hadi evine git, Bakayım Allah ne ortaya koyacak.'" buyurmuş idi ki Nisa 4/7. ayet bunun üzerine indi.*²⁰⁸

²⁰⁶ Yazır, II, 54.

²⁰⁷ Yazır, II, 55.

²⁰⁸ Yazır, II, 503.

İslamiyet öncesi cahiliye devri, cahiliye adetlerine göre, savaşa katılmayan kadın ve erkeğe mirastan pay verilmezmiş. Ensardan Evs b. Sabit vefat edince geride hanımı ve üç kızına amcaları, babalarının mirasından pay vermemiş. Bunun üzerine Evs'in hanımı Hz. Peygamber'e durumu bildirince Allah cevaben Nisa Suresi 7. ayeti indirmiştir. Müfessir, nüzul sebebini açık ve anlaşılır anlatmasına rağmen, amcalarının kimler olduğu hakkında net bir bilgi sunmamıştır. Dört amcasından ikisi mi yoksa iki amcası olup diğer ikisi amcası olarak karıştırılan kişiler mi net bir bilgi olmadığı için bir şey diyemiyoruz. Ayrıca müfessir bu rivayeti hangi ravi adıyla naklettiğini ve hangi kaynaktan aldığını belirtmemiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Cahiliyedeki âdete göre: Bir adam yakınından biri vefat ettiği zaman, kalan zevcesinin veya çadırının üstüne sevbini atıp 'kendisine varis olduğum gibi karısına da varis olacağım' dermiş. Böyle dediği için o kadına herkesten daha fazla hak sahibi olurmuş. Dilerse onu eski mehiri ile tezevviç edermiş, dilerse başkasına tezevvic eder,, mehiri alır ve kadına ondan bir şey vermezmiş. İsterse ölen kocasından alacağı mehirden vazgeçirmek için adil yapar yani kendisi onunla evlenmez, âhare tezevvicine mani' olurmuş. Şayed kimse onun üzerine abayı atmadan kadın kendi akrabalarının nezdine gidebilirse kendine sahib olabilirmiş. İşte bu sebeple Nisa 4/19. âyet nâzil olmuştur.²⁰⁹*

İslam öncesi cahiliye döneminde, bir adamın yakınlarından biri vefat ettiği zaman, vefat edenin çadırının veya eşinin üzerine elbisesini atması "ben ölen adamın varisi olduğum gibi eşinin de varisiyim" anlamına gelir ve eşine sahip olma konusunda böyle yapmakla haklı olurmuş. Nisa Suresi 19. ayetle bu cahiliye uygulamasına cevap verilmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre; Maide Suresi 5/50. Ayet: Benî Nadir ve Beni Kurayza Yehûdîleri beynindeki katl vak'asından dolayı, Alayhisselatü vesselâm'dan hüküm talib etmeleri ve taraf-ı Risaletten müsavat ile hükmedilmesi üzerin Beni Nadir'in bu müsavat hükmüne razı olmayarak cahiliyye âdeti veçhiyle tefadul sevdasında bulunmaları sebebiyle nâzil olmuştur.²¹⁰*

Cahiliye adetlerinden birisi de kendini üstün tutmak, üstünlüğünü göstermektir. Buna göre iki Yahudi kabilesi arasında çeşitli olaylar sonucu yaşanan adam öldürme davası Hz. Peygamber'e intikal edince, Peygamberimiz her iki tarafa da eşitlik hükmünü

²⁰⁹ Yazır, II, 522.

²¹⁰ Yazır, III, 281.

vermiştir. Yahudi kabilelerinden biri bu karara uymayıp cahiliye âdeti üzerine üstünlükte bulununca Maide Suresi 5/50. ayet nazil olmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** Rivayete göre: Cahiliyye Arablarından bir takımları ezümle humstan olmayan A'rab, yâni bedeviler Beyt-i Şerif-i uryan oldukları halde tavaf ederler ve 'içinde Allah'a isyan ettiğimiz esvablarımızla tavaf etmeyiz' derlerdi.' Ekseriya erkekler gündüz, kadınlar gece tavaf ederler, kadınların gündüz tavaf ettikleri olurdu. Kadın bütün sinisini ve sinesindekileri açar ve hatta büsbütün uryan olur, ancak orasına şarab üstüne sinek konmuş gibi hafif, seyrek bir paçavra kor, 'Tavaf ederken beni kim ta'yib eder' der ve şu 'Bugün bunun bir kısmı veya hepsi açılır, açılarını da helâl etmem' beytini söylerdi. İşte bundan dolayı A'raf 7/26-30. âyetler nâzil olmuştur.²¹¹

Cahiliye döneminde bedeviler, Ka'be'yi çıplak halde tavaf ederlermiş. Erkekleri gündüz, kadınları da çoğunlukla gece bu işi yaparlarmış. Tavaf sırasında üzerlerind hiçbir şeyin bulunmaması adetlerindenmiş. Araf Suresi 7/26-30. ayetler, gerek bedevilerin gerekse bu işi yapan diğer insanların çıplak tavaf âdeti üzerine nazil olmuştur. Bu örnek bir sebep üzerine birden fazla ayetin nazil oluşu ayet örneklerindedir. Müfessir, rivayeti nakleden raviyi ve bu rivayeti aldığı kaynağı belirtmemiştir.

• **Nüzul Sebebi:** Rivayet edildiğine göre, Âmiroğulları hac günlerinde yemek ve yağlı yemezler, ancak bayılıp düşmeyecek kadar kût (ölmeyecek kadar yiyecek bir şey) miktarı yerler ve bu şekilde haclarını ulularlardı. Bu tarz cahiliye adetlerinde dolayı A'raf 7/31. ayet nazil olmuştur.²¹²

Arap kabilelerinden biri de Amiroğularıdır. Amiroğulları hac zamanı yemek yemezler ancak bayılıp düşmeyecek kadar yiyerek kendilerine eziyet verirlermiş. Araf Suresi bu cahiliye âdetine cevap olarak nazil olmuştur.

• **Nüzul Sebebi:** Kamus şârihine göre: Cahiliyyede Arablar, kız evlâdını açlık ve ar gelme korkusundan kabre defn ederlerdi. Bâzıları açlık korkusuyla oğlanı dahi defn ederlerdi. Tekvir Suresi 81/8. ayet ol babda nâzil oldu.²¹³

Cahiliye adetlerinin en acımasız olanlarından biri de kız çocukları gömme olayıdır. Gerek açlık gerekse namus davası yüzünden kız çocukların gömülmesi âdeti üzerine Tekvir Suresi 8. ayet nazil olmuştur.

²¹¹ Yazır, IV, 77.

²¹² Yazır, IV, 81-82.

²¹³ Yazır, VIII, 434.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, putlara tavaf ve el sürme âdeti, hac zamanı pazar ve panayırların açılıp açılmaması, Kureş'in ileri gelenlerinin "Harem'in hizmetçileriyiz" diyerek kendilerini üstün görmeleri, savaşmayan erkek ve kadının mirasdan pay alamaması, ölen adamın eşinin üzerine elbise atılıp sahip olunması, iki Yahudi kabilesinin Hz.Peygamber'in hükmünün beğenmeyi üstünlük iddiasında bulunması, bedevilerin Ka'be'yi çıplak tavaf etme adetleri, Amiroğullarının hac zamanı gerek yağlı gerekse normal yemek yememeleri ve elbette kız ve erkek çocukları açlık ve ar yüzünden gömülmesi adetleri ayetlerin inme sebepleri olmuştur. Her bir örnekte bizzat cahiliye dönemine ait olan cahiliye adet ve uygulamaları olduğu için bu nüzul sebeplerinin "Cahiliye Uygulamaları Hakkında" bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.3 Soru Hakkında Nüzul Sebepleri

Gerek erkek sahabeler, gerek kadın sahabeler gerekse ehl-i kitaptan olanlar ile müşrik putperestler dönemin şartları gereği kafalarına takılan bir meselede, ihtiyaç duydukları bir konu hakkında gelip Hz. Peygamber'e sorular yöneltmişlerdir. Sormuş oldukları bu soruların bir kısmı ayet ve ayet gruplarının inme sebebi olmuştur. Müfessirin eserinde tespit edebildiğimiz soru hakkında nüzul rivayeti örnekleri aşağıda verilmiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *Denildiğine göre: Ka'be ve etrafında müşrikinin üçyüz altmış tane putları vardı. 'Hepinizin ilahı, bir tek ilahtır. O'ndan başka bir ilah yoktur. O rahman ve rahimdir. (Bakara 2/163)' âyetini dinledikleri zaman taaccüb ettiler de, 'Ya Muhammed! Eğer sâdık isen bir âyet (bir delil-i kat'i) getir de bununla sıdkını bilelim.' dediler. İbn Ceriri'in Ata'dan beyanına göre Peygamberimiz'in Medine'ye kudumunda 'Sizin ilahınız bir tek ilahtır.' ayeti nâzil olmuştu. Mekke'de küffar-ı Kureyş: 'Bu kadar insanlara bir ilâh nasıl yetişir?' dediler. Bunun üzerine Bakara 2/164. âyet nâzil oldu.²¹⁴*

Hiz. Peygamber'in "sizin ilahınız tek bir ilahtır" ayetini okuması üzerine, Mekke müşriklerinin "bu kadar insana bir ilah nasıl yetişir" sorusunu sormalarının ardından Bakara Suresi 2/164. ayet nazil olmuştur. Müfessir, nüzul sebebinde Ka'be ve etrafında bulunan putların sayısı hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca müfessir, nüzul rivayetini verirken hem kaynak hem ravi bilgilendirmesi yapmıştır.

²¹⁴ Yazır, I, 458.

- **Nüzul Sebebi:** *İbn Abbas, Katade, Rebi' ve sairenin nakline göre müslimînden bazıları: 'Hilâlin mehâkının, kemalının, Şemse muhalefetinin faidesi ne olduğunu' sormuşlar ve rivayet olunmuştur ki, bunu Ensardan Muaz b. Cebel ile Sa'lebe b. Gunm: 'Ya Rasulüllah! Bu ne haldir? Hilâl, iplik gibi incecik beliriyor sonra artıyor, tamamlanıyor, sonra da eksile eksile ibtidaki haline rücu' ediyor.'* (Ruhu'l- Meani-2/71) diye sormuşlardı. Zikredilen bu soru Bakara Suresi 2/189. âyetin inmesine sebep olan olaylardan biridir.²¹⁵

Ensardan Muaz ile Sa'lebe'nin, Hz. Peygamber'e hilalin durumu hakkında soru sormaları Bakara Suresi 2/189. ayetin sebebi olmuştur. Müfessir nüzul sebebinin başında Müslümanlardan bazıları diyerek giriş yapmış, ardından diğer bir rivayete göre bu Müslümanlardan bazıları isimleriyle açıklamıştır. Yine müfessir, nüzul rivayetinde üç ravi ismi zikretmiş, ardından rivayetin kaynağını eserin müellifini bildirmeden eseri cilt ve sayfa numarası ile zikretmiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *Uhud muharebesinde şehid olan, pek ihtiyar ve malı çok bir zat bulunan Amr ibn Camuh, Resulullah'a 'Mallarımızı nereye sarfedeceğiz ve nereye va'z eyleyeceğiz?' diye sormuş idi. Bunun üzerine Bakara Suresi 215. âyet nâzil oldu.*²¹⁶

Amr bin Camuh'un, mallarının sarfi ile ilgili sorusu Bakara 215. ayetin sebebi olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Hz. Ömer ve Muaz ile birlikte sahabelerden birtakım zevat: 'Ya Resulallah, amr hakkında bize bir fetva ver, çünkü aklı gideriyor.'* dediler. Bu sebeple Bakara Suresi 2/219. ayet nâzil oldu.²¹⁷

Hz. Ömer ile Muaz'ın şarap hakkında Hz. Peygamber'den bilgi sormaları Bakara Suresi 219. ayetin sebebi olmuştur. Nüzul sebebinde, "sahabelerden birkaç kişi daha" diye zikredilmesine karşın bunların kimler olduğu hakkında bilgi verilmemiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre; Sûre-i Nisa'daki 10. âyet 'Yetimlerin mallarını haksız yiyenler, karınlarına sadece ateş yiyip doldururlar ve yarın çılğın ateşe girerler.'* nâzil olunca nâs, yetimlerle ihtilâttan ve onların mallarına bakmayı deruhte etmekten sakınır

²¹⁵ Yazır, II, 23.

²¹⁶ Yazır, II, 79.

²¹⁷ Yazır, II,83.

oldular. İş, müşkil göründü. Resulullah'a arz-ı keyfiyet ettiler. Bunun üzerine Bakara Suresi 2/220. âyet nâzil oldu.²¹⁸

Yetim mallarının haksızca kullanımının yasaklanması ayeti üzerine, insanlar yetimlerle birlikte olmaktan korkmuş ve Hz. Peygamber'e bu konuda sorular sormuştur. Bunun üzerine Bakara Suresi 2/220. ayet nazil olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Cahiliye Arabları hayızlı kadınlarla beraber durmazlar, beraber yemek yemezlerdi. Yehudîlerin ve Mecusîlerin âdetleri de böyle idi. Nasara ise hayza ehemmiyet vermez, mücameat bile ederlerdi. Nihayet Ashabtan birkaç zat ile birlikte Ebûd-Dehdah, Peygambere sual ettiler. O ifrat ve tefrit beyninde bir i'tidal olmak üzere Bakara Suresi 2/222. âyet nâzil oldu.*²¹⁹

Hayız halindeki kadınlarla ilişkinin Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecusilerde farklılık göstermesi üzerine sahabelerden birkaç kişinin bu haldeki ilişki durumunu Hz. Peygamber'e sormaları Bakara Suresi 2/222. Ayetin sebebi olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/270. âyet: (Her ne çeşit nafaka verdinizse veya ne türlü bir adak adadınızsa, Allah onu kesinlikle bilir. Ve zalimlerin hiçbir yardımcısı yoktur.) âyeti nâzil olduğu zaman Peygamberimize 'Sadakaların gizlisi mi efdal, aşikâresi mi?' diye sormuşlardı. Cevaben Bakara Suresi 2/271. âyet nâzil oldu.*²²⁰

Sahabelerin, sadaka verirken gizlilik mi yoksa açıklık mı daha uygundur sorusu Bakara Suresi 271. ayetin sebebi olmuştur .

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre: Rifaa vefat etmiş ve oğlu Sabit'i sağır olarak bırakmış idi. Velîsi, 'Taht-i hicrimde biraderzâdem var.' Bunun malından bana ne kadar helâl olur ve malını ne zaman teslim edeyim?' diye Resulullah'a sormuştu da bunun üzerine Nisa 4/6. âyet nâzil oldu.*²²¹

Rifaa adında bir sahabe vefat edince, oğlu Sabit geride kalır ve bunun bakımını üstlenen velisinin, "çocuğun malından bana ne kadarı helaldir ve malını ona ne zaman teslim edeyim" sorusu Nisa Suresi 4/6. ayetle cevaplandırılmıştır.

²¹⁸ Yazır, II, 89.

²¹⁹ Yazır, II, 95.

²²⁰ Yazır, II, 214.

²²¹ Yazır, II, 502.

- **Nüzul Sebebi:** *Cabir b. Abdullah (r.a.)’dan merviydir ki: Resulullah (sav) iyadetime gelmiş idi, hasta idim. ‘Ya Resulullah, ben kelaleym malımı ne yapayım?’ Diğer bir rivayete göre: ‘Miras kimindir? Bana ancak kelale varis olacak.’ dedim. Bu sebeple Nisa Suresi 4/176. âyet nâzil oldu.*²²²

Babası ve çocuğu olmayan Cabir bin Abdullah’ın, “malımı ne yapayım” sorusu üzerine Nisa Suresi 4/176. ayet nazil olmuştur. Müfessir bu nüzul rivayetinde, aynı anlama gelen iki rivayet zikretmiş, ravi ismi de belirtmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Tahrim-i hamr âyeti nâzil olduktan sonra Ashab: ‘Ya Resulullah, ya bundan evvel vefat eden ve şarab içmiş buunan ihvanımızın âhiretteki hali ne olacak?’ demişler. Bunun üzerine Mâide 5/93. âyet nâzil olmuştur.*²²³

İçkinin haram olduğu kesinleşen ayet nazil olduktan sonra sahabeler, “Bundan evvel içip de vefat edenlerin hali ne olur” diye sorunca Maide Suresi 5/93. ayet nazil olmuştur. Müfessir, nüzul rivayetinde sorunun kimler tarafından sorulduğu hakkında bir bilgi sunmamıştır .

- **Nüzul Sebebi:** *‘Sana o saatten soruyorlar , ne vakit demiri atılacak?’ Bir rivayete göre Yehudiler ’den bazıları , Hil ibn Ebu Kuşeyr ve Şemuyil ibn Zeyd gelmişler Resulullah ’ı bir imtihan için : ‘Ya Muhammed , eğer sen nebî isen , bize kıyametin vaktini haber ver . Çünkü biz , onu biliyoruz . Doğru söylersen sana iman edeceğiz ’ demişler . Ve şayet bir vakit söylerse tekzib edeceklermiş . Bu sebep ötürü A ’raf 7/187 . âyet nâzil olmuş .*²²⁴

Kıyamet vakti hakkındaki soru Araf Suresi 7/187 . ayetin inme sebebi olmuştur . Müfessir nüzul sebebini bu kadarlık bir açıklama ile sunmuş ayrıca , sorunun kimler tarafından sorulduğu ve Hz . Peygamber ’in sorunun ardında ne cevap verdiği gibi bilgiler zikretmemiştir .

²²² Yazır, III, 155.

²²³ Yazır, III, 365.

²²⁴ Yazır, IV, 231.

- **Nüzul Sebebi:** *Abdullah ibn Abbas Hazretleri demiştir ki, “ Allah mü’minlerden canlarını ve mallarını, cennet muhakkak kendileri için olmak pahasına satın aldı. Karşılığında cennet vermek suretiyle satın aldı.” âyeti nâzil olduğunda birisi, ‘Ya Resulullah! Şayet zina da etse, sirket de yapsa, şarab da içse bile mi?’ demiş ve işbu Tevbe 9/112. ayeti bunun üzerine nâzil olmuştur.*²²⁵

“Allah, müminlerden canları ve malları karşılığında cennet vaad etti” ayeti üzerine sahabelerin “zina, hırsızlık ve içki içseler dahi” sorusunu sormaları karşılığında Tevbe Suresi 9/112. ayet nazil olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Ebu Bekri es-Sıddık (r.a) ‘Ya Resulullah! Biz ticaretimizde muhtelif yerlere gider ve hanlara konarız, izin verilmedikçe onlara girmeyelim mi?’ demişti. Binaenaleyh Nur 24/29. âyet nâzil oldu.*²²⁶

Hz. Ebu Bekir’in, ticaret için gidilen yerlerde nasıl davranılması gerektiği sorusu Nur Suresi 29. ayetin indirilme sebebi olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayet edildiğine göre Hâris b. Ömer nâmında bir adam Resulullah (sav) Hazretlerine gelmiş: ‘Ya Muhammed! Kıyam-ı saat ne zaman? Beldelerimiz kuraklıktan sıkıldı, bolluk ne zaman? Karımı gebe bıraktım, ne doğuracak? Bugün kazandığımı biliyorum, yarın ne kazanacağım? Nerede doğduğumu biliyorum, fakat nerede öleceğim?’ demiş. Bunun üzerine Lokman 31/34. âyet nâzil olmuş. Demek ki âyet, vaki’ olmuş bir suâlin cevabıdır.*²²⁷

Haris b. Ömer adında bir adamın kıyamet vakti, bolluk zamanı, doğacak çocuğun cinsiyeti, yarın ne kazanacağı ve nerede öleceği gibi soruları Hz. Peygamber’e sorması, Lokman Suresi 34. ayetin sebebi olmuştur.

²²⁵ Yazır, IV, 451.

²²⁶ Yazır, VI, 37.

²²⁷ Yazır, VI, 294.

- **Nüzul Sebebi:** Rivayet edildiğine göre, ‘hicab âyeti nâzil olunca; babalar, oğullar, akrabalar ‘Ya Resulullah! Bizlerde mi onlara perde arkasından konuşacağız?’” demişler, onun üzerine Ahzab 33/55. âyet nâzil olmuş.²²⁸

Örtünme ayetinden sonra, aile içindeki babaların, oğulların ve akrabaların nasıl davaranılacağı sorusu Ahzab Suresi 55. ayetle vebaplandırılmıştır.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, müşrikler tarafından sorulan “Allah’ın bu kadar insana nasıl yetişeceği” sorusu, hilalin hareketlerindeki hikmetin ne olduğu, Amir b. Camuh’un “malımı nereye infak eyleyeyim” sorusu, Hz. Ömer ve Muaz’ın şarap hakkında bilgi istemeleri, yetim mallarının nasıl tasarruf edileceği sorusu, hayız halindeki kadınlarla ilişki durumunun ne olduğu konusu, sadaka dağıtırken nelere dikkat edileceği, içki içip de vefat edenin durumunun ne olduğu, kıyamet vakti hakkındaki soru ile kapanma emri geldikten sonra kadınların, babaları, oğulları ve akraba yanındaki hallerinin nasıl olacağı soruları bu ayetlerin indirilme sebebi olmuştur. Her bir örnekte sorular üzerine ayetler nazil olduğu için, nüzul sebeplerinin “Soru Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk .

2.5.4 Savaşlar Hakkında Nüzul Sebepleri

Allah-u Teâla, Hz. Peygamber’in müşriklerle yaptığı savaşlar hakkında, bu savaşlarda sahabenin sergilemiş olduğu tutumlar hakkında Kur’an’da ayetler nazil etmiştir. Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, bu tarz ayetlerin nüzul sebeplerini eserinde işlemiştir. “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde savaşlar ile ilgili tespit edebildiğimiz nüzul rivayetleri aşağıda verilmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Mukaddema yevm-i Bedir’de küffar ordusundan yetmiş kişi katledilmişti. Yevm-i Uhud’da Muhacirinden beş zat (Ammünnebi Hazreti Hamza ibn Abdülmuttalib, Alemdar-ı Resulullah Mus’ab ibn Ümeyr, Ammizade-i Nebi Abdullah ibn Cahş, Osman ibn Şemmas, Utbe mevlası Sa’b) Ensar’dan da yetmiş kişi şehit olmuşlardı. Yevm-i Uhud’ta İslam ordusu bine karib olduğu gibi, Yevm-i Bedir’de de küffar ordusu bin kadardı. Bundan başka Uhud günü Müslümanlar, Resulullah’ın emrine muhalefet vaki olmazdan evvel düşmandan bayraktarlarıyla birlikte yirmi küsur kişiyi katl ve birçoklarını cerh etmişler oklarıyla bir hayli hayvanı da tepelemişlerdi. Bazı müfessirler*

²²⁸ Yazır, VI, 346.

*bu mukayeseyi Uhud gününe sarf etmişlerse de ekser müfessirin beyan-i veçhiyle ayet, Uhud ile Bedir'in mukayesesi hakkındadır.*²²⁹

Uhud Savaşında şehit olan sahabe sayıları ile Bedir Savaşında öldürülen müşrik sayılarının karşılaştırılması hakkında nüzul sebebinde bilgiler verilmiş, ayrıca Uhud'da şehit olan 5 muhacir isim isim zikredilmiştir. Bunun yanında müfessir bu rivayet için, bazı müfessirlerin tercihi ile çoğunluk tarafından benimsenen tercihi bildirmiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *Tefsir-i Ebu Hayyan'da mezkûrdur ki: Hz. Ömer bir Cuma günü hutbeye çıkmış, Âl-i İmran'ı okumuştur ve üşarünileyh hutbesinde, Âl-i İmran Sûresini okumaktan hoşlanırdı. (İçinizden arkasını çevirenler. Âl-i İmran 3/155) ayetine gelince demişti ki: 'Uhud günü biz bozulduk, ben dağa kaçtım, kendimi görüyordum ki dağ keçisi gibi sıçırıyordum. Nâs da 'Muhammed katlolundu' diyorlardı. Ben de 'Muhammed katlolundu diyen kimse bulursam herhalde öldürürüm' dedim. Nihayet dağın üzerinde toplandık. Bunun üzerine Âl-i İmran Suresi 3/155. âyetin tamamı nâzil oldu.*²³⁰

Hz. Ömer tarafından Uhud Savaşında Müslümanların bozulmasıyla başlayan hadise anlatılmıştır. Müfessir nüzul rivayeti için kaynak ve ravi bilgisi vermiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *İmam Ahmed b Hanbel'in ve daha birçoklarının İbn Abbas hazretlerinden tahric ettikleri bir hadis-i şerif'te Allah'ın Resulü buyurmuştu ki: 'Uhud'da ihvanınız musab oldukça Allah, onların ruhlarını yeşik kuşların cevflerine koydu ki, cennetin ırmaklarından sulanırlar, meyvelerinden yerler, Arş'in gölgesinde muallâk altın kandillere giderler istirahat ederler. Vakta ki me'kel ve meşreblerinin hoşluğunu ve hâbgâhlarının hüsn-i letafetini tattılar: 'Ne olaydı, Allah'ın bize neler yaptığını ihvanımız bilselerdi de cihaddan çekinmeseler, harbden kocunmasalardı.' Dediler. Allah Teâla da: 'Tarafınızdan ben onlara bunu tebliğ ederim buyurdu' ve Âl-i İmran Suresi 3/169. ayetini inzâl buyurdu.*²³¹

Uhud Savaşında şehit olan sahabelerin ahiretteki halleri Hz. Peygamber tarafından anlatılırken Âl-i İmran Suresi 3/169. ayet nazil olmuştur. Müfessir nüzul rivayetini sunarken hem kaynak hem de ravi ismi zikretmiştir. Ayrıca kaynak isminde “daha

²²⁹ Yazır, II, 413.

²³⁰ Yazır, II, 435.

²³¹ Yazır, II, 450.

birçokları” diye bir tabir kullanmakla beraber, bunların isimleri hakkında bilgi vermemiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *(Kendilerine yara dokunduktan sonra da Allah’ın ve Peygamber’inin davetine uydular. Hele onlardan iyilik edenlere ve gereğince Allah’tan korkanlara büyük bir mükâfat vardır. Âl-i İmran Suresi 3/172) bu ayet Uhud’un akibinde Hamra-i Esed gazvesi hakkında nâzil olmuştur.*²³²

Müfessir Âl-i İmran Suresi 3/172. ayetin nüzul sebebini Hamra-i Esed Gazvesi olarak belirtmiştir. Nüzul sebebini sadece bu kadarlık bilgi ile açıklamış, kaynak ve ravi hakkında herhangi bir açıklama yapmamıştır .

- **Nüzul Sebebi:** *(Şu halde Allah yolunda savaş. Sen ancak kendinden sorumlu olursun. Müminleri de teşvik et. Allah, inkâra sapanların gücünü kıracaktır. Allah’ın gücü daha çetin, cezası daha şiddetlidir. Nisa Suresi 4/84) Bu âyet Bedr-i suğra seferi hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber (sav), Uhud harbinin nihayetinde Ebu Süfyan’a karşı bir sene sonra Zilkı’de de Bedr-i suğra mevsimine muvaade etmiş, söz vermiş idi. Miy’adı gelince, nâsı da da’vet etti fakat bir takımları çekindi. Binaenaleyh bu âyet nâzil oldu.*²³³

Nisa Suresi 4/84. ayetin indirilme sebebi Küçük Bedir Savaşı’dır. Müfessir yukarıdaki nüzul sebebi aksine burada açıklamayı kısa tutmayıp bilgilendirmesini yapmıştır. Ancak kaynak ve rivayeti nakleden ravi hakkında bilgi sunmamıştır .

- **Nüzul Sebebi:** *Bera b. Azib’den menkuldür ki; Nisa Suresi 4/95. âyet indiği zaman Resulullah (sav) ‘Levh ve divit getiriniz’ diye emr edip ‘Mü’minlerden oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar’ yazdırmış idi. Bu sırada İbn Ümmi Mektum gelmiş orada bulunuyordu ve darırü’l-basar, a’mâ idi: ‘Allah’ım, ben daririm, bana ruhsat var mı?’ dedi. Bunun üzerine Nisa Sûresi 4/95. ayetin (Özür sahibi olmaksızın)nâzil oldu. İbn Abbas’dan dahi mervidir ki: Bedr muharebesi olduğu zaman Bedr’e çıkıp çıkmayanlar hakkında ‘Mü’minlerden oturanlar ve Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihat edenler müsavi olamazlar.’ nâzil olmuştu.*²³⁴

²³² Yazır, II, 452.

²³³ Yazır, III, 50.

²³⁴ Yazır, III, 68.

Bedir Savaşı olduğu zaman, savaşa katılmayanların durumunu anlatan Nisa Suresi 4/95. ayet, İbn Ümmi Mektum'un mazeret bildirmesi üzerine nazil olmuştur. Müfessir burada iki rivayet sunmuş, her iki rivayetin de ravisini zikretmiştir .

- **Nüzul Sebebi:** *Rivayet olunur ki: Kureyş ordusu, 'Akankal'dan çıkınca Aleyhissalâti vesselam demiştir ki: 'İşte Kureyş, gurur ve iftihar ile geldi, Resulünü tekib ediyorlar, Allah'ım bana va'dini senden isterim.' derken Cibril aleyhisselam geldi: 'Bir kabza toprak al, onlara at.' dedi. Vaktâki tarafeyn tutuştular, Resselullah bir avuç çakıl aldı yüzlerine doğru attı ve 'yüzleri kurusun' buyurdu. Gözleriyle meşgul olmadık müşrik kalmadı. Binaenaleyh bozuldu, mü'minler de enselerine bindi; bir yandan öldürüyorlar ve esir alıyorlardı. Sonra vakt'a ki, harb bitti, çekildiler. Ashab içinde: şöyle kestim, şöyle vurdum, böyle esir aldım' diye tefahür edenler olmuştu. 'İmdi onları siz katletmediniz. Ve lâkin Allah katletti.'* (Enfal 8/17). âyeti bunun üzerine nâzil oldu.²³⁵

Bedir Savaşında, mü'minlerin "şöyle kestim, şöyle vurdum, böyle esir aldım" diye ileri geri konuşmaları Enfal Suresi 8/17. ayetin nüzul sebebi olmuştur. Müfessir nüzul sebebini ayrıntılı ve açıklayıcı bir şekilde ifade etmiştir. Bunun yanında kaynak ve ravi ismi vermemiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Ebu Zerr (r.a)'den rivayete göre; Bedr günü Hz.Hamza, Hz. Ali, ve Hz. Ubeyde b. El-Haris üçünün, Kureyş'ten Rebia'nın oğulları Utbe ve Şeybe bir de Utbe'nin oğlu Velid ile mübarezelerinde Hacc Sûresi 22/19 âyet nâzil olmuştur.*²³⁶

Hac Suresi 22/19. ayet, Hz. Hamza'nın, Hz. Ali'nin, Hz. Ubeyde'nin Bedir Savaşında müşriklerle yaptığı teke tek vuruşma üzerine nazil olmuştur. Müfessir bu ayetin sebebini bu kadarlık bir açıklama ile bitirmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** *Ahzab Suresi 33/6. âyet 'Peygamber mü'minlere nefislerinden evlâdır.'* Rivayete göre; Resulullah (sav) Tebuk gazasına çıkışı emrettiği zaman bâzı kimseler: 'Analarımızdan, babalarımızdan izin isteyelim' demişlerdi. Bunun üzerine bu âyet (Ahzab 33/6) nâzil oldu.²³⁷

²³⁵ Yazır, IV, 274.

²³⁶ Yazır, V, 509.

²³⁷ Yazır, VI, 310.

Ahzab Suresi 33/6. ayet, Tebük Gazvesine çıkış emri verildikten sonra sahabelerin sözleri üzerine nazil olmuştur.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, Uhud ile Bedir Savaşının karşılaştırılmasının yapılması, Uhud Savaşında Müslümanların durumunun Hz. Ömer tarafından Cuma hutbesinde anlatılması, Uhud Savaşı şehitlerinin ahiretteki hallerinin Hz. Peygamber tarafından anlatılması, Hamra-i Esed Gazvesi, Küçük Bedir Savaşı sözleşmesinin yapılması olayı, Bedir Savaşına katılmayanların durumunun anlatılması, mü'minlerin Bedir Savaşında “şöyle kestim, böyle esir aldım” sözleri, Hz. Hamza, Ali ve Ubeyde'nin Bedir günü teke tek savaşı ve Tebük Gazvesine çıkış emrine karşı müminlerin tavrı ayetlerin indirilme sebebi olmuştur. Her bir örnek, genel manada savaşlardaki tutum ve davranışlar üzerine nazil olduğu için nüzul sebeplerinin “Savaşlar Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk .

2.5.5 Topluluk Hakkında Nüzul Sebepleri

Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemde, toplulukların, kabilelerin, Yahudi ve Hristiyanların, müşrik ve münafıkların sergilemiş oldukları davranış ve tutumlar gerek o olay anında gerekse daha sonraları ayet ve ayetlerin inmesine sebebiyet vermiştir. Bu tarz nüzul sebebi rivayetlerini, rivayetlerde çeşitlilik açısından topluluk hakkında nüzul rivayeti olarak adlandırmayı uygun gördük ve müfessirin eserinde bunların örneklerini tespit etmeye çalıştık .

2.5.5.1 Yahudi ve Nasara Hakkında Nüzul Sebepleri

Ayetin inmesine sebep olan olay, Yahudi ve Hristiyanların sergilemiş oldukları hal ve hareketler ile söylemiş oldukları sözlerdir . Bu bölümde Yahudi ve Hristiyanları birlikte vermemizin nedeni, ayetlerde ve rivayetlerde Yahudi ve Nasara'nın birlikte yer almasıdır.

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara 2/136. ayet (Biz Allah'a ve bize indirilene; kezâ İbrâhim, İsmâil, İshak, Ya'kub ve torunlarına indirilenlere; yine Mûsâ ve İsâ'ya verilenlere ve bütün peygamberlere rableri tarafından gönderilenlere inandık. Onlar arasında ayırım yapmayız; biz O'na teslim olanlarız) deyin, nâzil olduğu zaman Resulullah, Yehud ve Nasara'ya, 'Allah böyle emretti' buyurmuş ve kıraat etmiş idi. İsa'ya gelince: Yahudiler,*

*inkâr eyleyip küfrettiler. Nasara da 'İsa diğer peygamberler gibi değildir, o Allah'ın oğludur' dediler. Bunun üzerine Bakara Suresi 2/137. âyet nâzil oldu.*²³⁸

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara 2/159. ayet (İndirdiğimiz açık delillerle hidayet bilgisini –kitapta onu insanlara apaçık göstermemizden sonra– gizleyip saklayanlar yok mu, işte onlara hem Allah lânet eder hem de lânet okuyanlar lânet eder.) İbn Abbas, Mücahid, Hasan, Katade, Rebi, Süddi ve Asam'dan bu ayetin gerek Yahudi gerekse hıristiyan kitap ehli alimleri hakkında indiği rivayet edilmiştir.*²³⁹
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara 2/177. ayet (Yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz erdemlilik değildir. Asıl erdemli kişi Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verendir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler. İşte doğru olanlar bunlardır ve işte takvâ sahipleri bunlardır.) Bu ayetin inmesine Kitap ehlinin kiblenin değiştirilmesi meselesinde dedikoduyu ileri götürmeleri, Yahudi ve Hristiyanlardan her birinin kendi kiblelerine yönelmenin daha hayırlı olduğunu iddiada ısrar etmeleri olmuştur.*²⁴⁰
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara 2/256. ayet (Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah'a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapımıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.) Bu ayet Kitap ehli hakkında inmiştir. Rivayet ediliyor ki; Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce Ensardan bazıları, çocuklarını Yahudiliğe ve Hristiyanlığa sokmuşlardı. İslam geldiği zaman dediler ki: 'Biz vaktiyle bunların dinlerini, bizim dinimizden efdal görürdük de çocuklarımızı onun için sevkederdik. Mademki İslam dini geldi o halde biz bunları zorlarız.' Dediler. Bu cümleden olarak Salim b. Afvoğullarında Husayn adında Ensardan birini iki oğlu vardı. Önceleri Şam tüccarlarının telkiniyle Hristiyan olmuşlardı. Hz. Muhammed'in peygamberliğinden sonra Medine'ye geldiklerinde babaları bunlara: 'Vallah sizi*

²³⁸ Yazır, I, 422.

²³⁹ Yazır, I, 455.

²⁴⁰ Yazır, I, 483.

birakmam, mutlaka Müslüman olmalısınız.’ diye sataştı. Onlar da çekindiler, üçü birlikte Resulullah’a müracaat ettiler. Bunun üzerine Bakara Suresi 2/256. ayet nazil oldu.²⁴¹

- **Nüzul Sebebi:** *Nisa Suresi 4/150. ayetten anlaşılıyor ki, kâfirler başlıca üç kısımdır. Birincisi, Ne Allah, ne peygamber tanımayan, hiç birine iman etmeyenler. İkincisi, İmanda Allah ile Peygamberi tefrik edenler, yani Allah’a iman iddiasında bulunup da Allah’ın gönderdiği Resullere inanmıyanlar. Üçüncüsü, Peygamber’in bâzısını tanıyıp da bâzısını tanımayanlardır ki, ehl-i kitab’dan Yehud ve Nesârâ bu kısımdandır. Ve âyet doğrudan doğruya bunlar hakkında nâzil olmuştur.²⁴²*
- **Nüzul Sebebi:** *Maide Suresi 5/33. âyet, Ehl-i kitâb’dan bir kavim hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber ile beyinlerinde aht-ü misak akdetmişlerdi. Nakz-ı ahdettiler ve yol kesib yeryüzünde fesad yapmağa kalkıştılar. (İbn Abbas’dan rivayettir)²⁴³*
- **Nüzul Sebebi:** *Ra’d Suresi 25. ayet, Mukatil’den nakledildiğine göre Ehli kitap hakkında nazil olmuştur. Çünkü Hz. Musa’ya verdikleri misaktan sonra ahdi bozanlar onlardır.²⁴⁴*
- **Nüzul Sebebi:** *İbn Cerir’in Katade’den yaptığı rivayete göre Hadid Suresi 57/28. ayet ‘Ey o bütün iman edenler! Allah’tan korkun ve Reslüne iman edin.’ ayeti nâzil olduğunda Ehl-i Kitab, Müslümanlara haset ettiler, bunun üzerine Hadid Suresi 57/29. ayet nâzil oldu.²⁴⁵*

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, Yahudilerin Hz. İsa’yı inkâr edip küfretmeleri, Hristiyanların İsa peygamber değil, Allah’ın oğludur sözleri, nüzul sebebinin Yahudi ve Hristiyan âlimlerinin hakkında olması, kıblenin değiştirilmesi konusunda Yahudi ve Hristiyanların kendi kiblelerine dönmeyi ısrar etmeleri, ensardan bir adamın iki oğlunun Hristiyan olduktan sonra babalarının bunları İslam’a daveti sonrası oğlanların Hz. Peygamber’e müracatı hadisesi, Peygamberlerden bazısını tanıyıp bazısını tanımayanlar gurubuna Yahudi ve Hristiyanların girmesi, ehl-i kitab’ın mülümanlara hased etme hadiseleri, bu olayların her biri kendi içinde ayetlerin nüzul sebebi olmuştur. Her bir örnek

²⁴¹ Yazır, II, 163-164.

²⁴² Yazır, III, 128.

²⁴³ Yazır, III, 249.

²⁴⁴ Yazır, V, 167.

²⁴⁵ Yazır, VII, 408.

bire bir olmasa da genel manada Yahudi ve Hristiyanlarla ilgili olduğu için, nüzul sebeplerini “Yahudi ve Hristiyanlar Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.5.2 Yahudiler Hakkında Nüzul Sebepleri

Ayetin inmesine sebep olan olay, bizzat Yahudilerin hal ve hareketleri ile söylemiş oldukları sözlerdir.

- **Nüzul Sebebi:** *İbn Abbas, Katade, Süddi; Peygamber Efendimiz'in bi'setinden evvel Beni Kureyza ve Beni Nadîr Yehudîleri, Evs ve Hazreç kabilelerine karşı O'nunla istiftah ederlerdi ve bu Bakara Suresi 2/89. âyet bu sebeple nâzil oldu.*²⁴⁶
- **Nüzul Sebebi:** *Yehudîler Hz. Peygamber'e, 'Gel bizimle bir müddet hoş geçin, bizi memnun et de sana tâbi olalım' diye bir teklifte bulunmuşlar. Bundaki hud'alarını ifham için Bakara Suresi 2/120. âyet nâzil olmuştur.*²⁴⁷
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/170. ayet (Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun" denildiğinde, "Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız" dediler. Ya atalarının akli bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!) Bir rivayette böyle diyen ve âyetin nüzulüne sebep olanlar, Yahudilerden bir taifedir. 'Allah'ın indirdiğine ittiba ediniz' dediği zaman bunlar: 'Hayır, biz babalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona ittiba ederiz. Çünkü onlar bizden hayırlı bizden a'lem idiler.' Demişler ve vaki olan işbu teklifteki âyât-ü edilmeyi mülâhaza etmeyerek taassuba sapmışlardır.*²⁴⁸
- **Nüzul Sebebi:** *Rivayete göre; Yahudiler, bir kimse zevcesinin önüne arkasından mücamaat ederse doğacak çocuğu şaşu olur derler ve bunun Tevrat'a isnad ederlermiş. Resulullah'a bu durum nakledilmiş, 'Yahudiler yalan söylüyor' buyurmuş ve Bakara Suresi 2/233. âyet nâzil olmuştur.*²⁴⁹
- **Nüzul Sebebi:** *Yahudiler hakkında indiği rivayet olunan Âl-i İmran Suresi 3/12-13. Ayetlere göre; Bedr muharebesinde Resulullah'ın müşrikere galebesini gören Medine Yehudîleri 'Vallahi işte bu bize Musa'nın va'dettiği Tevrat'ta evsafi meşkûr olan Nebiy-yi ümmî.' demişler ve tabi' olmak arzusunu göstermişlerdir. İçlerinden bazıları: 'Acele etmeyiniz, bakalım bir vak'a daha görelim' demiş. Uhud vak'ası olunca tereddüte*

²⁴⁶ Yazır, I, 347.

²⁴⁷ Yazır, I, 397.

²⁴⁸ Yazır, I, 475.

²⁴⁹ Yazır, II, 96.

*düşmüşler. Hâlbuki o sırada bir müddet için Resulullah ile muahedeleri varmış Nakz-ı ahdetmişler, bunun üzerine Âl-i İmran Suresi 3/12-13. âyât nâzil olmuştur.*²⁵⁰

- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/28. ayet hakkında üç nüzul rivayeti vardır. Yahudilerle ilgili kısım şudur: “Yehudîlerden Haccac b. Amir, Kehmes b. Abdülhakik, Kays b. Zeyd, Ensardan bazılarına gizlice gelirler, dinlerini bozmak isterlerdi. Rifaa b. Münzir ve Abdurrahman b. Cübeyr ve Sa’d b. Heyseme bu Müslümanlara, o Yehudîlerden sakınmalarını tavsiye ettiler, dinlemediler. Bunun üzerine Âl-i İmran Suresi 28. âyet nâzil oldu.”²⁵¹
- **Nüzul Sebebi:** Yahudiler Huzeyfe, Ammar, Muaz gibi ecille-i Ashab’i, Yehudîliğe da’vet etmeye cesaret ettiler de Âl-i İmran Suresi 3/69. âyet nâzil oldu.”²⁵²
- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/176. ayet hakkında bir kaç rivayet vardır. Yahudiler ile ilgili kısım şudur: Yahudiler hakkında nâzil olmuştur. Zira bunlar da Uhud vak’asından sonra küfürlerine daha ziyade gergi vermişler ve Müslümanları iğfal için çalışmağa başlamışlardı.”²⁵³
- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/37. âyetin nüzul sebebi; Bâzı Yehudîlerin Ensar’a karşı ‘mallarınızı infak etmeyiniz, korkuyoruz ki fakir düşeceksiniz’ diye nasihat etmğe kalkışmaları bu âyetin nüzulüne sebep olmuştur.”²⁵⁴
- **Nüzul Sebebi:** Bâzı Yehudîler bir gün çocuklarını alıp huzur-i risalete gelmişler: ‘Ya Muhammed! Bunların günahı var mıdır?’ demişler. ‘Hayır’ buyurulmuş. Bunun üzerine: ‘İşte biz de tıpkı bunlar gibiyiz, gece yaptığımız günahlar gündüz, gündüz yaptığımız günahlar gece keffaretlenir’ diye nefislerini tezkiye etmişlerdi. Binaenaleyh bunlar hakkında Nisa Suresi 4/49-50. âyetler nâzil oldu.”²⁵⁵
- **Nüzul Sebebi:** Rivayete göre; Ahbar-ı Yehud’dan bir cemaat Resulullah’a gelmişler. ‘Ey Allah’ın Resülü, biz sana, kitâbına, Musâ’ya, Tevrât’a ve Uzeyr’e iman ediyoruz ve bundan mânada kitabları ve Peygamberleri tanımıyoruz.’ demişlerdi. Peygamberimiz de ‘Hayır, Allah’a, bütün Peygamberlerine, Muhammed’e ve kitabı Kur’ân’a, ondan evvelki

²⁵⁰ Yazır, II, 305.

²⁵¹ Yazır, II, 324.

²⁵² Yazır, II, 374.

²⁵³ Yazır, II, 454.

²⁵⁴ Yazır, III, 10.

²⁵⁵ Yazır, III, 19.

her kitaba iman ediniz.’ buyurdu. ‘Yapmayız’ dediler. Bunun üzerine Nisa Suresi 136. âyet nâzil oldu ve hepsi iman ettiler.²⁵⁶

- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/138. ayet, Rivayete göre, bunun asıl iniş sebebi Yehudilerdir. Evvelâ Hz. Musa’ya iman ettiler, sonra içle taptıkları zaman küfrettiler. Sonra Hz. Musa, avdet edince yine iman ettiler, sonra Hz. İsa’ya küfrettiler. Sonra Hz. Muhammed (sav)’e küfriyle küfürlerini arttırdılar ki, âyet bunların bu hallerini tasvir ve böyle olanları da bunlara ilhak eylemiş. Ayet bunlar hakkında nazil olmuştur.²⁵⁷
- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/153. ayet; Ekser müfessirinin beyanına göre, Ehl-i kitab’dan murad, Yehudilerdir. Rivayete göre; Ka’b b. Eşref ve Fehnas b. Azurâ gibi ahbar-ı Yehud mahzâ tahakküm ve taannüt için huzur-ı risalete gelmişler: ‘Eğer sen Peygambersen bize Hz. Musa gibi semadan ve topu birden bir kitab indir’ demişler. Bâzıları bu kitab’ın Tevrat gibi lehv üzerine bir hatt-ı semavî ile muharrer olmasını, diğre bâzıları nâzil olurken kendilerinin de muayene ve müşahede etmelerini, diğre bâzıları da fûlan ve fûlan diye bizzat kendilerine indirilmesini ve bunun içinde ‘Muhammed Resulüllah’ diye muharrer bulunmasını söylemişler. Bunun üzerine Nisa Suresi 4/153. âyet nâzil olmuştur.²⁵⁸
- **Nüzul Sebebi:** Maide Suresi 5/18; İbn Abbas’tan rivayete göre Yehudilerdir. Çünkü Resul-i Ekrem (sav), Yehudilerden bir cemaati Din-i İslam’a da’vet ve Allah’ın ikabıyla inzar etmiş idi. Buna karşın: ‘Bizi bununla mı tehdit ediyorsun. Biz Allah’ın oğulları ve ahibbasıyız’ demişlerdi.²⁵⁹
- **Nüzul Sebebi:** Rivayete göre; Yehud’dan bir cemaat toplanmışlar: ‘Haydi bakalım Muhammed’e gidelim, belki bir fitneye düşürür dininden şaşırırız’ demişler. Varmışlar: ‘Ya Ebe’l-Kasım, bilirsin ki biz Yehudun Ahbar ve eşrafıyız. Biz sana tabi’ olursak bütün Yehudiler de tabi’ olurlar. Şimdi, bizimle hasımlarımız arasında bir dâvâ var. Sana muhakeme olalım. Sen de bizim lehimize hüküm ver. Biz de iman edelim. Seni tasdik eyleyelim.’ Resulullah, iba’ etmiş Maide Suresi 49. âyet nâzil olmuştur.²⁶⁰

²⁵⁶ Yazır, III, 120.

²⁵⁷ Yazır, III, 121.

²⁵⁸ Yazır, III, 132.

²⁵⁹ Yazır, III, 226.

²⁶⁰ Yazır, III, 280.

- **Nüzul Sebebi:** *Haşr Suresi; Kitap ehlinden Beni Nadir Yahudilerinin yurtlarından çıkarılıp sürülmesi olayıdır. Ve bu surenin inmesine sebep de budur.*²⁶¹

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, Beni Nadir ve Beni Kureyza Yahudilerinin Evs ve Hazrec kabilelerine karşı fetih istekleri, Yahudilerin “bizimle hoş geçinip bizi memnun edersen tabi oluruz” sözleri, Yahudilerin “biz atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona tabi oluruz” sözleri, Bedir Savaşında Müslümanlar zafer kazanınca Hz. Peygamber’i tasdik etmelerine karşın Uhud Savaşı sonunda tereddüde düşüp yalanlamaları, Yahudilerden bazılarının Müslümanlara giderek dinlerinin bozdurmaya çalışmaları, Huzeyfe, Ammar ve Muaz gibi sahabeleri Yahudiliğe davet etmeleri, Uhud Savaşından sonra Yahudilerin kışkırtıcı faaliyetleri, Yahudilerin Ensara, mallarınızı muhacirler için harcamayınız demeleri, Yahudilerin kendilerini çocuklar gibi temiz ve günahsız saymaları, Yahudi hahamlarının, peygamberden bazılarına inanıp bazılarını inkar etmeleri, Hz. Musa’ya inanan Yahudilerin buzağıya tapmaya dönmeleri, bazı Yahudilerin Hz. Peygamber’den gökten kitap indirmesini istemeleri, Hz. Peygamber’den hüküm verirken kendileri lehine hüküm vermesini istemeleri ve Beni Nadir Yahudilerinin yurtlarından sürülmesi olayları gibi her biri özel sebep olup, içinde buldukları ayetlerin indirilme sebebi olmuştur. Her bir örnek genel manada Yahudilerin tutum ve davranışlarından bahsettiği için “Yahudiler Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.5.3 Münafıklar Hakkında Nüzul Sebepleri

Münafık; Müslüman olmadığı halde, Müslümanları aldatmak için Müslümanmış gibi görünen kimselere denir. Ayetin inmesine sebep olan olay, münafıkların hal ve hareketleri ile söylemiş oldukları sözlerdir.

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/8-20. âyetlerin Medine ve civarındaki birtakım münafikîn hakkında nazil olduğu müttefekun aleyhtir.*²⁶²
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/142. âyet, neshi inkâr ve tahvil-i Kibleye i'tiraz etmek isteyen Yehud veya münafikîn tarafından sarfedilmiş ve âyet onlar hakkında nâzil olmuştur. Bakara-2/13 hükm-i celiline nazaran münafikîn hakkında olması daha münasibdir.*²⁶³

²⁶¹ Yazır, VII, 410.

²⁶² Yazır, I, 199.

²⁶³ Yazır, I, 427.

- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/28. ayet hakkında dört rivayet zikredilmiştir. Münafıklar ile ilgili olan rivayete göre; *Reis-i Münafikîn Abdullah b. Übeyy ve rüfekası, Yehudîlerle ve müşriklerle dost bulunuyor, onlara havadis veriyorlar, Resulüllah aleyhine zafer arzu ediyorlardı. Mü'minler bundan nehyedildiler.*²⁶⁴
- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/149. âyet, *Ensar-ı Enbiya'ya iktida için terğibden sonra bu âyetler de 'eski dininize dönünüz' diyen münafıkların sözleri sebebiyle nâzil olmuştur.*²⁶⁵
- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/176. ayet hakkında birkaç rivayet vardır. Münafıklarla ilgili kısım şudur: *Bu ayet münafıklar hakkında inmiştir. Münafıklar Uhud Savaşı sonrasında müminleri korkutmuşlar, başarı ve zaferden ümitsizleştirmişlerdir. 'Muhammed krallık için uğraşan, siyasi maksatla hareket eden harket eden bir inkılapçı. Onun için işler, bâzan lehine ve bâzan aleyhine oluyor. Eğer Allah tarafından Resul olsa idi, hiç mağlub olmazdı' diye propaganda yapıyorlar. Bunla Müslümanların fikirlerini bulanıyor ve bu sebeble Resuli Ekrem de mahzun oluyordu.*²⁶⁶
- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/188. ayet, *münafıklar sebebi ile inmiştir.*²⁶⁷
- **Nüzul Sebebi:** *Ahzab Suresi 33/58-59. ayetler; Münâfıklardan ve fâsıklardan birtakım çapkınlar, geceleyin kazâ-i hâcet için çıkan kadınları ta'kip eder, cariyelere harfendâzlıkla sataşmışlar. Kılık farkı olmadığı için bu arada bilmeyerek veya bilmezden gelerek hürr kadınlara dahi takılır, eza verirlermiş. Bu yetin bu sebeple nâzil olduğu söylenmiştir.*²⁶⁸
- **Nüzul Sebebi:** *Benî Avf'den Abdullah b. Übeyy b. Selûl, Vedia ibn Malik, Süveyd ve Dâis gibi bir takım münafıklar, Benî Nadîr'e haber göndermişlerdi. Haşr Suresi 59/11. âyetin bu sebeple nâzil olduğu İbn İshak, İbn Münzir ve Ebu Nuaym İbn Abbas rivayetleridir.*²⁶⁹

²⁶⁴ Yazır, II, 325.

²⁶⁵ Yazır, II, 426.

²⁶⁶ Yazır, II, 454.

²⁶⁷ Yazır, II, 470.

²⁶⁸ Yazır, VI, 348.

²⁶⁹ Yazır, VII, 471.

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, münafıkların kıblenin değiştirilmesine itiraz etmeleri, münafık başı Abdullah b. Ubeyy'in Müslümanlar hakkında Yahudilere bilgi aktarması, Müslümanlara "eski dininze tekrar dönün" diyen münafık sözleri, münafıkların Uhud Savaşı sonrası Hz. Peygamber hakkında fitneye düşürücü sözler sarfetmeleri, görünüşte Müslüman gibi gözükp de münafıklık faaliyetinde bulunanlar, namuslu ve iffetli kadınlara münafıkların sataşıp laf atması gibi olaylar, her biri kendi içinde özel sebep olup, içinde buldukları ayetlerin indirilme sebebi olmuştur. Her bir örnek genel manada münafıkların tutum ve davranışlarından bahsettiği için bu nüzul sebeplerini "Münafıklar Hakkında" bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.5.5.4 Müşrik Araplar Hakkında Nüzul Sebepleri

Ayetin inmesine sebep olan olay, Arap müşriklerinin özellikle de Kureyş müşriklerinin sergilemiş oldukları hal ve hareketler ile söylemiş oldukları sözlerdir.

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/170. ayet 'Allah'ın indirdiğine uyun denildiği vakit de onlara, 'yok' dediler. 'Atalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona uyazrız.' Ya ataları bir şeye akl erdiremez ve doğruyu seçemez idiyse de mi?' Arab müşrikleri, 'Hayır, biz babalarımızı neyin üzerinde bulduksa ona ittiba ederiz. Çünkü onlar, bizden hayırlı, bizden a'lem idiler' demişler ve vaki olan işbu teklifdeki âyât-ü edilmeyi hiç mülahaza etmeyerek taassuba sapsmışlardır.*²⁷⁰
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/192. âyet (Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir.) Bakara 2/191 kaydı delâletiyle (Binaenaleyh küfürden vaz geçerlerse Allah da, gafur-ü rahimdir.) Bu âyetin, Ehl-i Kitab hakkında olmayıp, Arab müşriklerine mahsus olduğu anlaşılıyor.*²⁷¹
- **Nüzul Sebebi:** *Âl-i İmran Suresi 3/176. ayet hakkında dört nüzul rivayeti vardır. Müşriker hakkında ki nüzul sebebi şudur: Küffar-ı Kureyş hakkında nâzil olmuştur. Allah Teâla, onların harb için asker toplayıp durmak gibi küfür de müsareatlerine karşı Peygamberine te'minat vermiştir.*²⁷²

²⁷⁰ Yazır, I, 475.

²⁷¹ Yazır, II, 36.

²⁷² Yazır, II, 453.

- **Nüzul Sebebi:** *Maide Suresi 5/33. ayet (Allah'a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.) Ayet hakkında üç nüzul rivayeti vardır. İkrime'den, Hasan Basri'den ve Ala'dan rivayet edildiğine göre bu ayet, müşrikler hakkında inmiştir.*²⁷³
- **Nüzul Sebebi:** *Rivayet edildiğine göre, Kureyş müşriklerinin bir müşkilleri olduğu zaman bir kâhini hakem yapıp, hükmüne mürâat etmek âdetleri olduğu gibi Resulullah'a da: 'Seninle aramızda ahbar-ı Yehud'dan ve istersen Nâsara piskoposlarından bir hakem intihab edelim, bakalım onların kitabında sana dair bir şey varsa bize haber versinler.' diye teklifte bulunmuşlardı. Bunun üzerine En'am Suresi 6/114. âyet nâzil oldu.*²⁷⁴
- **Nüzul Sebebi:** *Ra'd Suresi 13/26. ayet (Allah dilediği kimselerin rızkını bollaştırır ve daraltır. Onlar dünya hayatıyla sevinip mutlu oluyorlar, oysa âhiretin yanında dünya hayatı, geçici bir faydadan başka bir şey değildir.) Abdullah b. Abbas rivayetine göre Mekke müşrikleri için nâzil olmuştur.*²⁷⁵
- **Nüzul Sebebi:** *Zuhruf Suresi 43/79. ayet; Mukatil'in naklettiğine göre Mekke müşriklerinin Dârü'n-Nedve'de Peygamber'e bir sû-i kâd tertibi kararlaştırılmaları olayı hakkında nâzil olmuştur.*²⁷⁶
- **Nüzul Sebebi:** *Muhammed Suresi 47/1. ayet (Ve onlar ki iman etmekte ve salih ameller işlemekte ve Muhammed'e inirilene iman etmektedirler.) Bu iki âyetin sevkı, kâfirlerle mü'minlerin ve bilhassa Hz. Muhammed'ie indirilene gereği gibi iman edenlerle etmeyenlerin bir mukayesesini göstermek itibarıyla bu tekâbul, mühimdir. Nüzûlün sebebi, Mekke müşrikleri olmakla beraber mefhum, eâmm'dir.*²⁷⁷

²⁷³ Yazır, III, 249.

²⁷⁴ Yazır, III, 538.

²⁷⁵ Yazır, V, 167.

²⁷⁶ Yazır, VII, 53.

²⁷⁷ Yazır, VII, 110.

- **Nüzul Sebebi:** *Necm Suresinin nüzul sebebi; Ebu Hayyan'ın beyanına göre bu sure, müşriklerin Kur'an'ı, Muhammed (sav)'in kendisi uyduruyor demeleri üzerine indirilmiştir.*²⁷⁸
- **Nüzul Sebebi:** *Müşriklerin Hz. Peygamber (sav)'in etrafına halka halka, bölük bölük toplanıyor ve onun söyledikleriyle alay ederek 'Eğer Muhammed'in dediği gibi bunlar cennete girerse biz onlardan evvel gireriz' diyorlardı. Bunun üzerine Meari Suresi 70/37. Ayetin indiği rivayet edilmiştir.*²⁷⁹

Yukarıda verilmiş olan örneklerde, müşriklerin “atalarımızdan gördüklerimize uyarız sözleri”, müşriklerin savaş için asker toplanmaları, Allah'a ve Peygamber'e karşı savaşçı yeryüzünde bozgunculuk çıkarıcıların müşrikler olması, Hz. Peygamber'e karşı Yahudi bilginlerini ve Hristiyan piskoposlarını hakem yapmaları, Darun-Nedvede Hz. Peygamber'e karşı suikast planı yapmaları, Allah yolundan engelleyenlerin müşrikler olması, müşriklerin “Hz. Muhammed Kur'an'ı kendi uyduruyor” sözleri ve Hz. Peygamber'in etrafına toplanıp O'nunla alay etmeleri gibi sebepler yukarıdaki ayetlerin indirilme sebebi olmuştur. Her bir örnek genel manada müşriklerin tutum ve davranışlarından bahsettiği için nüzul sebeplerinin “Müşrikler Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

2.6 Şahıs – Şahıslar Hakkında Nüzul Sebepleri

Ayetin inmesine sebep olan olay, rivayetin içinde bizzat isimleri ile verilen şahıs ve bu şahsın arkadaşlarıdır. Bunların sergilemiş oldukları hal ve hareketler ile söylemiş oldukları sözler, ayetin inme sebebi olmuştur.

- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/100. âyet, Malik ibn Sayf: 'Vallahi Muhammed'e iman etmemiz için bizim kitabımızda ahd-ü misak alınmamıştır' diye inkâr etmişti de Bakara 2/100. âyet nâzil oldu.*²⁸⁰
- **Nüzul Sebebi:** *Bakara Suresi 2/204-206. ayetler; Sekifoğullarından Ahnes b. Şerik hakkında inmiştir.*²⁸¹

²⁷⁸ Yazır, VII, 257.

²⁷⁹ Yazır, VIII, 262.

²⁸⁰ Yazır, I, 363.

- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/207. Birincisi, İbn Abbas'tan Süheyb b. Sinan-ı Rumi hazretleri hakkındadır diye rivayet vardır. İkincisi, Hz Ömer ve Hz. Ali'den, emr-i bilma'ruf ve nehy-i anilmünker yapan bir zat hakkındadır diye mervidir. Üçüncüsü, Hicret-i Nebevîye gecesi Resulullah'ın yatağında yatan Hz. Ali hakkına nâzil olduğu mervidir.²⁸²
- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/212. Ebu Cehil ve arkadaşları, Allah'ın bahşettiği servetlerle zevk-u safa eyler de, ahireti inkâr ederler. Ammar, Süheyb, Ebu Ubeyde, Salim, Amir b. Fihri, Habbab, Bilal hazaratı gibi fukara-i mü'minîn ile: 'O, bizim Peygamberimiz olsaydı O'na eşrafımız tabi olurdu.' Diye eğlenmek isterler. Abdullah b. Ubeyy ve arkadaşları zevk-u safa ederler ve zuafa-i mü'minîn ile alay etmek isterler 'Şuna bakın! Muhammed bunlarla galebe edeceğini zannediyor.' derlerdi. İşte bu âyetin nüzulü bunlardan biridir.²⁸³
- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/224. Rivayete göre Abdullah ibn Revaha kırgınlık hasebiyle eniştesi Bişr ibn Nu'man'ın yanına gitmeyeceğine, konuşmayacağına, kız kardeşi ile aralarını islâha çalışmayacağına yemin etmiş ve bunun üzerine 'Allah'a yemin ettim, artık yeminimi bozmam caiz olmaz.' Demişti. Bu Âyet bunun veya Hz. Ebu Bekir'in bir yemini hakkında nâzildir.²⁸⁴
- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/262. Gazve-i Tebük için izhar olunan Ve Ceyş-i Usret (sıkıntı ordusu) tesmiye edilen ordunun teçhizine Hz. Osman hatablarıyla, çullarıyla bin deve, Abdurrahman b. Avf da dört bin dirhem sadaka vermişti. Bu âyetin bunları taltifen nâzil olduğu mervidir.²⁸⁵
- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/186. Fihnas vak'ası veya şiirleriyle müşrikleri Resul-i Ekrem aleyhine teşvik ve tehyic eden Ka'b b. Eşref veya Resulullah'ın teşrif buyurup Kur'an okuduğu bir mecliste 'Eğer bu doğru ise, meclislerimizde onunla bizi rahatsız

²⁸¹ Yazır, II, 62.

²⁸² Yazır, II, 63.

²⁸³ Yazır, II, 67.

²⁸⁴ Yazır, II, 99.

²⁸⁵ Yazır, II, 190.

*etme' diye küstahlık eden Abdullah b. Übeyy sebebiyle nâzil olduğu hakkında üç rivayet vardır.*²⁸⁶

- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/43. *“Abdurrahman ibn. Avf hazretlerinin ziyafeti hadisesi olduğu merviydir.”*²⁸⁷
- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/59. *Said b. Cübeyr rivayetine göre, Abdullah ibn Huzafet ibn Kays hakkında nâzildir.*²⁸⁸
- **Nüzul Sebebi:** Maide Suresi 5/2. *Rivayete göre nüzulü, Beni Dubey'a ibn Sa'lebe'den Hutam ibn Hind-i Bekri hadisesi olmuştur.*²⁸⁹
- **Nüzul Sebebi:** Maide Suresi 5/82-85. *Rivayet ediliyor ki bu dört ayet Necâşî ve Ashabı hakkındadır.*²⁹⁰
- **Nüzul Sebebi:** Maide Suresi 5/100. *Hutam ibn Dubey'ate'l-Bekrî vak'asıdır.*²⁹¹
- **Nüzul Sebebi:** En'am Suresi 6/7. *Abdullah b. Ümeyye'dir.*²⁹²
- **Nüzul Sebebi:** En'am Suresi 6/33. *Rivayete göre Ebu Cehil: ' Biz seni tekzib etmiyoruz, sen bizim nazarımızda sadıksındır. Biz ancak senin getirdiğini tekzib ediyoruz'demiş. Kezalik Kureyş'ten Hâris ibn Âmir: 'Ya Muhammed! Vallahi sen bize hiç yalan söylemedin, fakat biz sana uyarsak yerimizden olacağız, bundan dolayı iman etmiyoruz.' demiş. Bu ayetin nüzulü de bunlardır.*²⁹³
- **Nüzul Sebebi:** En'am Suresi 6/52-55. *Selman ve Cenab: 'Bu âyet bizlerin hakkında nâzil oldu. Resulullah bizimle beraber oturur ve biz kendisine dizimiz mübarek dizine dokununcaya kadar yaklaşırdık ve istediği zaman yanımızdan kalkardı. Sonra Sure-i Kehf'te 'Nefsince de o kullarla berabersabret ki sabah akşam (her vakit) Rablarına dua eder cemalini isterler.' (Kehf 18/28) nâzil oldu ve binaenaleyh biz kalkmadan kalkmayı terk buyurdu.*²⁹⁴

²⁸⁶ Yazır, II, 468.

²⁸⁷ Yazır, III, 11.

²⁸⁸ Yazır, III, 17.

²⁸⁹ Yazır, III, 165.

²⁹⁰ Yazır, III, 357.

²⁹¹ Yazır, III, 375.

²⁹² Yazır, III, 421.

²⁹³ Yazır, III, 447.

²⁹⁴ Yazır, III, 467.

- **Nüzul Sebebi:** En'am Suresi 6/71. Hz. Ebu Bekir'in oğlu Abdurrahman'ın imanından evvelki hali olduğu hakkında rivayet vardır. Peygamberimiz, babası vesair ashab kendisini İslam'a da'vet ettikleri halde, o bil'akis tutmuş babası Hz. Ebu Bekir'i putperestliğe da'vet etmeye kalkışmış idi.²⁹⁵
- **Nüzul Sebebi:** A'raf Suresi 7/171. Hz. Musa zamanında Benî İsrail ulemasından Bel'am ibn Ebr veya Ken'anîlerden Bel'am ibn Bâurâ namında birisi olduğuna veya Araplardan Ümeyye ibn Ebu Salt-ı Sekafi hakkında nüzulüne dair birkaç rivayet vardır.²⁹⁶
- **Nüzul Sebebi:** Enfal Suresi 8/70. Abdullah ibn Abbas hazretlerine göre, pederi Hz. Abbas hakkındadır.²⁹⁷
- **Nüzul Sebebi:** Tevbe Suresi 9/71. Cumhur, bu âyetin Ebû Talib hakkında nâzil olduğunu nakletmiştir. Bunun medarı da Said ibn Müseyyeb, Zührî, Amr b. Dinar ve Ma'mer'den varid olan rivayettir.²⁹⁸
- **Nüzul Sebebi:** Mukatil'e göre Hıcr Suresi 15/6, Abdullah ibn Ümeyye, Nadr ibn Haris, Nevfel ibn Hüveylid, Velid ibn Muğire'dir.²⁹⁹
- **Nüzul Sebebi:** Meryem Suresi 19/77. As ibn Vail sebebiyle nazil olmuştur.³⁰⁰
- **Nüzul Sebebi:** Hacc Suresi 22/8. Nadr ibn Hâris ve Ebû Cehil gibi şeytânkâr rüesa-yı mücadilîn hakkındadır.³⁰¹
- **Nüzul Sebebi:** Hacc Suresi 22/11. Müellefetü'l-kulub'tan Uyeyne ibn Bedr, Akra ibn Habis, Abbas ibn Mirdas'ın 'Muhammed'in dinine gireriz, eğer bize bir hayr isabe ederse hak tanırız, yoksa bâtil tanırız' demiştir.³⁰²
- **Nüzul Sebebi:** Rivayete göre Abdullah ibn Übeyy ibn Selül altı cariyesini ikrah ile zinay sevk ediyordu. İkisi gelip Resulullah'a şikâyet ettiler. Nur Suresi 24/33. Ayet indirildi.³⁰³
- **Nüzul Sebebi:** Furkan Suresi 25/27. Ukbe b. Ebi Muayt'tır denilmiştir.³⁰⁴

²⁹⁵ Yazır, III, 480.

²⁹⁶ Yazır, IV, 224.

²⁹⁷ Yazır, IV, 301.

²⁹⁸ Yazır, IV, 453.

²⁹⁹ Yazır, V, 216.

³⁰⁰ Yazır, V, 444.

³⁰¹ Yazır, V, 503.

³⁰² Yazır, V, 504.

³⁰³ Yazır, VI, 45.

- **Nüzul Sebebi:** Furkan Suresi 25/55. *Ebu Cehil hakkında indirilmiştir.*³⁰⁵
- **Nüzul Sebebi:** Kasas Suresi 28/56. *Buharî, Müslim vesaire birçok hadis kitaplarında ve tefsirlerde Ebu Talib hakkında nüzul rivayeti vardır.*³⁰⁶
- **Nüzul Sebebi:** Zümer Suresi 39/53. *Hakkında birkaç rivayet vardır. Ata ibn Yesar rivayetine göre Hz. Hamza'nın katili Vahşi hakkında Medine'de nâzil olmuştur. İbn Ömer rivayetine göre Ayyaş ibn Ebî Rebâa, Velîd b. Velîd hakkındadır.*³⁰⁷
- **Nüzul Sebebi:** Casiye Suresi 45/7-8. *Ebû Cehil, Nadr ibn Hâris hakkındadır.*³⁰⁸
- **Nüzul Sebebi:** Casiye Suresi 45/14. *Birisi Hz. Ömer'e sebetmiş, Ömer de yakalamak istemiş, affetmesi için bu âyet nâzil olmuştur.*³⁰⁹
- **Nüzul Sebebi:** Ahkaf Suresi 46/15-16. *Rivayete göre Hz. Ebu Bekir'i Sıddık hakkındadır.*³¹⁰
- **Nüzul Sebebi:** Müddessir Suresi 74/11. *“Sebebinin Velîd ibn Muğire el-Mahzumî rivayeti vardır.”*³¹¹
- **Nüzul Sebebi:** Kıyamet Suresi 75/34. *Ebu Cehil hakkında indiği rivayet edilmiştir.*³¹²
- **Nüzul Sebebi:** Abese Suresi. *Tirmizi'de Hz. Aişe rivayetine göre, a'mâ İbn Ümmi Mektûm hakkında nâzildir.*³¹³
- **Nüzul Sebebi:** İnfitar Suresi 82/6. *Ata rivayetine göre, Velîd ibn Muğire, İkrime'den Ubeyy ibn Halef, Kelbî ve Mukatil'den Esed ibn Kelede sebebiyle nâzil olduğu söylenmiştir.*³¹⁴

³⁰⁴ Yazır, VI, 90.

³⁰⁵ Yazır, VI, 105.

³⁰⁶ Yazır, VI, 216.

³⁰⁷ Yazır, VI, 509.

³⁰⁸ Yazır, VII, 69.

³⁰⁹ Yazır, VII, 74.

³¹⁰ Yazır, VII, 90.

³¹¹ Yazır, VIII, 326.

³¹² Yazır, VIII, 349.

³¹³ Yazır, VIII, 410.

³¹⁴ Yazır, VIII, 458.

- **Nüzul Sebebi:** Leyl Suresi. *Cumhur, Hz. Ebu Bekir şanında nâzil olduğunu söylemiştir. İbn Mes'ud, İbn Abbas, ve gayrilerinden esânîdi sahiha ile rivayet olunmuştur.*³¹⁵
- **Nüzul Sebebi:** Hümeze Suresi. *Hasen, Verka, İbn Ebî Nüceym'den Cemil ibn Âmir-i Cümehî hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiştir.*³¹⁶
- **Nüzul Sebebi:** Maun Suresi. *Âlûsî'nin nakline göre Müfessir Hibetullah-i Darir: 'Yarısı As ibn Vail, yarısı da münafık Abdullah ibn Übeyy sebebiyle nâzil oldu.' diye bir kavil söylenmiştir.*³¹⁷
- **Nüzul Sebebi:** Kevser Suresi. *İbn Abbas rivayetine göre, As ibn Vail hakkında nazil olmuştur.*³¹⁸
- **Nüzul Sebebi:** Tebbet Suresi. *Bir rivayete göre; Ebu Leheb bir gün Hz. Peygamber'e: 'Ben İslam'a gelirse bana ne var?' dedi. Hz. Peygamber de: 'Müslimîne olan' buyurdu.' 'Ben onlara tafdil olunmayacak mıyım?' dedi. Nebi: 'Ne ile tafdil olunacaksın?' buyurdu. O vakit Ebu Leheb: 'Benimle başkasının müsavi olacağı bu dîne yuh olsun' dedi. Bunun üzerine Tebbet Suresi nazil olmuştur.*³¹⁹

Yukarıda verilmiş olan örnekler şahıs ve şahıslara ait tutum ve davranışlar üzerine nazil olduğu için, nüzul sebeplerini “Şahıs-Şahıslar Hakkında” bölümü içinde vermeyi uygun bulduk.

³¹⁵ Yazır, IX, 101.

³¹⁶ Yazır, IX, 271.

³¹⁷ Yazır, IX, 325.

³¹⁸ Yazır, IX, 335.

³¹⁹ Yazır, IX, 398.

3. ELMALILI’NİN NÜZUL SEBEPLERİNİ DEĞERLENDİRMESİ

Müfessir Elmalılı Hamdi Yazır, “Hak Dini Kur’an Dili” adlı tefsir eserinde nüzul rivayetlerini verirken bunlar hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Müfessir birden fazla rivayetlerinde bazen tercihte bulunmayarak bütün rivayetleri kabul etmiş, bazen tercihte bulunduğu dair ifadeler kullanarak tercihini belirtmiş, bazen ayetin muhtevasına uygun olmayan rivayetleri eleştirmiş, bazen tefsir ve hadis alimlerinin çoğunun tercihi olan rivayeti belirtmiş, bazen rivayetlerin sonunda farklı tefsir alimlerinin görüşünü belirtmiştir. Ayrıca müfessir tarafından çok büyük öneme sahip olan Kur’an’ın evrenselliği ilkesi hükmünce kimi ayetlerin, belirli şahıs ve sebeplere binaen inmesine karşılık hükmünün, günümüzde bu işleri yapanlara da geçerli olduğunu belirtmek maksadıyla “sebebin hususi oluşu hükmün umumi oluşuna mani değildir” ilkesi ile Kur’an’ın evrenselliğine vurgu yapmıştır.

3.1 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Tercih İfadeleri

Hak Dini Kur’an Dili adlı tefsir eserinde sure ve ayetlerin inmesine vesile olan nüzul sebepleri ile ilgili çalışmamızda, kimi ayetler bir sebebe binaen nazil olmuşken kimileri de birden fazla sebep üzerine nazil olmuştur. Nüzul sebebi rivayetleri her ne kadar birden fazla ise de, bu rivayetler anlam ve öz itibarıyla birbirlerinden ayrı rivayetler olmayıp, muhteva bakımından birbirlerini destekler rivayetlerdir. Hadisenin yaşandığı yer, zaman ve şahısların farklılığı, sebeplerin birbirlerinden bağımsız ve farklı olduğu anlamına gelmemelidir. Tefsirde, nüzul sebebi rivayetlerinin birden fazla olduğu durumlarda müfessir rivayetlerle ilgili ya kendi tercihini belirtmekte ya da belirtmemektedir. Tercihini belirtmediği durumlarda müfessir, bütün rivayetleri verdikten sonra herhangi bir ifade kullanmamış ancak ayetin bu rivayetlerin tümü sebebi ile nazil olduğu kanaatini oluşturmuştur.

Örnek 1.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ آمَنُوا بِمَا نُزِّلَ إِلَيْكَ وَمَا نُزِّلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ وَقَدْ أُمِرُوا أَنْ
يَكْفُرُوا بِهِ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾

Meal: Bakmaz mısın şunlara, o hem sana indirilene, hem senden evvel indirilene iman ettiklerini söyler gezer kimselere? Ki, o tağuta muhakeme olmak istiyorlar. Hâlbuki onu

tanımamakla emrolunmuşlardı. O şeytan da onları bir daha dönemeyecekleri kadar uzak bir delale düşürmek istiyorlar.³²⁰

Nüzul Sebebi: Bu ayetin indirilmesinin sebebi olmak üzere birkaç olay rivayet edilmiştir:

Birincisi, *Bir hayli müfessirin İbn Abbas'tan mervi olan beyanlarına göre: Bir münafik ile bir Yehudi münazaa etmişler. Yehudî, muhakeme için Hz. Peygamber'e müracatı, münafik da Yehudilerin reisi olan Ka'b b. Eşref'e gitmeyi teklif etmiş, çünkü Yehudi haklı münafik haksız imiş. Hâlbuki Hz. Peygamber'in ancak hakk-u adâletle hükmettiği, Ka'b ibn Eşref'in rüşvete düşkün bulunduğu tarafeynce ma'lum olduğundan Yehudi, Peygamber'e müracatı, münafik da Ka'b'a müracatı arzu ediyormuş. Nihayet Yehudî ısrar etmiş, Resulü Allah'a müracaat etmişler. Yehudînin lehine, münafikın leyhine hüküm sadır olunca münafik razı olmamış. 'Haydi, Ömer'e gidelim, aramızda o hakem olsun' diye teklif etmiş. Varmışlar. Yehudi: 'Resulü Allah benim lehime hüküm etti, bu O'nun hükmüne razı olmadı.' Diye anlatınca binaenaleyh Hz. Ömer, münafika: 'yerinizde durunuz, azıcık dışarı çıkayım gelir, hükmümü veririm' diyerek çıkmış, kılıcını kuşanıp gelmiş. Derhal münafikın boynunu vurmuş, işini bitirmiş. Sonra: 'Madem beni hakem yaptınız, hükmüm budur' demiş, Yehudi kaçmış. Binaenaleyh münafik taallukatı, Hz. Peygamber'e şikâyet etmişler. Ömer'i celb ile vak'ayı sual etmiş, o da: 'Hükmünü reddetti ya Resulü Allah' diye cevap vermiş. O zaman Cibril (as) gelip: 'Ömer faruktur, hakk ile batılı tefrik etti' demiş.*

İkincisi, *Şa'bi'den rivayete göre de bu münafik, hasmını Cüheyne kabilesinden bir kâhine de da'vet etmiş, orada muhakeme olmuşlardı.*

Üçüncüsü, *Süddi'nin beyanına göre de hâdise, Beni kureyza ile Beni Nadîr arasında bulunan bir maktul hakkında vakı' olmuş. Tarafeynden Müslüman olanlar, Hz. Peygamber'e gidip muhakeme olmak istemişler. Münafiklar da bundan imtina edip kâhin Ebu Berdetü'l-Eslemîye müracale muhakeme talebinde ısrar etmişler ve ona gitmişler. Nitekim Onlara Allah'ın inzal buyurmuş olduğu şer'a ve Peygamber'e geliniz denildiği vakit de ya Muhammed, münafikları gördün ki, senden i'tiraz ve men'a kıyam ederler. Ederler amma elleriyle yaptıkları bu cinayetten dolayı başlarına bir musibet gelince nasıl oluyor? Sonra sana gelmişler, 'Billahi izim su-i niyyetimiz yoktu, maksadımız ihsan ve*

³²⁰ Nisa 4/60

tevfikten ibaret idi' diye Allah'a yemin ediyorlar. Bunlar, öylekimselerdir kalplerindeki fenalığın derecesini Allah bilir.³²¹

Örnek 2.

سَتَجِدُونَ آخِرِينَ يُرِيدُونَ أَنْ يَأْمَنُوا بِكُمْ وَيَأْمِنُوا قَوْمَهُمْ كُلَّمَا رُزِّوا إِلَى الْفِتْنَةِ أُرْكِسُوا فِيهَا فَإِنْ لَمْ يَعْتَزِلُوكُمْ وَيُلْفُوا إِلَيْكُمْ السَّلَامَ وَيَكْفُوا أَيْدِيَهُمْ فَخُذُوا مِنْهُمْ وَاقْتُلُوا مِنْهُمْ حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ وَأُولَئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَاناً مُبِيناً ﴿٩١﴾

Meal: Diğer birtakımların bulacaksınız ki, hem sizden emin olmak, hem de kavimlerinden emin kalmak isterler. Fitneye sevkedildikçe de döner döner içine atılırlar. Eğer bunlar, sizden çekinmezler ve sulha yatıp taarruzdan ellerini çekmezlerse, kendilerini bulduğunuz yerde yakalayın ve öldürün. İşte bunlar aleyhinde size, açık bir ferman verdik.³²²

Nüzul Sebebi:

Birincisi, Rivayet olunduğuna göre Esed ve Gatafan'dan bir takımları Medine'ye gelirler, Müslümanların emniyet-ü emanu celbetmek, bir harb vukuunda canlarını, mallarını te'min eylemek için izhar-ı İslam ederler. Ahidleri verirler, yerlerine gidince de küfrederlerdi. Deniliyor ki, bu hal, Benî Abdüddar'ın âdetleri idi.

İkincisi, Bir de Nuaym ibn Mes'ud-ı Eşcaî, Müslümanlarla müşrikler beyinde emîn bir vaz'iyette bulunur, Peygamber ile müşrikler arasında söz götürür getirirdi. Sebeb-i nüzul bunlardan birisi olmuştur.³²³

Örnek 3.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

Meal: Ey o bütün iman edenler! Allah yolunda adım attığınız vakit iyi anlayın, dinleyin size İslam selamı veren kimseye (dünya hayatının geçici metainna göz dikerek) 'Sen mü'min değilsin' demeyin. Allah yanında çok ganimetler vardır. Önce siz de öyle idiniz. Allah,

³²¹ Yazır, III, 33.

³²² Nisa 4/91

³²³ Yazır, III, 54.

kerem buyurdu da sizleri iman ile tanıttı onun için iyi anlayın dinleyin, muhakkak ki, Allah ne yaparsanız habir bulunuyor.³²⁴

Nüzul Sebebi: Bu ayetin inişine birkaç olay sebep olmuştur.

Birincisi, *Feked ahalisinden Mirdas ibn Nehiyk tek başına Müslüman olmuştu. Kavminde ise bunda başka Müslüm yoktu. Peygamber'in, Galib ibn. Fudale kumandasında bir seriyyesi bunlara gitmişti. Kavm, hep kaçtılar ancak, Mirdas Müslümanlığına i'timad ederek kaldı. Atları görünce davarını dağın bir dolambacına sığındırdı, vakta ki, tehâluk ettiler, tekbir aldılar, o da tekbir alıp indi ve (Lailahe illallah Muhammedür-Resulüllah Esselamu Aleyküm) dedi. Fakat Usame ibn Zeyd bunu katl edip davarını sürdü. Geldiler Resulüllah'a haber verdiler. Binaenaleyh pek ziyade darıldı, şiddetle azarladı. 'siz onu beraberindeki maa göz dikerek katlettiniz' buyurdu. Sonra bu âyeti Usame'ye okudu.*

İkincisi, *Abdullah ibn Ebi Hadred ve Ebu Katade Hâris b. Rib'i ve Muhallemler ibn Cüsame ibn Kays-i Leysî ve daha birkaç kişiyi Resulullah İdam tarafına göndermişti. İdam deresinde Âmir b. Azbat-ı Eşceî rastlamış, tehiyye-i İslam ile selam vermişti. Muhallemler ibn Cüsame ile bunun arasında cahiliyeden kalma bir kin varmış. Muhallemler bir ok atmış Amir'i katletmiş. Resulüllah'a haber gelince gazablanmış, Muhallemler'in istiğfar recesine karşı, 'Allah seni mağfiret etmesin' buyurmuş. Muhallemler ağlayarak kalkmış, aradan yedi gün geçmemiş vefat etmişti.*

Üçüncüsü, *Mikdad ibn Esved 'de de Üsame olayı gibi bir olay olmuş. Mikdad: 'Ya Resulüllah, ne buyurursun küffardan birine rast gelsem, mukatele etsem o benim elimin birini kılıçla vursa, sonra bir ağaca siper alıp 'Allah'a müslim oldum dese, bundan sonra onu katledeyim mi?' Resulüllah: ' etme' buyurdu. Ben de: 'Ya Resulüllah o, benim kolumu kesdi' dedim. (A.S.): 'Katletme. Çünkü edersen o, senin onu katlinden sonraki menzilinde, sen de, onun söylediği kelimeyi söylemezden evvel ki menzilesinde olursun.'*

Dördüncüsü, *Birtakım sahabe, müşriklerle çarpışmışlar ve onları bozguna uğratmışlardır. Birisi birine mızrağa saldırmış, o da süngü yetişince 'Ben Müslimim' demiş, fakat dinlememiş katletmiş. Ba'dehu keyfiyyet Resulüllah'a arz edilince: 'Müslim olduğunu zu'mettiği halde katlettin ha' buyurmuş. O da: 'Ya Resulüllah o, onu müteavvizden söyledi' demiş. Bunun üzerine 'ha kalbibi yara idin' buyurmuş.*

³²⁴ Nisa 4/94

Beşincisi, *Buhari ve Müslim'den rivayet olunduğu üzere Benî Selim'den bir adam, sahabeden birkaç zata rast gelmiş, yanında davar da varmış, selam vermiş, onlar da selamı teavvüz için verdi demişler ve onu katletmişler. Davarını almışlar, resulüallah'a gitmişler bu âyet nâil olmuştur. İşte bu hâdiselerin her biri ayetin sebab-i nüzulü olmak üzere rivayet edilmiş e beyinlerinde bir tenafiyde bulunmamaış olduğuna nazaran deniliyor ki: âyetin nüzulüne asıl sebep, bu vakiatın mütekarıb bir zaman içinde taaddüdü olmuş ve herkes kendi vak'asını sebep bimiştir.*³²⁵

Klasik Kur'an ilimleri ve tefsir kaynaklarına göre nüzul sebeplerini bilmenin en sağlam yolu sahih olan rivayetlere itibar etmektir. Bu rivayette bulunacak kimselerin de Kur'an'ın nüzulüne şahitlik etmesi, ayetin iniş sebebini bilen kişilerden rivayet etmiş olması ya da onlardan işitmiş olması zorunludur. Nüzul sebebi hakkındaki rivayetler merfu olarak Hz. Peygamber'e veya sahabeye kadar ulaşmazsa makbul sayılmazlar. Klasik eserlerde müfessirlerin nüzul sebeplerini belirtmek için kullandıkları ifadeler de farklılık göstermiştir. Bazen "sebebi nüzulü ayâti keza", bazen "fenezelet", bazen "fe enzelellahu" ifadelerini kullanmışlardır.³²⁶ Çalışmamızı yaptığımız tefsirde müfessir sebebi nüzulü belirtmek için klasik kaynaklardaki kalıpların yanında ayrıca birden fazla olan rivayetlerde kendi tercihini belirtmek için de bir takım ifadeler kullanmıştır.

3.1.1 Maamafih İfadesi İle

Müfessir, tefsirinde birden fazla olan nüzul rivayetleri arasında bazen "maamafih" ifadesini kullanarak rivayetler arasında bir tercih yaptığını belirtmek istemiştir.

Örnek 1.

سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ (١)

Meal: *İstedi bir sail bir azabı ki, olacak.*³²⁷

Nüzul Sebebi:

Birincisi, *Nâdr ibn Hâris: 'Bir vakit de Ey Allah! Eğer bu senin tarafında, gelmiş hâk bir kitab ise, durma üzerimize gökten taşlar yağdır veya bize daha elîm bir azab ver.'* demişti. Bunun üzerine bu ayet indi.

³²⁵ Yazır, III, 65.

³²⁶ Cerrahoğlu, Tefsir Usulü, 118.

³²⁷ Mearic 70/1

İkincisi, *Hasen ve Katade*: ‘Yüce Allah, Hz. Muhammed’i ba’s buyurup da müşrikleri azab ile korkutunca müşriklerin bâzısı, bâzısına: ‘Sorun bakalım Muhammed’e, bu azab kimin içinmiş ve kime vaki’ olacak’ dediler. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi.’

Üçüncüsü, *Bâzıları da şöyle demiştir*: ‘Hz. Peygamber kafirler için acele bir azab istemişti. Yüce Allah da: ‘Azâb vaki’ olacaktır, onu def edecek yoktur, biraz sabret, sabr-ı cemil’ buyurmuştu. Maamafih birinci mânâ daha sağlamdır.³²⁸

Mearic Suresi (70/1) ayet hakkında 3 rivayet zikredilmiştir. Birinci rivayete göre, Nadir b. Haris’in Kur’an’ın inkar etmesi ve Allah’a sitemde bulunup azap istemesidir. İkinci rivayete göre, Allah Hz. Muhammed’i Peygamberlik ile görevlendirdikten sonra, Hz. Peygamber müşrikleri azap ile korkutunca müşriklerin “azap kime inecek” diyerek dalga geçmeleridir. Üçüncü rivayete göre, Hz. Peygamber müşrikler için azap isteyince Allah: “onların başına azap gelecektir, güzel bir sabırla sabret” diye buyurması rivayetidir. Müfessir, ayetin nüzülü ile ilgili bu üç rivayeti verdikten sonra “maafihi birinci mana daha sağlamdır” diyerek birinci mananın ayetin nüzülü için daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Örnek 2

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (٥٣)

Meal: De ki: Ey nefisleri aleyhine isra etmiş kullarım, Allah’ın rahmetinden ümidi kesmeyin. Çünkü Allah, bütün günahları mağfiret buyurur. Şüphesiz ki O, öyle gafur, öyle rahim O.³²⁹

Nüzul Sebebi:

Birincisi, *Ata b. Yesar’dan olan rivayete göre, Hz. Hamza’nın katili Vahşi hakkında Medine’de inmiştir.*

İkincisi, *İbn Ömer’den rivayet olunduğuna göre, Ayyaş b. Ebi Rebia, Velid b. Velid ve daha birkaç kişi Müslüman olmuşlardı. Sonra kendilerine işkence edilmiş, fitneye düşmüşlerdi. Biz, bunlar hakkında Allah artık bunlardan ebedi olarak hiçbir şey kabul etmez; Müslüman oldular sonra da bir azap ile cezalandırıldıkları için dinlerini terk ettiler diyorduk ki, bu ayet indi.*

Üçüncüsü, *İbn Abbas’tan rivayet edildiğine göre Mekkeliler şöyle demiştir: ‘Muhammed iddia ediyor ki putlara tapan, Allah ile beraber diğer bir ilaha dua eden ve Allah’ın*

³²⁸ Yazır, VIII, 253.

³²⁹ Zümer 39/53

muhterem kıldığı bir kimseyi öldüren kimseler bağışlanmaz, o halde biz nasıl hicret eder Müslüman oluruz? Putlara tapınmış, adam öldürmüşüz, şirk ehliyiz.’ Bunun üzerine Allah, bu ayeti indirdi. Maamafih sebep-i nüzul, kâfirlerin İslam’ı mes’elesine ise de mefhum âsillerin tevbesine de şâmil olduğunda şüphe yoktur.³³⁰

Zümer (39/53) ayet hakkında 3 rivayet zikredilmiştir. Birinci rivayete göre Uhud Savaşında Peygamber amcası Hz. Hamza’yı şehit eden Vahşi’nin bir zaman sonra Müslümanlığı kabul etmesi hakkında inmiştir. İkinci rivayete göre, Ayyaş b. Ebi Rebia ve Velid bin Velid ile birlikte birkaç kişinin Müslüman olduktan sonra işkenceye uğramaları ve bunun sonucunda fitneye düşüp dinlerini değiştirmeleri, ardından doğru yolu bularak Müslüman olup hicret etmeleridir. Üçüncü rivayete göre, Allah ile birlikte başka putlara tapan, Allah’ın haram kıldığı cana kıyan Mekkelilerin “biz bunları geçmiş hayatımızda işledik, nasıl Müslüman olup da hicret ederiz” sözleri üzerine ayet nazil olmuştur. Müfessir ayetin nüzulüne sebep olacak üç rivayeti sunduktan sonra “maamafih sebep-i nüzul, kâfirlerin İslam’ı mes’elesine ise de mefhum âsillerin tevbesine de şâmil olduğunda şüphe yoktur” diyerek ayetin nüzul sebebinin birinci rivayet olduğunu ancak mananın ikinci ve üçüncü rivayetleri de kapsadığını belirtmiştir.

3.1.2 Evvelkisi İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, ayetin inmesine sebep olan birden fazla rivayet arasında “evvelkisi” ifadesini kullanarak rivayetler arasındaki tercihini belirtmektedir.

Örnek 2.

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَقِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

Meal: *Ve eğer mü’minlerden iki taife çarpışarlarsa, hemen aralarını bulun, barıştırın. Şayet biri diğerine karşı bağyediyorsa o vakit bağı olana Allah’ın emrine rücu edinceye kadar kıtal edin. Eğer rücu ederlerse yine adaletle beyinlerini sulh edin ve hep insafli olun. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.*³³¹

Nüzul Sebebi:

³³⁰ Yazır, VI, 509.

³³¹ Hucurat 49/9

Birincisi, *Resulullah (sav), Sa'd ibn Ubade'nin marazında ziyaretine müteveccihen giderken, Abdullah ibn Übeyy ibn Selul'e de uğraması ric'â edilmiş ve bir merkebe binerek uğramıştı. Abdullah ibn Ubeyy: 'Merkebin kokusu bizi rahatsız etti.'* demişti. Meclisde hazır buluna *Ensar'dan Abdullah ibn Revaha Hazretleri de 'Vallahi Resulullah'ın merkebinin kokusu senden daha hoştur.'* demişti. Bunun üzerine *Abdullah ibn Übeyy'in kavminden taraftarları kızmış, Abdullah ibn Revaha Hazretlerinin arkadaşları da kızmışlar, İbn Revaha Hazreç kabilesinden, İbn Übeyy Evsî olduklarından iki kabileden bir takım kimseler kimseler, silahsız olarak elleriyle, pabuçlarıyla, sopalarla dövüşmeye başlamışlar. Bunun üzerine bu ayet inmişti. Resulullah ayeti okumuş, bu şekilde barışmışlar.*

İkincisi, *İbn Cerîr'in ve İbn Ebî Hatim'in Süddî'den rivayetlerine göre, Ensar'dan İmran nâmında bir zatın Ümmü Zeyd namında bir zevcesi vardı. Kadın hısımlarını ziyaret etmek istemiş, zevci göndermemiş ve onlardan kimsenin gelmemesi için hanesinin illiyesinde habseylemişti. Kadın ailesine haber göndermiş onun üzerine kavmi gelmiş, oradan indirip götürmek istemişler, kocası da çıkmış kendi kavminden istiâne etmiş. Binaenalayh amucasının oğulları kadın ile ailesinin arasına girmeye çalışmışlar, onlar da müdafaa etmekle dövüşmüşler, bu ayet inmiş. Resulullah adamı göndermiş barıştrmış, tarafeyn Allah'ın emrine rücu etmişler. Evvelkisi, birinci âyetin mazmununa daha yakındır.³³²*

Hucurat Suresi (49/9) ayet hakkında 2 rivayet zikredimiştir. Bunlardan ilki Abdullah b. Ubeyy'in, Peygamberimiz'in bindiği merkebin kokusu hakkında söylediği sözle başlayan tartışma sonucu iki gurubun birbirine girme hadisesidir. İkincisi ise, Ensardan İmran adında bir adamın, eşini yakınlarına ziyarete göndermeyip eve kapaması sonucu iki aile arasında başlayan tartışma olayıdır. Müfessir ayetle ilgili iki rivayeti zikrettikten sonra, önceki mananın ayetin nüzul sebebi olabileceği noktasında söylediği fikir, iki rivayetten ilkinin tercih ettiğini göstermektedir.

3.1.3 Diyebiliriz ki İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, birden fazla nüzul rivayeti arasındaki tercihinin “diyebiliriz ki” ifadesi ile zikretmiştir.

Örnek 1.

³³² Yazır, VII, 179.

وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿١٧٥﴾

Meal: “Onlara, o herifin kıssasını da oku ki, ona ayetlerimizi sunmuştuk da o, onlardan sıyrıldı çıktı. Derken onu şeytan arkasına taktı da sapkınlardan oldu.”³³³

Nüzul Sebebi: Bu ayetin Hz. Musa zamanında İsrailoğulları âlimlerinden Bel’am b. Ebr veya Ken’anilerden Bel’am b. Maura namında birisi olduğuna veya Araplardan Ümeyye b. Ebissalti Sakafi hakkında nazil olduğuna dair birkaç rivayet vardır. Bel’am’ın bazı ilahi kitaplara bilgisi vardı. Duası makbul bir veli iken Arz-ı Mukaddes’e girme meselesinde Hz. Musa’nın veya Yuşa’nın aksine dünya sevgisi ile zorbalara arka çıkmıştı. Ümeyye b. Ebissalt’ta bazı din kitaplarını okumuş ve bir peygamber’in geleceğine inanmıştı. Gelecek peygamberin kendisi olma ümidine kapılmıştı. O sırada Hz. Muhammed’e peygamberlik verilince hasedinden dolayı küfre sapmıştı. Diyebiliriz ki, asıl kıssa Bel’am olduğu halde, nüzul sebebi Ümeyye olmuştur.³³⁴

Araf Suresi (7/175) ayet hakkında 3 rivayet zikredilmiştir. Birinci rivayete göre nüzul sebebi Bel’am b. Ebr’dir. İkinci rivayete göre Bel’am b. Maura’dır. Üçüncü rivayete göre Ümeyye b. Ebissalti’dır. Müfessir rivayetler arasında gerçek nüzul sebebinin Ümeyye b. Ebissalti hadisesi olduğunu “diyebiliriz ki” ifadesi ile belirtmiştir.

3.1.4 Ayetin Mefhumuna Göre İfadesi ile

Müfessir tefsirinde, birden fazla olan nüzul rivayetlerinde fikrini belirtirken “ ayetin mefhumuna göre, ayetlerin toplam ifadesinden anlaşılana göre” ifadesi ile tercihini belirtmektedir.

Örnek 1.

وَأَنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ خَاشِعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ تَمَنَّا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾

Meal: Şüphesiz Ehl-i Kitab içinden kimi de vardır ki, Allah’a iman ettikleri gibi Allah için hakka boyun eğerek kendilerine indirilene de, size indirilene de iman ederler. Allah’ın

³³³ A’raf 7/175

³³⁴ Yazır, IV, 224.

âyâtını, birkaç paraya satmazlar, işte bunla, Rabblarının indinde kendilerinin ecirleri vardır. Şüph yok ki, Allah hesabını çabu yapar.³³⁵

Nüzul Sebebi: Birincisi, Musevî iken Müslüman olan Abdullah ibn Selam ve arkadaşlarının veya İsevî iken Müslüman olan ehl-i Necran'dan kırk, Habeş'den otuz, mervidir.

İkincisi, İbn Abbas, Cabir ve Katade: Habeş hükümdarı Necâşi Ashame vefat etiği zaman, Resulullah onun üzerine gıyaben cenaze namazı kılmişti. Bunu gören münafıklar: 'Hiç görmediği bir Nasrânî üzerine namaz kılıyor.' demiş olduklarından Necâşi hakkında nâzil oldu. Rivayeten en şâyi' olan budur.

Üçüncüsü, Ale'l-umum Ehl-i Kitab'dan imana gelenler hakkında nâzil olduğu da rivayet edilmiş ve Mücahid buna kail olmuştur. Mazmun-ı âyete bu daha muvafık görülmüştür.³³⁶

Âl-i İmran Suresi (3/199) ayet hakkında üç nüzul rivayeti zikredilmiştir. Birinci rivayete göre ayet, Yahudi iken Müslüman olan Abdullah b. Selam ve arkadaşları veya Hıristiyan iken Müslüman olan Necran ehliden 40, Habeş'ten 30, Rum'dan 8 ve toplamda 80 kişinin Müslümanlığı hakkında inmiştir. İkinci rivayete göre, Habeş hükümdarı Neçâşi Asame'nin vefatının ardından Hz. Peygamber gıyabi cenaze namazı kıldırması, ardından münafıklar: "bir hıristiyan üzerine cenaze namazı kılıyor" demişler ve ayet Necâşi hakkında nazil olmuştur. Rivayetler arasında en yaygın rivayet bu olarak gösterilmektedir. Üçüncü rivayete göre ayet, bütün kitap ehlinden Müslüman olanlar hakkında nazil olmuştur. Müfessir tercihini, ayetin mefhumuna bu daha uygundur diyerek belirtmiştir.

Örnek 2.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسِلُهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّبُهَا لِوَفْتِهَا إِلَّا هُوَ تَقُلْتُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمْ إِلَّا بَغْتَةً
يَسْأَلُونَكَ كَاتِبًا خَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

Meal: Ne zaman demir atacak? Diye sana saatten soruyorlar. De ki: 'Onun ilmi yalnız Rabbimin nezdindedir. Onu, vakti vaktine tecelli ettirecek yalnız O'dur. O, öyle ağır bir mes'ele ki, bütün semavat-ü arzda tahammül edecek yok. O, size ancak bağıteten gelecek.

³³⁵ Âl-i İmran 3/199

³³⁶ Yazır, II, 479.

*Sanki sen ondan tefahhusle haberdar imişsin gibi soruyorlar. De ki: Onun ilmi ancak Allah'ın nezdindedir velakin insanların ekserisi bilmezler.*³³⁷

Nüzul Sebebi: *Bir rivayete göre Yahudilerden bazıları Hısl b. Ebi Kuşyr, Şemuyil b. Zeyd, Hz. Peygamber'e gelmişler. Onu imtihan için 'Ya Muhammed, eğer sen peygamber isen bize kıyametin kopacağı haber ver, çünkü biz onu biliyoruz. Doğru söylersen sana iman edeceğiz.' demişler. Ancak belli bir vakit söyleyecek olursa onu yalanlamaya da kararlıymışlar. Bunun üzerine işte bu ayet nazil olmuş.*"

*Bir başka rivayette, Kureyş'ten bazıları gelmişler 'Ya Muammed, seninle bizim aramızda bir yakınlık var, bundan dolayı bize özel olarak onun vaktini lütfen bildir.' demişler. Bunun üzerine bu ayet nazil olmuş. Ayetlerin toplam ifadesinden şu anlaşılıyor ki, bu olayların ikisi de olmuştur. Çünkü ayette iki kere 'sana soruyorlar' buyurulması da bunun iki kere olduğuna işaret sayılabilir.*³³⁸

A'raf Suresi (7/187) ayet hakkında 2 rivayet zikredilmiştir. Birinci rivayete göre nüzul sebebi, Yahudilerin Hz. Peygamber'e kıyametin ne zaman kopacağı hakkında sorular sorup O'nu hataya düşürmek istemeleridir. İkinci rivayete göre, Kureyş müşriklerinin, Hz. Peygamberle olan yakınlıklarından dolayı bunu kullanmaları ve kıyametin kopuş vaktini kendilerine bildirmesini söylemeleridir. Müfessir rivayetlerin sonunda, ayette yer alan "sana soruyorlar"ın tesniye şeklinde gelmesinden ötürü iki rivayetin de farklı zaman ve mekânlarda sorulmuş olduğundan doğru olacağını ve nüzul sebebi olabileceğini bildirmiştir.

3.1.5 En Doğrusu İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, birden fazla olan nüzul rivayetlerini değerlendirirken, "en doğrusu" ifadesini kullanmış ve tercihinin ne olduğunu belirtmiştir.

Örnek 1

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَّرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ
وَلَهُمْ فِي الْأَجْرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾

³³⁷ A'raf 7/187

³³⁸ Yazır, IV, 231.

Meal: Allah'ın mescidlerini, içlerine Allah'ın ismi anılmakdan men eden ve harab olmaları zımında çalışan kimselerden daha zalim de kim olabilir? Bunlar, oralara korka korka olmaktan başka suretle girmek salahiyetine haiz değildirler. Bunlara dünyada bir zillet vardır, bunlara ahirette de azim bir azab var.³³⁹

Nüzul Sebebi: *Cumhur-ı müfessirinin beyanına göre asıl sebe-i nüzul, Beyt-i Makdis'in tahribi mes'alesi olup, âyet Rum ve Nasara hakkındadır. Bazı müfessirîn, bunun müşrikler hakkında olduğunu da beyan etmişlerdir. En doğrusu her ikisi, yani Nasara'nın müşrikin ile müşterek buldukları hısal-ı şirk hakkındadır.*³⁴⁰

Bakara Suresi (2/114) ayet hakkında biri tefsircilerin çoğunun beyanına göre Hristiyanlar, bir diğeri de bazılarının beyanına göre müşrikler hakkında olmak üzere iki rivayet zikredilmiştir. Müfessir iki rivayetin de doğru olduğunu belirterek ikisini birleştirmiş, hem Hristiyanlar hem de müşrikler hakkında nazil olduğunu dile getirmiştir. Bu ifadesini de “en doğrusu her ikisi” ile belirtmiştir.

3.1.6 Hük-m-i Celiline Nazaran İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, birden fazla nüzul rivayetleri arasında tercihini belirtirken diğer ayetlere atıf yapar, atıf yaptığı ayetteki hükme göre tercih ettiği rivayeti belirtmektedir.

Örnek 1.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيَهُمْ عَن قِبَلَتِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِمْ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٢﴾

Meal: *Nas içinde süfaha takımı: ‘bunları buldukları kiblede çeviren ne?’ diyecekler. De ki: ‘Meşrik da Magrib de Allah'ındır. O, kimi dilerse doğru bir caddeye çıkar.’*³⁴¹

Nüzul Sebebi: *Bu söz, neshi inkâr ve tahvil-i kibleye i'tiraz etmek isteyen Yehud veya münafikîn tarafından sarf edilmiş ve âyet onlar hakkında nâzil olmuştur. (Bakara 2/13) hük-m-i celiline nazaran münafikîn hakkında olması daha münasibdir.*³⁴²

Bakara Suresi (2/142) ayet hakkında 2 rivayet zikredilmiştir. Bu rivayete göre Yahudiler veya münafıklar bu ayetin nüzul sebebidir. Müfessir, Bakara 2/13. ayete atıf yaparak nüzul sebebinin münafıklar hakkında olmasını daha münasip görmektedir.

³³⁹ Bakara 2/114

³⁴⁰ Yazır, I, 389.

³⁴¹ Bakara 2/142

³⁴² Yazır, I, 427.

3.1.7 Nüzul-i Âyetin Sebeb-i Aslîsi İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, “nüzul-i âyetin sebeb-i aslîsi” ifadesini kullanarak birden fazla nüzul rivayetleri arasında hangisinin gerçek nüzul sebebi olduğunu belirtmiştir. “Nüzul-i âyetin sebeb-i aslîsi” ise, ayetin inmesinin esas sebebi anlamına gelmektedir.

Örnek 1.

وَأِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِسُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْلَىٰ وَلْتَلَّ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاجِدَةٌ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعُولُوا ﴿٣﴾

Meal: *Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız size, helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikah edin ve eğer bu surette adale yapamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir tane veya milkiniz cariye alın. Ağmamanız için bu daha muvafıktır.*³⁴³

Nüzul Sebebi: *Birincisi, Buhari ve Müslim’de riayet olunduğu üzere, Urve b. Zübeyr demiştir ki; ‘yetimler hakkında adalet yapamayacağınızdan korkarsanız... İlahi kelamının manasını sordum. Hz. Aişe dedi ki: Kızkardeşimin oğlu! Bu o yetimdir ki, velisinin gözetimi altında bulunur ve mal hususunda ortak da bulunurlar. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider, mehrinde adalet yapmayarak onunla evlenmek ister. Başkalarının vereceği mehir kadar mehir vermez, işte bu ayet, bu gibi velilerin hak ve adalete riayet edip, mehirlerini özellikle en yüksek miktarına erişmedikçe gözetimleri altında bulunan yetim kızlarla evlenmeleri yasaklanmış ve hoşlarına giden diğer kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir.’*

İkincisi, ‘Sahih-i Müslim’de Hz. Aişe’den Urve, Urve’den oğlu Hişam tarikiyle mervidir: Hz. Aişe demiştir ki: ‘Eğer yetimler hakkında iksat yapamayacağınızdan korkarsanız... âyeti şunun hakkında nâzil oldu ki, bir erkeğin yanında yetime olur, bu erkek onun velisi veya varisi bulunur. Yetimenin malı var fakat o erkekten başka onu müdafaa venikâhına delâlet edecek bir velisi de yoktur. İşte yegâne velisi olan bu erkek, malına tama’an, malına iştirak etmeğin kimseye nikâh etmez men’eder.’

Üçüncüsü, ‘Said b. Cübeyr hazretleri demiştir ki: Nâs o zamanlar bir emir veya nehy varid olmadıkça cahiliyye adetleri üzere bulunuyorlardı. Resulullah’a yetimlerden sual ettiler. Allah bunu inzâl buyurdu.

³⁴³ Nisa 4/3

Dördüncüsü, 'İkrime'den mervidir: Kureyş'ten bir adamın müteaddid kadınları bulunur, nezdinde eytam da bulunur. Derken malı tükenir, yetimlerin malına meyleder. Binaenaleyh bu âyet nâzil olmuştur.'

Bazı müfessirîn demiştir ki: 'Bir adam, sahib-i mal ve cemal bir yetime buldu mu esirgeyip kıskanarak onu tezevvüç ediveriyordu. Ve bu surette bâzan nezdinde hukuklarına riayet edemeyeceği kadar müteaddid yetimler toplanırdı. (Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız. Nisa 4/3) bunlar hakkındadır.'

Görülüyor ki, bu rivayetlerin bâzıları sebab-i nüzulü, bâzıları da hikmet ve fevaid-i nüzulü göstermektedir. Sebeb-i nüzulü en sarih olarak gösteren Hazret-i Aişe rivayetidir. Yetimlerin velîler tarafından mal veya cemaline tamaan aharenikâhtan men'edilip lâyük olmayan bir mehr ile kendilerine cebren nikâh ve nefisçe ve malca izar edilmeleri ve bu surette mal cemali az olan yetimlere hiç rağbet edilmeyerek bütün bütün sefahate düşürülmeleri nüzul-i âyetin sebab-i aslîsini teşkil etmiştir.³⁴⁴

Nisa Suresi (4/3) ayet hakkında 5 rivayet zikredilmiştir. Bu rivayetlerden ilk ikisi Hz. Aişe rivayeti olup anlam bakımından birbirine çok yakındır. Diğer üç rivayet de yetimler ile ilgili olaylardan bahsetmektedir. Müfessir 5 rivayet arasından bazılarının ayetin iniş sebebi, bazılarının ayetin hikmet ve faydası olduğunu belirttikten sonra Hz. Aişe'ye ait olan iki rivayetin bu ayetin asıl iniş sebebi olduğunu belirterek tercihini zikretmiştir.

3.1.8 Sıyak-ı Âyet İfadesi İle

Müfessir tefsirinde, birden fazla olan nüzul rivayetlerini tefsir ederken rivayetleri, ayetin siyak ve sibakına uygunluğu açısından da değerlendirmiştir. Ayetteki konu ve anlam bütünlüğünü de dikkate alarak birden fazla rivayetler arasındaki tercihini ayetin öncesi ve sonrasına uygunluğuna göre tercih etmiştir.

Örnek 1.

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُجِلَّ لَهُمْ قُلْ أَجِلٌ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلَّبِينَ يُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ
وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَأَتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾

³⁴⁴ Yazır, II, 494-497.

Meal: “Sana soruyorlar: Kendileri için helal kılınan ne? De ki: Sizin için bütün pak nimetler helal kılındı. Alıştırarak ve Allah’ın size öğrettiğinden öğreterek yetiştirdiğiniz avcı hayvanların da size tutuverdiklerinden yeyin ve üzerine çekin ve Allah’tan korkun. Çünkü Allah’ın muhasebesi çok sür’atlidir.”³⁴⁵

Nüzul Sebebi: Birincisi “İkrime ve Muhammed ibn Ka’b naline göre, Cebrail aleyhisselam: ‘Biz kelb bulunan eve girmeyiz.’ demişti. Peygamberimiz de köpeklerin öldürülmesini emretti ve Ebu Rafi’i buna me’mur eylemiş. O da Medine’deki kelbleri hep öldürüp avaliyeye kadar varmış. Bunun üzerine Asım ibn Adıyy ve Sa’d ibn Hayseme ve Uveym ibn Sa’d gelmişler: ‘Bize ne helal kılındı ey Allah’ın Resulü?’ demişler. Resulullah susmuş, bu ayet nazil olmuş .

İkincisi, Hakim Ebu Abdullah’ın Sahih’inde senediyle rivayet ettiği üzere Ebu Rafi demiştir ki: ‘Resulullah bana köpeklerin katlini emretti. Nâs geldiler: ‘Ya Resulullah, katlini emrettiğin bu ümmetten bize ne helal kılındı?’ dediler. Allah da (Sana soruyorlar: Kendileri için helâl kılınan ne?) ayetini inzal buyurdu

Üçüncüsü, Sa’d ibn Cübeyr demiştir ki: ‘Adıyy b. Hatem ve Zeydül hayl: Ya Resulullah, biz kelblerle ve doğanlarla av avlarız. Âl-i Dir’in ve ÂL-i Ebi Havriyye’nin köpekleri yaban sığırlarını ve yaban eşeklerini ve geyiklerin alırlar. Bazısının zekâtına yetişiriz, bazıısı da katledilir zekâtına yetişemeyiz. Hâlbuki Allah, meyteyi haram kılmuştur. Binaenaleyh bize bunlardan neler helal oluyor?’ demişlerdir. Bu ayet bu sebeple inmiştir. Buna göre bu sual, ‘ancak tezkiye ettikleriniz’ istisnasına müterettib ve cevap da tezkiyenin (kesmenin) şer’i manasını tafsil ve izah sadedinde varid olmuş demek olur ki, siyaka pek münasibdir.³⁴⁶

Maide Suresi (5/4) ayet hakkında 3 rivayet zikredilmiştir. Birincisi, İkrime ve Muhammed ibn Ka’b rivayeti, ikincisi Hakim Ebu Abdullah’ın Sahih’inde zikrettiği Ebu Rafi rivayeti ve üçüncüsü Said ibn Cübeyr’den gelen rivayettir. Müfessir bu üç rivayet arasında üçüncü rivayetin ayetin siyak ve sibakına uygun olanın bu olduğunu belirterek tercihini dile getirmiştir.

Örnek 2.

³⁴⁵ Maide 5/4

³⁴⁶ Yazır, III, 180-181.

Maide Suresi (5/40-50)

Nüzul Sebebi: *Ebu Hüreyre, Bera ibn. Âzib, İbn Abbas, daha birçoklarından varid olan rivayetlerin hâsılına göre Tevrat'ta, Benî İsrailden zina edenlere recm (taşlanmak suretiyle öldürme) emredilmişti. Bunu tatbik ediyorlardı. Nihayet büyüklerinden birisi bir gün zina etmiş, recm için toplanmışlar. Fakat ileri gelen havas ve eşraf kalkmışlar, men etmişler. Sonra zuafâdan birisi zina etmiş, bunu recm etmek için toplanmışlar. Bu defa da zuafâ güruhu kalkmış: 'Arkadaşınızı recm etmedikçe bunu da etmeyin, ikisini de recm edin' demişler. Bunun üzerine mes'ele müşkilleşti, 'geliniz bir çaresine bakalım' demişler. Recmi bırakıp tahmime karar vermişler. Elyaftan örülmüş, zifte bulanmış bir kamçı ile kırk kamçı vurup yüzünü karalarlar, merkebe ters bindirip dolaştırarak teşhir ederlermiş. Peygamberimiz Medine'ye varıncaya kadar böyle yaparlarmış. Bera ibn Azib'den mervi olduğu üzere, bir gün Mdine'de böyle bir yahudinin dolaştırıldığına bizzat tedüf etmiş Ulemalardan birini çağırıp 'sizde zanînin haddi böyle midir?' diye sormuş. 'Evet' deyince, 'Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah için söyle' deyince, 'Recmdir' demiş kassayı nakletmiş.*

Ebu Hureyre'nin rivayetine göre; Şu âdem, ihsanından sonra bir muhsane ile zina etti. Peygamberimiz'e 'seni hakem yapıyoruz hüküm et' demişler. Bunun üzerine peygamberimiz, Yahudi dersanelerine gitmiş, 'Ey ma'ser-i Yehud, bana en âlimlerinizi çıkarınız' buyurmuş. Onlar da en bilginleri İbn Süriya'yı çıkarmışlar. Peygamberimiz: Ey İbn Süriya, Allah'a ve Allah'ın Beni İsrail'e olan ni'metine and vererek söylüyorum, ihsanından sonrazına eden kimse hakkında Allah'ın Tevrat'ta recm ile hüküm ettiğini biliyor musun?' buyurmuş. O da: 'Allah için evet, ya Ebe'l-Kasım. Bunlar senin Nebiyyi Mürsel olduğunu katiiyen bilirler ve lâkin hased ediyorlar.' demiş. Resulüllah oradan çıkmış, gelip hükmünü vermiş. Zâni ve zâniye ikisinin de recmini emr edilmiştir. Fakat İbn Süriya böyle dediği halde sonradan sefele-i Yehud hücumuyla küfr etmiş ve işte (Ey o şanlı Resul! Seni mahsun etmesn o küfürde yarı edenler.) âyeti nâzil olmuştur.

İkrime ve Katade ve daha bâzılarının rivayetine göre, Beni Nadir Yehudileri, Beni Kurayza'dan daha haysiyetli ve şerefli imiş. Bunun için Beni Kurayza'dan biri, Beni Nadir'den birini katl ederse, katl edilir, fakat Beni kureyza'dan birini katl ederse yüz vesak 200 kg. hurma diyeti alınır. Sonra Beni Nadir'den biri, Beni Kureyza'dan birini öldürmüş. Beni Kureyza da Peygamberimiz'in hükmüne müracaat etmiş. (Şayet hükmedrsen aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, adalet edenleri se-ver.) âyeti buna

*işareten nâzil olmuştur. Hasılı bu ayetler, gayr-i Müslimlerin hükmi-i İslam'a müracaatı hakkında nâzil olmuştur. Ve bu miyanda onların ahlâkı ve müracattan maksadları da iş'ar edilmiştir. Fakat bu âyetlerin siyakında zinaya dair sarahat bulunmadığına nazaran asıl sebe-i nüzul olan hâdise ikinci rivayet veçhiyle bir katil va'ası olmak daha muvafık görünür.*³⁴⁷

Maide Suresi (5/40-50) ayetler hakkında 3 rivayet zikredilmiştir. İlki Ebu Hüreyre, Bera ibn Âzib, İbn Abbas'tan gelen recm rivayetidir. İkincisi Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği recm rivayeti ve üçüncüsü İkrime ve Katade'den gelen Beni Kurayza ve Beni Nadir Yahudi kabileleri arasında adam öldürme davasının sonucunu anlatan rivayettir. Müfessir bu üç rivayetin Müslüman olmayanların, hüküm için Müslümanlara müracatı hakkında olduğunu, ilk iki rivayetin zina sonucu müracat ile ilgili olduğunu, üçüncü rivayetin zina değil de adam öldürme sonucu müracat edildiğini bildirmektedir. Ayrıca ayetlerin siyak ve sibakında zina olayına dair bir bilgi olmadığı için üçüncü rivayetin bu ayetlerin nüzul sebebi olmasının daha uygun olduğunu belirterek tercihini zikretmiştir.

3.2 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Çoğunluğun Tercihini Belirtmesi

Müfessir, mukaddimesinde tefsirinin tek bir tefsir tercemesi olmadığını, birden çok tefsire başvurularak oluşturulmuş bir eser olduğunu dile getirmiştir. Elmalılı, klasik tefsir kaynakları olarak adlandırılan ve mukaddimedede de isimleri zikredilen rivayet ve dirayet tefsirlerinden istifade etmiştir. Bu kaynaklarda yer alan ve meşhur olan nüzul sebebi rivayetlerini aktarırken kaynak ismi zikretmek yerine “Alimlerin çoğunun dediği gibi”, “Ekseriyyet”, “Cumhur kavli budur”, “Cumhur-ı müfessirîn bunun üzerinedir”, “Cumhur-ı müfessrîn beyanı” kalıpları ile belirtmiştir.

Örnek 1.

لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الذِّبَانِ لَمْ يُفَاتِلُوكُمْ فِي الذِّبَانِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
(٨)

Meal: Allah, sizi din hakkında size kıtal yapmayan ve sizi yurdlarından çıkarmayan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adalet yamanızdan nehyetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.³⁴⁸

³⁴⁷ Yazır, III, 267-268.

³⁴⁸ Mümtehine 60/8

Nüzul Sebebi: Birincisi, Hz. Ebu Bekir'in kızı ve Zübeyr (r.a)'in karısı Esmâ'dan yapılan bir rivayete göre, Resulullah (sav) antlaşma yaptıktan sonra müşriğe olan Kureyş'in koruması altında bulunan annem beni arzu ederek görmeye gelmişti. 'Onunla ilgilenip iltifat göstereyim mi? diye Resulullah'a sordum.' Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi ve Resulullah da bana 'Evet ona sıla et, alakadar ol, iltifat ve ihsan eyle' buyurdu.

İkincisi, Bir rivayete göre bu ayet, Hudeybiye andlaşmasından sonra ve Kureyş'in andlaşmanın hükümlerini çiğneyip de Mekke'nin fethini gerektiren harekate sebebiyet vermelerinden önce, inmiş demektir. Bu sebeple bazı alimler, bu ayetin, kadınlar ve çocuklar hakkında indirildiği görüşünü benimsemişlerse de, alimlerinin çoğunun dediği gibi bundan, mutlaka yaptıkları andlaşmalara uyan kimseleri anlamak daha münasiptir.³⁴⁹

Müfessir, Mümtehine Suresi (60/8) ayet hakkında 2 rivayet zikretmiştir. İki rivayetin sonunda, "bazı alimler bu ayetin... indirildi" diye başlayıp "alimlerin çoğuna göre bu ayet... sebebiyledir" diyerek bitirmiş ve çoğunluk tarafından tercih edilen görüşün ne olduğunu bildirmiştir.

Örnek 2.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ انشُرُوا فَانشُرُوا يَرْفَعِ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

Meal: Ey o bütün iman edenler! Sizlere meclislerde 'genişleyin' denildiği vakit, genişleyiverin. Allah da, size genişlik versin. 'Kalkın' denildiği vakit de kalkıverin ki, Allah iman edenlerinizi yükseltsin. İlim verilenleri ise, derecat ile ve Allah, her ne yaparsanız haberdardır.³⁵⁰

Nüzul Sebebi:

Birincisi, İbn Ebi Hatim'in Mukatil ibn Hibban'dan tahricine göre, Âlûsî bu ayetin sebab-i nüzulünü şöyle nakletmiştir: 'Hz. Peygamber (sav) Muhacirîn ve Ensar içinden Ehl-i Bedr'e ikram ederdi. Ehl-i Bedir'den bir takım zevat eldi, Sabit ibn Kays ibn Şemmas da onlardandı. Meclis ise daha vvel gelenler ile dolmuştu. Resulullah'ın müvacehesinde durdular. 'Allah'ın selamı, rahmeti, bereketi üzerine olsun ey Nebi' dediler. Resulullah da

³⁴⁹ Yazır, VII, 505.

³⁵⁰ Mücadele 58/11

'Allah'ın selamı, rahmet ve bereketi sizin üzerinize olsun.' Selamlarını karşıladı sonra meclistekilere selam verdi. Onlar da selam ile karşıladı. Bunun üzerine ayakta dikildiler, bir yer açılmasına muntazır oldular. Kimse yer açmadı. Onların ayakta kalmaları Resulüallah'ı müteessir etti. Etrafındakilerden bâzılarına: 'Kalk ya fülân, ya fülân' diye birkaç kişiyi kaldırdı. Onların da hoşlarına gitmediği yüzlerinden belli oldu. münafıklar bunu lakırdıy vesile eylediler. 'Yakına oturmanı kaldırıp da sonra geleni ourtması adalet değil' dediler. İşte bu âyet bu sebeple nâzil oldu.

İkincisi, Hasan el Basri ve Yezid ibn Ebi Habib gibi bazıları ise, 'Sahabe harb saflarında kıtal mevi'lerinde kıskançlık eder sıkı dururlar. Şehid olmak rağbetiyle bazısı, bazısına yer açmazdı. Bu âyet, bu sebeple nazil oldu.' demişler. Mânânın buna da şümulü yok değil ise ekseriyyet Peygamber'in meclisindeki izdiham dolayısıyla nâzil olduğunu söylemişlerdir.³⁵¹

Müfessir, Mücadele Suresi (58/11) âyet hakkında 2 farklı rivayet zikretmiştir. Bu rivayetlerin sonunda "ekseriyyet bu âyetin... dolayısıyla nazil olduğunu söylemişlerdir" diye açıklama yaparak çoğunluğun tercih ettiği rivayeti belirtmiştir.

Örnek 3.

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلَهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ
الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾

Meal: Eğer size bir yara dokundu ise, heriflere de yle bir yara dokundu. Hem o günler, biz onları insanlar arsında evirir çeviririz. Hem Allah, iman edenleri bileceği ve sizden şehidler, şahidler tutacağı için ki, Allah zalimleri sevmez.³⁵²

Nüzul Sebebi: Mukaddema yevm-i Bedir'de küffar ordusundan yetmiş kişi katledilmişti. Yevm-i Uhud'da Muhacirinden beş zat (Ammünnebi Hazreti Hamza ibn Abdülmuttalib, Alemdar-ı Resulullah Mus'ab ibn Ümeyr, Ammizade-i Nebi Abdullah ibn Cahş, Osman ibn Şemmas, Utbe mevlası Sa'b) Ensar'dan da yetmiş kişi şehit olmuşlardı. Yevm-i Uhud'ta İslam ordusu bine karib olduğu gibi, Yevm-i Bedir'de de küffar ordusu bin kadardı. Bundan başka Uhud günü Müslümanlar, Resulullah'ın emrine muhalefet vaki olmazdan evvel düşmandan bayraktarlarıyla birlikte yirmi küsur kişiyi katl ve birçoklarını cerh

³⁵¹ Yazır, VII, 423.

³⁵² Âl-i İmran 3/140

etmişler oklarıyla bir hayli hayvanı da tepelemişlerdi. Bazı müfessirler bu mukayeseyi Uhud gününe sarf etmişlerse de ekser müfessirin beyan-i veçhiyle ayet, Uhud ile Bedir'in mukayesesi hakkındadır.³⁵³

Müfessir, Âl-i İmran Suresi 140. ayetin nüzul sebebini açıkladıktan sonra, “ekser müfessirin beyanı veçhiyle ayet, Uhud ve Bedir Savaşlarının karşılaştırılması hakkındadır” diyerek tercih beyan etmiştir.

Örnek 4.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى
لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَتُحْفُونَ كَثِيرًا وَعُلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ نَزَّلَهُ فِي خَوَاصِيبٍ يُلْعَبُونَ
{٩١}

Meal: Allah'ı gereği gibi tanıyamadılar. Çünkü 'Allah beşere bir şey indirmede' dediler. De ki, 'Kim indirdi o, Musa'nın insanlara bir nur, bir hidayet olarak getirdiği kitabı? Ki, siz onu parça parça kâğıtlar yapıyorsunuz. Bunları ortaya atıyorsunuz da birçoğunu gizliyorsunuz. Bununla beraber şimdi size ne sizin, ne atalarınızın bilmediğiniz hakikatler öğretilmekte. Allah de. Sonra bırak onları daldıkları bataкта oynaya dursunlar.³⁵⁴

Nüzul Sebebi: Malik ibn. Sayf semiz, şişman bir adammış. Resulullah'ın yanına gelmiş. Konuşurken Resulullah kendisine: 'Musa'ya Tevrat'ı indiren Allah'a and vererek soruyorum. 'Allah hibr-i semine buğz eder' diye Tevrat'tan buluyorsun değil mi? Hâlbuki sen hibr-i seminsin. Yehudîler'in yedirdiği şeylerden semizlemişsin.' buyurmuş. Hazırûn gülmüşler. Malik ibn Sayf kızmış, Hz. Ömer'e dönüp ' Zira Allah beşere hiçbir şey inzâl etmedi.' demiş. Nübüvvet-i Muhammediyye'yi inkârda mübalge etmek için hiddetinden müşrikler gibi hepsini inkâr edivermiş. Sonra bu sözünden dolayı Yehudîler tutmuşlar kendisini riyasetten azledip yerine Ka'b ibn Eşref'i geçirmişlerdir. Bu ayetin sebeb-i nüzulünde meşhur olan cumhur kavli budur.³⁵⁵

³⁵³ Yazır, II, 413.

³⁵⁴ En'am 6/91

³⁵⁵ Yazır, III, 496.

Müfessir, En'am Suresi (6/91) ayet hakkında tek bir nüzul rivayeti sunmuştur. Rivayetin sonunda “sebeb-i nüzulünde meşhur olan cumhur kavli budur” diyerek diyerek açıklama beyan etmiştir.

3.3 Nüzul Sebebi Rivayetlerinde Şahıların Tercihini Belirtmesi

Müfessir tefsirinin mukaddimesinde yararlandığı tefsir kaynaklarını zikrederken Ebus'Suûd, Kâdi Beydâvî, Fahr-ı Râzî, Cessas Ebu Bekr-i Râzî'nin Ahkâmu'l-Kur'an'ı, Ebu Hayyan'ın Bahr-ı Muhit, İbn Cerîr'in Tefsir-i Kebir'iyile³⁵⁶ birlikte birkaç kaynak daha belirtmektedir. Sure ve ayetlerin inmesine vesile olan nüzul sebepleri çalışmamızda müfessir tarafından bazen hangi rivayetin kimler tarafından tercih edilmiş olduğu belirtilmiştir. Müfessir tarafından belirtilen bu isimler “Fahrüddin-i Razi, Ebu Hayyan, Tefsir-i Tebrizi ve Ebu Müslim İsfehani” olmuştur.

Örnek 1.

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

Meal: *Mallarını gece ve gündüz, gizli ve aşikâr hayra sarfeden kimseler, işte onların Rabblarının yanında ecirleri surf kendilerininindir ve onlara bir korku yoktur ve mazum olacak değildir onlar.*³⁵⁷

Nüzul Sebebi: *Hz.Ebu Bekir (r.a) malik olduğu kırk bin dinarın onbinin gece, onbinini gündüz, on binini gizli, on binini alenî olmak üzere birden tasadduk etmiş idi. Bu âyet bunun hakkında nâzil olmuştur deniliyor. Hz. Ali (r.a) dahi, dört dirhem gümüşten başka bir şeye malik değil iken bunun birini gece, birini gündüz, birini gizli, birini de açıkça olmak üzere hepsini tasadduk etmiş idi. Resulüllah 'neye böyle yaptın'diye sorunca 'Rabbımın va'dine müstehik olmak için'demiş, cevaben de 'o, senin' buyrulmuş idi ki, sebeb-i nüzulün bu olduğu da mervidir. Bir rivayette de bu âyetin, fisebilillah cihad için atlar besleyip buna masraf edenler hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Bunlardan başka bu âyetin umum-ı evkat ve ahvalde sadaka veren ve herhangi bir muhtacın ihtiyacına agâh oldukları zaman te'hir etmeksizin derhal o haceti bitiren ve başka bir hal-ü vakte ta'lik etmeyenzevat hakkında ta'mimi hayra tergeb için nâzil olduğu da naklolunmuştur ki, Fahrüddün-i Razi, 'Sebeb-i nüzule dair zikredilen vücuhun içinde en güzeli budur. Çünkü*

³⁵⁶ Yazır, I, 13.

³⁵⁷ Bakara 2/274

bu âyet, ahkam-ı infaki beyan eden âyetlerin sonu olduğundan hiç şüphe yoktur ki, bunda vücuh-ı infakin ekmele zikredilmiştir' diye bunu tercih etmiştir.³⁵⁸

Müfessir, Bakara Suresi (2/274) ayet hakkında 4 farklı nüzul rivayeti sunmuştur. Bunlar içerisinde dördüncü rivayetin Fahreddin Razi tarafından nüzul rivayetine uygun olarak belirlenen ve en güzeli kabul edilen rivayet olduğu müfessir tarafından zikredilmiştir.

Örnek 2.

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

Meal: *Elhak Biz sana bihakkın kitab indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği vech ile hükm edesin, hainlere müdafaa vekili olma.*³⁵⁹

Nüzul Sebebi: *Bu ayetlerin Beni Übeyrik vak'ası hakkında nâzil olduğunda müfessirinin ittifakı naklolunur. Ebu Hayyan'ın nakline göre Kirmani: 'Bu ayetlerin Beni Zafer ibn Haris'ten Tu'me ibn Übeyrik hakkında nâzil olduğunda müfessirinin icmaı vardır. Ancak İbn Bahr: 'Münafıklar hakkında nâzil oldu.' demiştir. Fahreddin Razi itlakı üzere der ki: 'Bu âyetlerin ekserisi Tu'me ibn Übeyrik hakkında nâzil olduğunda müfessir'in müttefiktir.*³⁶⁰

Müfessir, Nisa Suresi (4/105) ayet hakkında nüzul rivayetini sunmuştur. Bu rivayet müfessirlerin ittifakı ile Beni Übeyrik vakası üzerine indi diye belirtilmiştir. Ancak müfessir, Ebu Hayyan'ın, İbn Bahr'in ve Fahreddin Razi'in görüşü hakkında bilgilendirme yapmıştır.

Örnek 3.

الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾

Meal: *Onlar ki, kendilerinden muahede almışsındır da sonra her defasında ahidlerini nakzederler ve hiç çekinmezler.*³⁶¹

³⁵⁸ Yazır, II, 221.

³⁵⁹ Nisa 4/105

³⁶⁰ Yazır, III, 90.

³⁶¹ Enfal 8/56

Nüzul Sebebi: Hz. Peygamber, Beni Kurayza Yahudileriyle Müslümanlar aleyhinde bir davranışta bulunmayacaklarına, Müslümanlar aleyhinde hiç kimseye yardım etmeyeceklerine ve destek vermeyeceklerine dair bir andlaşma yapmıştı. Böyle iken Bedr muharebesinde, müşriklere silâh iâne ettiler ve ‘unuttuk, hata ettik’ dediler. Sonra bir muahede daha yaptı. Onu da Hendek vak’asında bozdular. Reisleri Ka’b ibn Eşref, binip Mekke’ye gitti, müşriklarle ittifak akdetti. Bu âyetin, sebab-i nüzulü bunlar olmuştur. *Mamañih Tefsir-i Tebrizi’ de Kureyş’ten Abdüddar oğulları olduğu da menkuldür.*³⁶²

Müfssir, Enfal Suresi(8/56) ayetin nüzul sebebini yukarıda detaylıca açıklamıştır. Rivayetin sonunda Tebrizi’nin nüzul sebebini olarak neyi tercih ettiği görüşünü zikretmiştir.

Örnek 4.

وَالَّذَانِ يَأْتِيَانِيَا مِنْكُمْ فَأُذُوهُمَا فَإِن تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضْنَا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّاباً رَّحِيماً ﴿٦٦﴾

Meal: Sizlerden onu irtikab edenlerin ikisini de eziyete koşun, eğer tevbe edip islah olurlarsa onlardan vaz geçin. Çünkü Allah, Tevvab, Râhim bulunuyor.³⁶³

Nüzul Sebebi: Nisa Suresi 4/16; Müfessirlerin çoğu, bu ayetteki وَالَّذَانِ ‘den kastedilenin zina eden erkek ile zina eden kadın olduğunu söylemişlerdir. Mücahid’den bunun zina hakkında değil, livata hakkında olduğu ve binaenaleyh iki erkekten ibaret bulunduğu nâkledilmiş, Ebu Müslim-ı İsfahanî de bunu tercih eylemiştir.³⁶⁴

Müfessir, Nisa Suresi (4/16) ayet hakkında nüzul sebebini zikretmiştir. Rivayetin sonunda İsfahanlı Ebu Müslim’in tercihinin yer verilmiştir.

3.4 Nüzul Sebebi Rivayetlerini Eleştirmesi

Müfessir tefsirinde, birden fazla olan nüzul sebebini rivayetlerini bazen anlam ve tarihi vakıalara uygunluğu bakımından yer yer eleştiriye tabi tutmuştur. Rivayetler arasındaki tenakuzları ortaya koymuş ve bunlar arasında ortak sonuca ulaşma gayreti gütmüştür. Müfessir mukaddimesinde ihtilafli yerleri okuyucuyu teeddüt içinde bırakmamak kaydıyla çözüm ve tercih ile sonuca bağlamaya çalıştığını da belirtmektedir.

Örnek 1.

³⁶² Yazır, IV, 291.

³⁶³ Nisa 4/16

³⁶⁴ Yazır, II, 519.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (٢٣) قُلْ إِن كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ (٢٤)

Meal: Ey o bütün iman edenler! Babalarınız ve ihvanınız eğer imana karşı küfrü hoşlanıyorlarsa onları evliya ittihaz etmeyiniz. Sizden her kim, onları veli tanıyacak olursa işte onlar nefislerine zulmedenlerdir (23). Eğer de, babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, kadınlarınız, hısıminız, kabileniz, elinize geçirdiğiniz mallar, kesada kesada uğramasından korktuğunuz bir ticaret, hoşunuza giden meskenler sie Allah ve Resulün'den ve O'nun ylundu cihaddan daha sevgili ise artık, Allah'ın emri gelinceye kadar bekleyin. Allah öyle fasıklar güruhunu hidayete erdirmez (24).³⁶⁵

Nüzul Sebebi: Bu ve bundan sonraki âyetin, feth-i Mekke'den evvel, bunları hicrete mani' addedenler hakkında vya irtidat edip de Mekke'ye iltihak eyleyen dokuz hakkında nâzil olduğuna dair iki nakil vardır. Fakat bunlar tarih-i nüzul hakkındaki rivayetlere muhalif bulunduğundan şayân-ı ihticac olamayacaktır.³⁶⁶

Müfessir, Tevbe Suresi (9/23-24) ayetleri hakkındaki iki rivayeti nüzul tarihini dikkate alarak ve bu konudaki rivayetlere aykırı bularak delil olarak kabul görmeyeceğini belirtmiştir.

Örnek 2.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ مُبِينٌ (١٠٣)

Meal: Muhakkak biliyoruz ki onlar, 'mutlaka onu bir beşer talim ediyor' diyorlar. İlhad etmek istedikleri kimsenin lisanı, A'cemidir. Bu Kur'an ise gayet beliğ bir Arabi lisan.³⁶⁷

Nüzul Rivayeti: Bu âyetin sebab-i nüzulü hakkında vaid olan rivayetlerde denilmiştir ki: Mekke'de Âmir ibn Hadramî'nin Cebra yahud Yeiş namında Rum bir kölesi varmış. Okur, yazar sahib-i kitab imiş. Herkesi da'vet eden Resulüllah, bâzan Merve'de Onu meclisine alır konuşmuş. Kureyş müşrikleri buna kızar, Kur'an'ı Muhammed'e bu Nasraî ta'lim ediyor' diye istihza etmek isterlermiş. Bir de, Cebra ile Yesara namlarında iki Rum,

³⁶⁵ Tevbe 9/23-24

³⁶⁶ Yazır, IV, 342.

³⁶⁷ Nahl 16/103

Mekke'de kılıç yaparlar ve Tevrat ve İncil okurlarmış. Hz. Peygamber bâzan bunlara uğrar okuduklarına rast gelirse dinlermiş. Bâzıları da bunu bahane etmek istemişler. Bir de, Huveytib ibn Abdü'l-Uzza'nın kölesi Abisa, sahib-i kütüb imiş. Müslüman olmuş, bunu gören müşrikler 'Ha, Muhammed'i bu öğretiyormuş' demeğe kalkışmışlar. Bir de, Selman-ı Farisî'den bahsedilmiştir. Fakat müşarünileyhin İslam'ı Medine'de olduğu ciheti ile âyetin Mekkî olmasına nazaran sebab-i nüzulünde bunun mevzu-ı bahsedilmesi doğru olamayacağı beyaniyle buna i'tiraz olunmuştur.³⁶⁸

Müfessir Nahl Suresi (16/103) ayet hakkında 4 tane nüzul rivayeti zikretmiştir. Bu rivayetlerden ilk üçü hakkında bir şey söylememekle birlikte dördüncü rivayet olan Selman-ı Farisi rivayetini nüzul tarihi ve Selman'ın Medine'de Müslüman olmasından dolayı hatalı bulmakta ve bu iddiayı doğru kabul etmemektedir.

Örnek 3.

الْمَ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ ﴿١٦﴾

Meal: Ya o iman edenlere çağrı gelmedi mi ki? Kalpleri Alah'ın zikrine ve inen hak aşkına huşu ile çoşsun, ve bundan evvel kendilerine kitap verilmiş sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalpleri katılaştı ve ekserisi fişka dalmış bulunanlar gibi olmasınlar.³⁶⁹

Nüzul Sebebi: Bu ayetin mazmunu Medeî olduğunu andırır. Maamafih Mekkî olduğuna dair muhtelif iki rivayet de vardır. Bunlardan biri İbn Mes'ud'dan mervidir: İslamımızdan henüz dört sene geçmişti ki bu âyet ile itab olunduk. Allah, mü'minlerin kalblerinde bir betaet görerek Kur'an'ın nüzulünden on üçüncü sene başında itab buyurdu. Şu halde bu ik rivayet mütearız demek olacağından birini tercih edemeyeceğiz. Bir de Mü'minler Mekke'de sıkıntı içinde idiler. Medine'ye hicret ettiklerinde rızk-u ni'mete erince eski hallerine nazaran uyusuklul gösterenler oldu. Bu âyet de bunun üzerine nâzil oldu denilmiştir. Lâkin bu da, âyetin mazmumuna pek mutabık görünmüyor. Çünkü âyet (Sonra üzerlerinden uzun zaman geçip de kalpleri katılaştı) demekle bu mânaya temas ediyor

³⁶⁸ Yazır, V, 287.

³⁶⁹ Hadid 57/16

gibi ise de, asıl siyakında bir tenezzül vukuuna değil, henüz vakti gelmedi mi? Diye matlub olan bir tekâmülün husulüne teşvik ve tergibi ifade etmektedir.³⁷⁰

Müfessir, Hadid Suresi (57/16) ayetin Medeni olduğunu, Medine’de indirildiği söylemektedir. Ancak İbn Mes’ud ve İbn Abbas’tan bu ayetin Mekkî olduğuna dair iki nüzul sebebi rivayeti gelmektedir. Müfessir bu iki rivayetin birbirine zıt olduğu için tercih edilmeyeceğini bildirmiştir. Ayrıca üçüncü rivayet olan, Müslümanların Medine’de rahat ve huzura kavuşunca uyuşukluk gösterdiği rivayetini de ayetin içeriğine uygun bulmadığı noktasında eleştirmektedir.

Örnek 4.

لَا يَنْهَيْكُمْ اللَّهُ عَنِ الدِّينِ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
(٤٨)

Meal: *Allah, sizi din hakkında size kıtal yapmayan ve sizi yurdlarından çıkarmayan kimselerden, onlara iyilik etmeniz ve kendilerine adalet yapmanızdan nehyetmez. Çünkü Allah, adalet yapanları sever.³⁷¹*

Nüzul Sebebi: *Hz. Ebu Bekir’in kızı Esmâ’da yapılan rivayete göre, Resulullah anlaşma yaptıktan sonra müşriğe olan Kureyş’in koruması altında bulunan annem beni görmeye gelmişti. ‘Onunla ilgilenip iltifat göstereyim mi?’ diye Resulullah’a sordum. Bunun üzerine Allah bu ayeti indirdi. Resulullah da bana ‘Evet, iltifat et, ihsan eyle’ dedi. Ebu Bekir onu, cahiliye döneminde boşamıştı. Bu rivayete göre söz konusu ayet, Hudeybiye Anlaşmasından sonra inmiştir. Bu sebeple bazı alimler, bu ayetin kadınlar ve çocuklar hakkında indiği görüşünü benimsemişlerse de alimlerin çoğunun dediği gibi, mutlaka yaptıkları anlaşmalara uyan kimseleri anlamak daha münasiptir. Nitekim Hasan ve Ebu salih gibi bazı zatlar, bu ayetin Resulullah ile savaşmamak onunaleyhine başkalarına yardımda bulunmamak üzere anlaşma yapmış olan Huzaa ve Beni Harise gibi Ka’b, Kinane ve Müzeyne kabileleri hakkında nazil olduğunu rivayet etmişlerdir. Bazıları da küfür içinde bulunup da hicret etmemiş veya edememiş olan müminler hakkında indiğini*

³⁷⁰ Yazır, VII, 389.

³⁷¹ Mümtetine 60/8

söylemişlerse de bu tahsis, hem ayetin açık anlamına hem de söz gelimine uygun değildir.³⁷²

Müfessir, Mümtehine Suresi (60/8) ayet hakkında 3 rivayet zikretmiştir. Bu rivayetlerden üçüncüsünün ayetin siyak ve sibakına uygun olmayacağı açıklamasını yaparak eleştirisini dile getirmiştir.

Örnek 5.

وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيَزِدَّادَ الَّذِينَ آمَنُوا إِيمَانًا وَلَا يَزِرَ تَابَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ وَلِيَقُولَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَذَا مَثَلًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ خُتُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ ﴿٣١﴾

Meal: *Hem biz, o ateşin muhafızlarını hep melaik yaptık, sayılarını da ancak küfr edenler için bir fitne kıldık ki, kitab verilmiş olanlar yakîn edinsin ve iman edenlere iman artırsın, kitab verilenler ve mü'minler şübhelenmesin, kalblerinde bir maraz bulunanlarla kafirler de desin: 'Allah bununla mesela ne murad etmiş?' İşte böyle Allah dilediğini şaşırır, dilediğini de yola getirir ve Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir ve o, bir öğüttür düşüme için beşer.*³⁷³

Nüzul Sebebi: Müddessir Suresi 74/31;(onun üzerinde ondokuz (melek) var.) nâzil olduğu zaman, Ebu Cehil, Kureyş'e şöyle demişti: 'Analarınız ağlasın, İbn Ebi Kebşe'nin oğlunu işitiyorum, size hazene-i nârın ondokuz olduğunu haber veriyor. Sizler demir pehlivanlarsınız, sizin her onunuz, onlardan bir adamı yakalamaktan âciz misiniz?' Ebü'l-Eşedd ibn Üseyd ibn Kelede el- Cühemî, pençesi pek kuvvetli yırtıcı bir adamdı. 'Ben size onyedisinin hakkından geliveririm, siz de bana ikisinin hakkından geliverin' demişti. (Hem biz o ateşin muhafızlarını hep melâike yaptık) nâzil oldu. Tirmizî, İbn Merduye'nin Hz. Cabir'den rivayetine göre, Yehudîlerden bâzı kimseler Peygamber Ashabından bâzısına, 'Sizin Peygamberiniz cehennem hazinlerinin adedini biliyor mu?' diye sormuşlar. Onlar da bunu Peygamber'e haber vermişler. Resulullah, şöyle ve şöyle deyip, elleri bir kere on, bir kere de dokuz işaretini buyurmuştu. Yehudîlerin Medine'de bulunmasından dolayı bâzıları bu âyetin Medenî olduğunu anlamak istemişlerse de Ashabdan bâzılarının Medine'ye veya Yehudîlerden bâzılarının Mekke'ye gitmiş olmaları melhuz bulunduğundan

³⁷² Yazır, VII, 505.

³⁷³ Müddessir 74/31

*bu istidlâlin zayıf olduğu derkârdır. Ve hatta sebab-i nüzulden ziyade bir tefsir mânâsındadır.*³⁷⁴

Müfessir, Müddessir Suresi (74/31) ayet hakkında 2 rivayet zikretmiştir. Bunlardan ikinci rivayetin nüzul sebebi olarak delil gösterilemeyeceğini ve bunun nüzul sebebi değil tefsir açıklaması olabileceğini bildirmiştir

3.5 Elmalılı Hamdi Yazır'ın Nüzul Sebepleri Algısı

Osmanlı Devletinin son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış son dönem alimlerinden olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, rivayet ve dirayet kaynaklı oluşturmuş olduğu tefsirinde, sure ve ayetlerin iniş sebeplerinin bilinmesinin Kur'an'ın anlaşılması noktasında çok önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir.

Sure ve ayet hakkında birden fazla nüzul sebebi rivayetlerinde okuyucuyu zorda bırakmamak için tercih belirtmiş, tercih belirtmeyerek var olan bütün rivayetlerin doğruluğunu onaylamış, rivayetleri eleştiriye tutmuş, çoğunluğun görüşünün hangi yönde olduğunu belirtmiş ya da tefsir yazarlarının bireysel olarak hangi rivayetleri kabul ettiğini dile getirmiştir. Bir ayet hakkında birbirinden farklı rivayetlerde, rivayetler arasındaki tezatlığı gidermeye çalışarak rivayetlerin anlam ve öz itibarıyla aynı anlamı taşıdığı vurgusunu yapmıştır. Müfessir bu yaklaşımı ile gerçekten büyük bir problem gibi gözükten durumlara akılcı yaklaşımlarla çözümler getirerek okuyucuyu doğru şekilde bilgilendirmiştir.

Özellikle, 610 ile 632 yılları arasında nazil olmuş olan Kur'an'dan kimi ayetler için söylediği açıklama ve değerlendirme bu ayetlerin günümüze taşınmasında çok önemli rol oynamıştır. Müfessir Kur'an'daki kimi ayetler için söylediği "sebebin hususiyeti hükmün umumiyetine mani değildir" ibaresi ile ayetin her ne kadar şahsi/özel sebeplerden ötürü inmesine karşılık, aynı sebepleri barındıran insanlar için de geçerli olacağı kaydını düşmektedir. Böylece müfessir Kur'an'ı, 610 ile 632 yılları arasındaki zaman diliminden kurtararak günümüze ve hatta geleceğe taşıyarak evrenselleştirmiştir. Günümüzde var olan belli başlı sorunların çözümü de bu sayede gerçekleşmiş olacaktır.

Örnek 1.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّبَكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

³⁷⁴ Yazır, VIII, 331.

Meal: *Ey insan, ne mağrur etti seni O Kerim Rabbine?*³⁷⁵

Nüzul Sebebi: *Ey o vakitler başına gelecek olan insan! Atâ'dan bu âyetin Velid ibn Muğire sebebiyle; İkrime'den Ubeyy ibn Halef sebebiyle nâzil olduğu; Kelbî ve Mukatil'den de Esed b. Kelede sebebiyle nâzil olduğu söylenmiştir. Hz. Peygamber (sav)'e vurmuştu. Allah Teâla ona ukubet buyurmayıp bu âyeti inzâl eyledi diye rivayet edilmiştir. Fakat sebebin hususiyeti hükmün umumiyetine mani' olamayacağı cihetle diğer birçokları da gurur ile isyan eden hepsine şâmil olması lafzın umumuna daha muvafık olduğunu beyan etmişlerdir.*³⁷⁶

Müfessir, İnfitar Suresi (82/6) ayet hakkında şahıs isimleri farklı 3 rivayet zikretmiştir. Bu şahıslardan birinin Hz. Peygamber'e vurması üzerine bu ayet nazil olmuştur. Ancak müfessir ayetin hükmünün sadece bunlara has olmayıp gururla isyan eden insanları da bu ayetin kapsamına girebileceğini belirtmiştir.

Örnek 2.

أَيُّحَسَبُ الْإِنْسَانُ أَلَّنْ نَجْمَعُ عِظَامَهُ (٣٠)

Meal: *İnsan sanır mı ki, derleyemeyiz kemiklerini?*³⁷⁷

Nüzul Sebebi: *Ahnes ibn Şureyk'ın damadı Adıyy ibn Ebî Rebîa, Hz. Peygamber (sav)'in komşusudur. Bu ikisi hakkında Resulullah (sav) 'Allah'ım, bana kötü komşumun hakkından gel.' derdi. Adıyy bir gün Hz. Peygamber (sav)'e: 'Ya Muhammed! Bana o kıyamet gününden haber ver, o ne zaman ve nasıl olacak?' der. Resulullah (sav) de haber verir. Bunun üzerine Adıyy: 'Ya Muhammed! Ben onu gözümler görsem yine tasdik etmem ve sana inanmam. Allah, o kemikleri mi toplayacak?' der. Ebu Cehil de: 'Muhammed, Allah'ın bu kemikleri çürütyüp dağıldıktan sonra toplayıp yeni bir hilkatle iade edeceğini mi zu'mediyor' der. Bu surenin bunların biri sebebiyle nâzil olduğu rivayet olunuyor. Bundan dolayı, الْإِنْسَانُ 'ı ahde haml etmek isteyenler olmuş ise de, sebab-i nüzul tahsîs ve tâyini icab etmeyeceğinden zâhiri vech ile cinse mahsul olası doğrudur.*³⁷⁸

Müfessir, Kıyamet Suresi (75/3) ayet hakkında nüzul sebebini zikrederken Adıyy b. Ebi Rebia'nın ve Ebu Cehil'in "dağılmış kemiklerin yeniden toplanıp canlandırılacağı"

³⁷⁵ İnfitar 82/6

³⁷⁶ Yazır, VIII, 458.

³⁷⁷ Kıyamet 75/3

³⁷⁸ Yazır, VIII, 341.

inkar etmeleri ile ilgili rivayeti anlatmaktadır. Rivayetin sonunda ayette yer alan *الْإِنْسَانُ* lafzını bilinen bir insan değil de genel anlamda insanları tümünü kapsayabileceğini zikretmektedir.

Örnek 3.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَاتَلٌ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدُ وَقَاتَلُوا وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١٠٠﴾

Meal: *Hem Allah yolunda neye infak etmiyeseniz ki, Göklerin yerin mirası zaten Allah'ın. Fetihden evvel infak edip çarpişanlarınız, diğerlerine müsavi olamaz. Onlar sonradan infak edip çarpişanlardan derece i'tibariyle daha büyüktür. Bununla beraber hepsine de Allah, hüsnayı va'd buyurdu. Allah, her ne yaparsanız da habirdir.*³⁷⁹

Nüzul Sebebi: *Vahidî'nin rivayetine göre bu âyet, Ebu Bekir-i Sıddık hakkında nâzil olmuştur. Bununla beraber sebebin hususu, hükmün umumuna manî olmayacağından feth-i Mekke veya Hudeybiye'den evvel infak ve mukatele apan Muhacirîn ve Ensar'dan Sabikunun hepsine şamildir.*³⁸⁰

Rivayet, ayetin Ebu Bekir hakkında indirildiğini bildirmesine karşın, müfessir ayetin kapsamına Mekke'nin fethi ve Hudeybiye öncesi sadaka yardımında bulunup savaşan Ensar ve Muhacir'i de dâhil etmektedir.

• **Nüzul Sebebi:** *Bakara 2/159, Ensardan bir cemaat, Yehudîlere, Peygamber'in Tevrat'taki evsafını ve ahkâma müteallık bazı ayetleri sormuşlardı. Yehudîler ketmettiler, söylemediler. Onun üzerine bu âyet nâzil olmuştur. İbn Abbas, Mücahid, Hasan, Katade, Rebi', Süddî ve Asam'dan bunun gerek Yehud, gerekse Nasara Ehl-i Kitab uleması hakkında nâzil olduğu da mervidir. Fakat sebebin hususiyeti, hükmün umumuna mani olamayacağından hükm-i âyet, emr-i dine müteallık bildiği herhangi bir hakikati ketmedip söylemeyenlerin hepsine amm-ü şamildir.*³⁸¹

Rivayete göre ayet, Yahudi ve Hristiyan âlimleri hakkında inmişken, müfessir ayetin hükmünün sadece bunlara mahsus olmayıp dini konularda bildiğini söylemeyenleri kapsadığını belirtmiştir.

³⁷⁹ Hadid 57/10

³⁸⁰ Yazır, VII, 383.

³⁸¹ Yazır, I, 455.

- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/196, *Ka'b ibn Ücre hadisesi olmuştur. Meşhurdur ki, Hudeybiye senesi Resulullah, Ka'b ibn Ücre'ye uğramış. Başının kehlelendiğini görmüş: Galiba hevammın sana eziyet veriyor' diye sormuş. 'Evet, ya Reslullah' deyince, 'Traş ol da üç gün oruç tut veya altı miskine bir fark hurma tasadduk et yahut bir koyun kurban kes' diye emretmişti. Sebeb-i nüzul ihsar ve kehle eziyeti olmakla beraber mantuk-ı âyet muhsar ve gayr-i muhsar ve her nevi maraz ve ezaya âmmdır.*³⁸²

Rivayete göre ayetin nüzul sebebi, tavafta başı bitlenmiş olan Ka'b b. Ucre olmuş ise de, müfessir ayetin nüzul sebebini genişleterek, tavafta her türlü eziyet ve hastalık sebebiyle tavafın sonlandırılması olarak açıklamıştır.

- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/204-206, *Benî Sekif'ten Ahnes ibn Şerik hakkında nâzil olmuştur. Bu münafık, Benî Zühre'nin halifi imiş. Hz. Peygambere gelmiş Müslümanlık izhar etmiş, diller dökerek mahabbetten bahsetmiş, yeminler etmiş, sonra huzur-ı Peygamberi'den çıkınca ehl-i İslam'ın bir mezreasına uğramış mezruatı yakmış, hayvanatı itlâf etmiş idi. Sebeb-i nüzul bu olmakla beraber, mazmun-ı âyet bu gibi evsaf ile muttasıf olan münafıkların hepsine şamil olduğunu müfessirinin ekseri muhakkîni tasrih etmişlerdir.*³⁸³

Rivayete göre ayetin nüzul sebebi münafık Ahnes b. Şerik iken, müfessir ayetin hükmünün kapsamını genişleterek Ahnes gibi özelliklere sahip münafıkların hepsininin dâhil edilebileceğini tefsircilerin ittifakı ile mümkün görmektedir.

- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/262, *Gazve-iTebük için ihzar olunan Ceyş-i Usret tesmiye edilen ordunun teşhizine Hz. Osman, hatablariyle çullariyle bin deve, Abdurrahmani n. Avf da dört bi dirhem sadaka vermişlerdi. Bu âyetin bunları taltifen nazil olduğu mervidir. Hükmün, sebeb-i nüzule mahsus olmadığı da ma'lumdür.*³⁸⁴

Rivayet, Tebük Savaşı öncesi Hz. Osman ve Hz. Abdurrahman'ın orduya yaptığı yardım üzere nazil olduğunu bildirmişse de müfessir, sebebun bunlara özel olmakla birlikte hükmün umuma ait olduğunu bildirmiştir.

- **Nüzul Sebebi:** Bakara Suresi 2/273, *İbn Abbas hazretlerinden vaki olan rivayete göre bir gün Hz. Peygamber Ashab-ı Suffe'nin başlarına durmuş, hallerini nazarı tetkikten*

³⁸² Yazır, II, 48.

³⁸³ Yazır, II, 62.

³⁸⁴ Yazır, II, 190.

geçirmiş idi. Fukaralıklarını, çekmekte buldukları zahmetleri gördü ve kalblerini tatyib edip buyurdu ki: 'Ey Ashab-ı Suffe, size müjdelr olsun ki, her kim şu sizin bulunduğunuz hal-ü sıfatta ve bulunduğu haldenrazi olarak bana mülâki olursa o benim refiklerimdir. İşte bu âyet, bunlar dolayısıyla nâil olmuştur. Fakat hükmü âmmddır.'³⁸⁵

Rivayete göre, Hz. Peygamber Suffe ashabını hallerini görünce gönüllerini alıp hoş tutmak için sözler söylemiştir. Yine rivayete göre, ayet suffe ashabı hakkında nazil olmakla birlikte hükmü bütün insanları kapsamaktadır.

- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/10-11, *Resulüllah'ın hak Peygamber olduğunu bildiği ve kardeşine söylediği halde, Rum krallarının verdiği malları elinden kaçırmak endişesiyle iman etmeyen Necran Piskoposu sebebiyle nâzil olduğu rivayet edilen bu âyet, hükmü ammolarak varid olmuş ve Âl-i Fir'avn'ın ve sairenin başlarına gelen şiddetli felaketler bütün bu gibilerin, yâni âyât-ı Hakk'ı tekzip ve inkâr edenlerin hepsinin başına da geleceğini mü'minlere va'd, kâfirlere vâid olarak haber vermiştir.*³⁸⁶

Rivayete göre ayet, Necran piskoposunun hali dolayısıyla nazil olmakla birlikte, hükmü bu işleri yapan bütün insanları içine almaktadır.

- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/176, *Bir rivayete göre Küffar-ı Kureyş hakkında nâzil olmuştur. Bir rivayete göre münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Bir rivayete göre Yehudiler hakkında nâzil olmuştur. Bazıları da: 'küffardan bir kavm Müslüman olmuşlardı. Sonra Kureyş'ten korkarak irtidad ettiler. Binaenaleyh Resulüllah merak etmiş ve bunların irtidadı yüzünden bir mazarrat gelebilmek ihtimalini düşünmüştü.'* İşte bu âyetler, bunların bir veya hepsi dolayısıyla nâzil olmuştur. Zahiri âmmddır.³⁸⁷

Ayet hakkında 4 rivayet sunulmuştur. Kureyş kafirleri, Yahudiler, münafıklar, ve dinden dönen mürtedler ayetin nüzul sebebinden biridir. Ayetin hükmü genel manada herkese aittir.

- **Nüzul Sebebi:** Âl-i İmran Suresi 3/188; *Münafıklar dolayısıyla nâzil olmuştur. Hükmü, gerek sair küffar ve müşrikînden ve gerek Müslümanlardan bu ahlâkta bulunan ashab-ı gururun hepsine şamildir.*³⁸⁸

³⁸⁵ Yazır, II, 220.

³⁸⁶ Yazır, II, 304.

³⁸⁷ Yazır, II, 453-454.

³⁸⁸ Yazır, II, 470.

Rivayete göre ayet, münafıklar hakkında inmekle birlikte, hüküm itibariyle kafirlerden, müşriklerden ve hatta Müslümanlardan bu işi yapanların herbirini kapsamaktadır.

- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/2; *Rivayet olunduğuna göre, Benî Gatafandan bir adamın nezdinde yetim bi birâderzadesinin çokça bir malı varmış. Baliğ olunca malını istemiş, amucası men'etmiş. Bunun üzerine bu âyet nâzil olmuş. O da 'Allah ve Resulüne itaat eder, büyük vebalden Allah'a sığınırız' demiş ve malı teslim eylemiştir. Hz. Peygamber: 'Böyle nefsn şuhundan vikaye olunup Rabbına itaat eden, Fisebilillah infak etmiş. Resulüllah da: 'Ecir sabit oldu, fakat vizir bâki kaldı.' Buyurmuştur. 'Ya Resulüllah, ecrin sabit olduğunu anladık, vizir fakat bbasının baki kaldı? Fisebilillah infak ediyor' dediklerinde, 'Çocuğun ecri sabit, fakat babasının vizri bâkî' buyurdu. Malûm ki, sebab-i nüzulü hususiyyeti, hükmün umumiyetine mâni değildir.³⁸⁹*

Rivayete göre ayet, Gatafanoğullarından bir adam hakkında inmesine rağmen hükmü, genel anlamda herkesi kapsamaktadır.

- **Nüzul Sebebi:** Nisa Suresi 4/58; *Mekke'nin fethi günü Resulüllah, Mekke'ye dail olduğu zaman Kâ'be'nin miiftaharı bulunan Osman ibn Talha ibn Abdüddar, kapıyı kilidlemiş, anahtarını Resulüllah'a teslim etmekten imtina edip: 'Resulüllah olduğunun bilse idim men'etmezdim' demiş, derhal Hz. Ali de Osman'ı tutmuş kolunu büküp anahtarı alıp Kâ'be'nin kapısını açmış ve Resulüllah girip iki rek'ât namaz kılmıştı. Çıktığı zaman amucası Abbas anahtarın kendisine verilmesini ve eskiden uhdesinde bulunan sikayet-i zemze ile beraber sedanetin yani miiftahdarlığın cem'edilmesini talep etti. Bunun üzerine bu âyet nâzil oldu. Binaenaleyh Resulüllah, anahtarları Osman'a redd-ü teslimini ve kendisine i'tizar eylesini Hz. Ali'ye emretti. Hz. Ali de götürüp i'tizar edince Osman: 'İkrah ve eziyyet ettin, sonra geldin ta'mire çalışıyorsun' dedi. Hz. Ali de 'Senin hakkında Allah Kur'an inzâl buyurdu' deyip âyeti okudu. Bunun üzerine Osman şehadet getirerek Müslüman oldu. Miiftahdarlığın müebbeten Osman evlâdında kalması hakkında bir de vahiy geldi. Sonra Osman, Mekke'den hicret edip miiftahı biraderi Şeybe'ye verdi ki, eylevm Şeybe evlâdındadır. Şüphe yok ki sebebin hususu, hükmün umumuna mani' değildir.³⁹⁰*

³⁸⁹ Yazır, II, 490.

³⁹⁰ Yazır, III, 24.

Rivayete göre ayet, Kabe'nin anahtarı meselesi ile nazil olmuştur. Hz. Peygamber ise kendi akrabalarını iş başına getirmede öncülük etmemiştir. Buna rağmen nüzul sebebi Osman ibn Talha ibn Abdüddar'ın Kâbe anahtarına sahipliği olmuş olsa da ayetin hükmü bütün insanlığa şamildir.

• **Nüzul Sebebi:** Yunus Suresi 10/21; *Rivayet olunduğuna göre, Allah, Mekke ahalisine yedi sene kuraklık ve kıtlık ile tazyik etmiş helâk olayazmıştı. Ebû Süfyan vesaire, bir takımları Hz. Peygamber'e gelmişler: 'Bize dua et, eğer nafi' yağmurlar yağar bolluk olursa seni tasdik ederiz.'* demişlerdi. Bunun üzerine Resulullah (sav) dua etmiş, Allah rahmetini ihsan eylemiş, güzel yağmurlar yağmış, bereket hasıl olmuştu. Fakat onlar iman etmemişler ve derhal bu rahmeti esnema ve envae nisbet etmeğe kalkmışlar ve âyâtullah'a kadhetmekte ve Resulü Allah'a keyd-ü hud'a yapmakta devam etmişler ve bu babda en ziyade ileri gidenler de servet-ü samân-ı bulunan Kureyş ve ağniya-i Kurey oluyordu. Şu halde âyetin sebab-i nüzulü bunlar olmakla beraber, mazmunu hal-i üs'atte şımarıp âyât-ı İlahiyye'nin hakkını vermek istemeyen ale'l-umum nankör asilere şamil olduğunda şübhe yoktur.³⁹¹

Rivayete göre ayetin nüzul sebebi, Kureyş'in ileri gelenleri ile Ebu Süfyan'ın Hz. Peygamber'e söz verip sözünde durmaması olmakla beraber, esas hükmü bolluk zamanlarında şımarıp ayetlerin hakkını vermeyen nankör insanların hepsini kapsamaktadır.

• **Nüzul Sebebi:** Fussilet Suresi 41/33; *İbn Abbas'dan bir rivâyette bunun Resulullah hakkında, bir rivâyette de Ashâbı hakkında nâzil olduğu nakledilmiştir. Hz. Aişe'den de müezzinler hakkında nâzil olduğu rivayet olunmuştur. Maamafih sebab-i nüzul hass olsa bile, bu vasıflarla muttasıf olan, yâni İslam'a mu'tekid hâlis muvahhid ve hayra salâh âmili olarak Allahâ davet eden her dâi, bu mefhumda dâhil olduğunda şüphe yoktur.*³⁹²

Rivayelere göre ayetin nüzul sebebi, Hz. Peygamber, sahabe ve müezzinler olarak zikredilmiştir. Buna rağmen müfessir nüzul sebebinin hükmünü genişleterek İslam yolunda Allah'a daver eden herkesi kapsayacağını belirtmiştir.

• **Nüzul Sebebi:** Maun Suresi; *Âlûsi'nin nakline göre, müfessir Hibeullah-ı Darir: 'Yarısı Mekke'de As ibn Vâil, yarsı Medine'de münafik Abdullah ibn Ubeyy sebebiyle*

³⁹¹ Yazır, IV, 505.

³⁹² Yazır, VI, 565.

nazil oldu' diye bir kavil söylemiştir. Mukatil'den, Âs ibn Vâi-ı Sehmî hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Kıyameti inkar eder, çirkin işler yaparmış. Süddi'den, Velid b. Muğire hakkında nazil olduğu rivayet edilmiştir. Maverdi, Ebu Cehil hakkında nâzil olduğu rivayet edilmiş ki, Kıyamet inkâr eden çirkin işler yaparmış. İbn Abbas'dan bir rivayete göre, 'hem bahîl hem mürâi bir münâfık hakkında nazil oldu' denilmiştir. Demek ki bu Sûre, bunların birisi veya hepsi sebebi ile nâzil olmuştur. Fakat hükmü onlara mahsus değil, öylelerinin hepsine şamildir.³⁹³

Ayetin nüzul sebebi hakkında 5 rivayet vardır. As b. Vail ile münafık Abdullah b. Übeyy, As b. Vail Sehmi, Velid b. Muğire, Ebu Cehil, cimri ve münafık olan biri hakkında olmak üzere rivayetler zikredilmiştir. Bununla birlikte müfessir, ayetin hükmünün sadece bunlara mahsus değil, bunlar gibi olanların hepsini kapsadığını belirtmiştir.

Tablo 1: “Hak Dini Kur’an Dili” Adlı Eserde Hakkında Nüzul Sebebi Bulunan Sure ve Ayetler

Fâtiha (7 Ayet)	
Bakara (286 Ayet)	3, 4, 6, 7, (8-20), 14, 44, 89, (97-98), 100 104, 109, 113,114, 120, 121, 130, 137, 142, 143, 154, (154, Âl-i İmran 169. Ayette), 158, 159, 164, 170, 177, 178, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 196, 198, 199, (204-206), 207, 212, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 229, 231, 232, 236, 243, 245, 256, 259, 262, 267, 271, 272, 273, 274, 275, (278-279), (281, Nasr 3. Ayette), 282, 284, (285-286).
Âl-i İmrân (200 Ayet)	10, 12, 13, 18, (26-27), 28, 32, 69, 72, (86-88), (98-101), 113, 128, 139, 140, 143, 144, 149, 155, 169, 172, (173-175), 176, 177, 181, 183, 186, 188, (196-198), 199.
Nisâ (176 Ayet)	2, 3, 6, 7, 11, 16, 19, 32, 34, 37, 43, 47, (49-50), (51-52, Kevser Girişte), (51-55), 58, 59, 60, 78, 80, 83, 84, (88-90), 91, 92, 93, 94, 95, 97, 100, 105, 115, 123, 127, 136, 138,

³⁹³ Yazır, IX, 325.

	148, 150, 153, 172, 176.
Mâide (120 Ayet)	2, 4, 6, 11, 17, 18, 33, (41-42), 49, 50, 52, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 64, (82-85), (87-88), (90-91, Bakara 219. Ayette), 93, 94, 96, 100, 101, 105, (106-107).
En'âm (165 Ayet)	7, 19, 25, 33, (52-55), 71, 91, 93, 100, 114, 124, 136.
A'râf (206 Ayet)	(26-29), 31, 175, 184, 187, 200.
Enfâl (75 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 17, 36, 56, 64, 70.
Tevbe (129 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (19, Tekasür 1. Ayette), (19-20), 74, (75-76), 79, 80, 102, 103, 107, 111, 112, 113.
Yûnus (109 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 21.
Hûd (123 Ayet)	5.
Yûsuf (111 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Ra'd (43 Ayet)	19, 25, 26, 31.
İbrahim (52 Ayet)	
Hicr (99 Ayet)	6.
Nahl (128 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 41, (67, Bakara 219. Ayette), 103. (110, Ankebut 1-2. Ayetlerde).
İsrâ (111 Ayet)	(29, Tekasür 8. Ayette), 59, (85, Kehf'de), 88, 110.
Kehf (110 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (28, En'am 52. Ayette).
Meryem (98 Ayet)	64, 77.
Tâ-Hâ (135 Ayet)	(120, Nas 3. Ayette).
Enbiyâ (112 Ayet)	(1, Nahl Girişte).

Hac (78 Ayet)	3, 8, 11,(19-22), 25, 39, 55.
Mü'minûn (118 Ayet)	
Nûr (64 Ayet)	3, (6-9), (11-20), (22-24), 27, 29, 33, (47-49), 61.
Furkân (77 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (7-9), 27, 29, 55.
Şu'arâ (227 Ayet)	
Neml (93 Ayet)	
Kasas (88 Ayet)	52, (56, Tevbe 113. ayette), 83.
Ankebût (69 Ayet)	(1-3), 51, 60.
Rûm (60 Ayet)	(2-3), 39.
Lokmân (34 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 6, (14-15), (27, İsra 85. ayette), (27-29), 34,
Secde (30 Ayet)	
Ahzâb (73 Ayet)	6, (12, Âl-i İmran 26. Ayette), (28-29, Tahrim Girişte), (28-34), 35, 36, 50, 51, 53, 55, (58-59), 69.
Sebe' (54 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Fâtır (45 Ayet)	
Yâsîn (83 Ayet)	47, 77.
Sâffât (182 Ayet)	
Sâd (88 Ayet)	(1-7).
Zümer (75 Ayet)	53. (64, Kafirun Girişte). (67, İhlas Girişte)
Mü'min (85 Ayet)	56.

Fussilet (54 Ayet)	33.
Şûrâ (53 Ayet)	36.
Zuhruf (89 Ayet)	79.
Duhân (59 Ayet)	
Câsiye (37 Ayet)	(7-8), 14.
Ahkâf (35 Ayet)	10, (15-16).
Muhammed (38Ayet)	1, 13, 34.
Fetih (29 Ayet)	27.
Hucurât (18 Ayet)	1, 4, 6, 9, 11, 12, 14.
Kâf (45 Ayet)	(16, Nas 3. Ayette).
Zâriyât (60 Ayet)	
Tûr (49 Ayet)	
Necm (62 Ayet)	Surenin İniş Sebebi.
Kamer (55 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Rahmân (78 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 46.
Vâkı'a (96 Ayet)	(27-28), (39-40).
Hadîd (29 Ayet)	10, 29.
Mücâdele (22 Ayet)	(1-5), 7, 8, 11, 12, 14, (18-22).
Haşr (24 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (1-6), 5, 9, 11.
Mümtehine (13 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 1, 8, 10.

Saff (14 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 2.
Cum'a (11 Ayet)	9, 11.
Münâfikûn (11 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 6, (6, Tevbe 80.ayette), 5.
Teğâbun (18 Ayet)	14.
Talâk (12 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Tahrîm (12 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (1-4), 5.
Mülk (30 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Kalem (52 Ayet)	
Hâkka (52 Ayet)	
Me'âric (44 Ayet)	1, 37.
Nûh (28 Ayet)	
Cin (28 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Müzzemmil (20 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 20.
Müddessir (56 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (1-5, Alak Girişte), 11, (24-25), 31.
Kıyâmet (40 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, 16, 34, (34-35 Müddessir 31. ayette).
İnsan (31 Ayet)	
Mürselât (50 Ayet)	
Nebe' (40 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Nâzi'ât (46 Ayet)	
Abese (42 Ayet)	Surenin İniş Sebebi

Tekvîr (29 Ayet)	8, 29.
İnfitâr (19 Ayet)	6.
Mutaffifîn (36 Ayet)	27, 28, 29.
İnşikâk (25 Ayet)	21.
Bürûc (22 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Târık (17 Ayet)	
A'lâ (19 Ayet)	
Ğâşiye (26 Ayet)	
Fecr (30 Ayet)	
Beled (20 Ayet)	5, 6.
Şems (15 Ayet)	
Leyl (21 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (5-19), (1-4).
Duhâ (11 Ayet)	Surenin İniş Sebebi.
İnşirâh (8 Ayet)	
Tîn (8 Ayet)	
Alak (19 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (6-19).
Kadr (5 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Beyyine (8 Ayet)	
Zilzâl (8 Ayet)	
Âdiyât (11 Ayet)	Surenin İniş Sebebi

Kâri'a (11 Ayet)	
Tekâsür (8 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Asr (3 Ayet)	
Hümeze (9 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Fil (5 Ayet)	
Kureyş (4 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Mâ'ûn (7 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Kevser (3 Ayet)	Surenin İniş Sebebi, (1, Kadir 3. Ayette).
Kâfirûn (6 Ayet).	Surenin İniş Sebebi
Nasr (3 Ayet)	
Tebbet (5 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
İhlâs (4 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Felâk (5 Ayet)	Surenin İniş Sebebi
Nâs (6 Ayet)	Surenin İniş Sebebi

SONUÇ

İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an'ı Kerim, ilk nazil olduğu andan itibaren Hz. Peygamber'den başlamak üzere sahabe, tabiin, tebe-i tabiin, müçtehit imamları ve devam eden silsile boyunca tefsire ve tebyine açık kalmıştır. Hz. Peygamber'in vefatının ardından başlayan süreçte gerek sahabe gerek tabiin ve daha sonra gelenler Kur'an'ı tefsir ederken mutlak surette kendi kültür seviyelerini, ilmi birikimlerini, mezhebi taassuplarını ve siyasi etkilerini eserlerine yansıtmışlardır.

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte dini alanda ortaya çıkan boşluğu bazı ehliyetsiz kişiler hem ticari amaçla hem de batının yanlış ve tahriflerle dolu eser tercümeleri ile doldurmaya kalkınca, milletin ve toplumun geleceği için Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülen kararlar sonucunda Kur'an'ı Kerim'in tercümesi ve tefsiri gündeme gelmiş bu işte vazifeli olarak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır görevlendirilmiştir. Tefsirde uyulması gereken kurallar Diyanet İşleri Riyaseti ve Elmalılı Hamdi Yazır tarafından belirlendikten sonra müfessir bu işe başlayabilmiş ve netice itibariyle on iki yıl gibi bir zaman zarfında dokuz cilt olmak üzere "Hak Dini Kur'an Dili" adlı eser tamamlanmıştır.

Kur'an'ın anlaşılması noktasında Kur'an ilimleri arasında önemli bir yeri olan sebebi nüzul (esbab-ı nüzul) ilmi, Kur'an vahyinin nazil olduğu dönem ve ortam hakkında sağlıklı bilgiler verdiği için ilk müfessirlerden günümüze kadar kendisine başvuru bir ilim olmuştur.

Yaptığımız çalışmada tespit ettiğimize göre müfessir 41 sure ve 503 ayet hakkında nüzul sebebi rivayetinde bulunmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümü tefsirde yer alan nüzul sebepleri bölümüdür. Buna göre tesirde nüzul rivayetleri önce ayet merkezli olarak incelenmiştir. Ayet merkezli yapılan incelemeye göre ayetteki kelime hakkında, ayetteki cümle hakkında, ayetteki bölüm hakkında ve ayetin tamamı hakkında nüzul rivayeti olduğu tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde en fazla nüzul rivayeti ayetin tamamı hakkındadır. Tefsirde bunun örnekleri daha fazladır. Müfessir, nüzul rivayetlerini ilgili olduğu ayeti tefsir ederken ya tefsire başlamadan önce, ya ilgili ayetin tefsirine başlayıp konun ortalarına gelince ya da ilgili ayetin tefsirini bitirip en sonunda zikretmiştir. Bunlar içerisinde en fazla başvurduğu yöntem ise rivayeti, tefsirin sonunda zikretmek olmuştur.

Tefsirde tek bir ortak sebebe binaen birden çok ayet de nazil olmuştur. Araştırmamıza göre bunlar en fazla Bakara Suresi ile Âl-i İmran Suresinde mevcuttur. (Örnek: Bakara Suresinin başından itibaren yüz ayetinin Yahudi haberleri ile Evs ve Hazrec kabilelerinin münafıklarından bir takım kimseler hakkında indiği İbn Abbas tarafından rivayet edilmiştir. Örnek: Muhammed b. İshak Âl-i İmran Suresinin başından itibaren 62. ayetinin sonuna kadar olan kısmının nüzul sebebinin Hristiyanlar olduğunu belirtmiştir.) Bakara Suresinde 7 farklı ayetler grubu tek bir sebep üzerine nazil olmuştur. Âl-i İmran Suresinde ise 9 farklı ayetler grubu tek bir sebep üzerine nazil olmuştur

Sureleri Mekkî ve Medeni olarak incelediğimizde 9 farklı Mekkî surede ortak sebep üzerine nazil olan 9 ayet grubu vardır. 10 farklı Medeni surede ortak sebep üzerine nazil olan 33 ayet grubu vardır. Buradan hareketle Medine şehrinde o dönem meydana gelen olaylar ve durumlar hakkında daha fazla ayet peşpeşe nazil olmuştur diyebiliriz.

Ayetlerin nüzul sebebi çalışmasını yaparken farklı olarak tesbit ettiğimiz bir durum ise bazı ayetlerin nüzul sebeplerinin bulunduğu sure içerisinde verilmeyip başka surelerde verilmiş olmasıdır. Müfessir başka suredeki ilgili ayetin nüzul sebebini zikrederken, o sebeple doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili olup da nazil olan farklı ayetleri de belirtmiştir. (Örnek: Nahl Suresi 16/90. ayetin nüzul sebebi verilirken Kasas Suresi 28/56. ayetin de nüzul sebebi verilmiştir.) Müfessir 27 farklı ayeti bulunduğu sure içerisinde değil de başka ayetlerin nüzul rivayetiyle birlikte vermiştir. Tespitimize göre müfessir, nüzul sebebini farklı yerde verdiği ayetleri, kendi suresi içinde tefsir ederken ikinci defa nüzul rivayetinde bulunmamıştır.

Tefsirdeki nüzul rivayetlerini sure merkezli incelediğimizde, Kur'an'da mevcut 114 sure vardır. Müfessir bu surelerden 41 tanesinin nüzul sebebini eserinde zikretmiştir. 41 surenin 33 tanesi Mekkî sure, 8 tanesi Medeni suredir. Buradan hareketle Mekke'de nazil olan surelerin nüzul sebepleri Medine'de nazil olanlara göre daha fazladır diyebiliriz.

Tefsirdeki rivayetleri kaynak merkezli incelediğimizde müfessir ayet ve ayetlerin inmesine vesile olan sebep rivayetlerinin kısmen de olsa kaynağını belirtmiştir. Kaynak belirtmediği rivayetler kaynak belirttiği rivayetlere göre daha fazladır. En fazla yararlandığı kaynak Kütüb-i Sitte dediğimiz hadis kaynağıdır.

Tefsirdeki rivayetleri ravi merkezli incelediğimizde müfessir nüzul rivayetlerini naklederken senetteki ilk ravi hakkında da bilgi vermiştir. Kendisinden en fazla nüzul

rivayeti nakledilen raviler: Abdullah ibn Abbas (h. 68), Katade (h. 117), Süddi (h. 127), Ata (h. 114), İkrime (h. 105), Hasan el Basri (h. 110), Dahhak (h. 205), Hz. Aişe (h. 58) ve Mukatıl b. Süleyman (h. 150)'dır.

Nevileri bakımından nüzul rivayetlerini tasnif ettiğimizde Hz. Peygamber Hakkında 7, Hz. Peygamber'in Hanımları Hakkında 3, Cahiliye Uygulamaları Hakkında 9, Soru Hakkında 15, Savaşlar Hakkında 9, Topluluklardan Yahudi ve Hıristiyanlar Hakkında 8, Yahudiler Hakkında 16, Münafıklar Hakkında 8, Arap Müşrikleri Hakkında 10, Şahıs ve Şahıslar Hakkında 40 sebebi nüzul rivayeti tespit ettik.

Çalışmamızın son bölümü Elmalılı Hamdi Yazır'ın rivayetleri değerlendirmesi olmuştur. Buna göre müfessir, 13 ayetin nüzul rivayetini verirken bu rivayetlerde yer alan birden fazla rivayet arasında tercihte bulunmuştur. Yapmış olduğu tercihinin *“Maamafihi birinci mana daha sağlamdır”*, *“Evvelkisi, birinci ayetin mazmununa daha yakındır”*, *“Maamafihi sebebi nüzülü ...'dır”*, *“Mazmun-ı ayete bu daha muvafık görülmüştür”*, *“En doğrusu ...'dır”*, *“Hükm-i celiline nazaran ... hakkında olması daha münasiptir”*, *“Siyak-ı ayet evvelkine daha muvafiktir”* sözleriyle dile getirmiştir.

Müfessir, 5 ayet hakkındaki nüzul rivayetini eleştirmiştir. Yapmış olduğu eleştirisini *“Bu tahsis, hem ayetin açık anlamına hem de söz gelimine uygun değildir”*, *“Bu bir sebab-i nüzulden ziyade tefsir manasıdır”* sözleriyle belirtmiştir.

Müfessir, 7 ayet hakkında verilen nüzul rivayetinde çoğunluğun görüşünün ne olduğunu da belirtmiştir. Çoğunluğun görüşünü belirttiğini *“ Alimlerin çoğunun dediği gibi”*, *“Ekseri alimler ...”*, *“Meşhur olan cumhur kavline göre”*, *“Cumhur-ı müfessirine göre”*, *“Müfessirinin ittifakına göre”* sözleriyle belirtmiştir.

Müfessir, nüzul rivayetlerinin sunumu sırasında sebebin hususi, hükmün umumi olduğunu da belirtmiştir. 16 ayet hakkındaki nüzul rivayetine bu açıklamayı yapmıştır.

Hak Dini Kur'an Dili adlı eserde nüzul sebebi olan sure ve ayetler bir tablo halinde sunulmuştur.

KAYNAKLAR

ALBAYRAK, Halis, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1995, c. 35, sayı 1, s. 155-173.

ALBAYRAK, Halis, **Tefsir Usulü**, Şule Yayınları, İstanbul 2014.

Arapça-Türkçe Sözlük, "NZL", Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

BİLGİN, Mustafa, "Hak Dini Kur'an Dili", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 15, TDV, İstanbul 1997.

BİRİŞİK, Abdülhamit, "Ulumu'l-Kur'an", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 42, TDV, İstanbul, 2012.

ÇAĞRICI, Mustafa, "Kur'an Muhtevası", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 26, TDV, Ankara 2002.

DEMİRCİ, Muhsin, "Esbab-ı Nüzul", **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 11, TDV, İstanbul 1995.

DÜZGÜN, Şaban Ali, , "Kur'an'ın Oluşumu (Vahiy Süreci)", **Kelam Araştırmaları**, c. 5, sayı 2, s. 1-14.

el-İSFAHANİ, Rağıb, **Müfredat**, (Çev.) Mustafa YILDIZ, Çıra Yayınları, İstanbul 2017.

ERSÖZ, İsmet, "Elmalılı Hamdi Yazır ve Tefsirinin Özellikleri", **Elmalılı M. Hamdi Yazır Sempozyumu**, sayı 109, TDV, Ankara 1993.

Es-SUYUTİ, Celaleddin, **El-İtkan Fi Ulumi'i-Kur'an**, (Çev.) Sakıp YILDIZ, Hüseyin Avni ÇELİK, Hikmet Neşriyat, İstanbul 1987.

GÜRKAN, Menderes, "Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) İlmi Kişiliği ve Fıkıh İlmindeki Yerine Bir Bakış", **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 6, 2005.

HANEFİ, Hasen, "Esbab-ı Nüzulün Anlamı Nedir?", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (Çev.) Ahmet Nedim SERİNSU, c. 38, sayı 1, 1998.

SERİNSU, Ahmet Nedim, **Kur'an ve Bağlam**, Şule Yayınları, İstanbul 2012.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Elmalılı Muhammed Hamdi”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, c. 11, TDV, İstanbul 1995.

YAZIR, Elmalılı M. Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, Yenda Yayıncılık, İstanbul 2001. c. I-X.

Zerkeşi, Bedreddin Muhammed bin Abdulah, **el-Burhan fi Ulumi’l-Kur’an**, Daru’l Kutubi’l-İlmiye, Beyrut, 1988.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Önder MISIR

Doğum Yeri ve Tarihi: Bartın, 20.09.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-2012

Yüksek Lisans Öğrenimi : Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce (az), Arapça (az)

Bilimsel Faaliyet/Yayımlar

Aldığı Ödüller :

İş Deneyimi

Stajlar

Projeler ve Kurs Belgeleri :

Çalıştığı Kurumlar : : - Bartın Merkez Kozcağız İmam Hatip Ortaokulu
DKAB Öğretmeni
- Bartın Merkez Hasankadı İmam Hatip Ortaokulu
DKAB Öğretmeni
- Bartın Ulus Kumluca Atatürk Yatılı Bölge Ortaokulu
DKAB Öğretmeni

İletişim

E-Posta Adresi : ondermisir@hotmail.com

Tarih : .../...../.....(Tez sınav tarihi)